

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

ISSN 2520-2308 (print)
ISSN 2709-5452 (online)

№ 9(43) / 2021

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Юридические науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р*

№ 9(43)

Київ 2021

ББК 67
УДК 34
М-43

Повний бібліографічний опис усіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» подано в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 409 від 17.03.2020

Спеціальності:

081 Право

262 Правоохоронна діяльність

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2021

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Юридичні науки», 2021

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seriâ: Ūridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka".
Seriâ: Ūridičeskie nauki

Редакційна колегія

Голова редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НААН України, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Мушенко Віктор Васильович** — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Секретар редакційної колегії: **Ільченко Олександр Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Члени редакційної колегії

Биркович Тетяна Іванівна — доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри державного управління та права Київського університету культури (Київ, Україна)

Гаруст Юрій Віталійович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Гулак Олена Василівна — доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Дем'янчук Юрій Вікторович — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та правоохоронної діяльності Білоцерківського інституту економіки та управління Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна” (Біла Церква, Україна)

Дрозд Олексій Юрійович — доктор юридичних наук, професор, начальник ад'юнктури і докторантури Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)

Зіха Іржі — PhD in Law, старший викладач факультету менеджменту і економіки Університету Томаша Баті у Зліні (Злін, Чеська Республіка)

Короєд Сергій Олександрович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права і процесу ПВНЗ Університет Короля Данила (Івано-Франківськ, Україна)

Куліш Анатолій Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Курило Інна Володимирівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Ладиченко Віктор Валерійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Лоренцмайєр Штефан — доктор юридичних наук, професор, координатор програми «Еразмус» юридичного факультету Аугсбурського університету (Аугсбург, ФРН)

Мельничук Ольга Федорівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету (Вінниця, Україна)

Миронець Оксана Миколаївна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного і адміністративного права Юридичного факультету Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Омельчук Василь Андрійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Резнік Олег Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, заступник директора з наукової роботи ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Самохін Анатолій Вікторович — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України, завідувач відділенням травматології, керівник міського центру ургентної спеціалізованої ортопедо-травматологічної допомоги Київської міської клінічної лікарні № 12 (Київ, Україна)

Світличний Олександр Петрович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Фунта Растіслав — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та європейського права Університету Данубіус (Сладковічово, Словацька Республіка)

Юринець Юлія Леонідівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного і адміністративного права Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Яра Олена Сергіївна — кандидат юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Editorial Board

Chief Editor: **Volodymyr Kurylo** — Doctor of Legal Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAAS of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Head of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Deputy editor: **Victor Mushenok** — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Administrative, Financial and Information Law, Kyiv National University of Trade and Economics (Kyiv, Ukraine)

Executive Secretary: **Oleksandr Ilchenko** — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of the Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Members of the Editorial Board

Tatyana Berkovich — Doctor of Sciences in Public Administration, Candidate of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Public Administration and Law of the Kyiv University of Culture (Kyiv, Ukraine)

Yurii Demianchuk — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of Civil, Commercial, Administrative Law and Law Enforcement of the Bila Tserkva Institute of Economics and Management of the Open International University of Human Development “Ukraine” (Bila Tserkva, Ukraine)

Alexei Drozd — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of Adjuncture and Doctorate of the National Academy of Internal Affairs (Kyiv, Ukraine)

Rastislav Funta — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Law and European Law of the Danubius University (Sladkovichovo, Slovak Republic)

Yuriy Harust — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Olena Hulak — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Sergiy Koroed — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Civil Law and the Law of the Higher Education of the King Danylo University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Anatoliy Kulish — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Director of the Academic and Research Institute of Law of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Inna Kurylo — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Victor Ladychenko — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Stefan Lorenzmeier — Doctor of Legal Sciences, Professor, Coordinator of the Erasmus Program of the Faculty of Law of the Augsburg University (Augsburg, Germany)

Olga Melnichuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Law Department of the Vinnytsa Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics (Vinnytsia, Ukraine)

Oksana Myronets — PhD in Law, Associate Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the Faculty of Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Vasily Omelchuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Law, Kiev Cooperative Institute of Business and Law (Kyiv, Ukraine)

Oleg Reznik — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Deputy Director for Scientific Work of the Educational and Scientific Law Institute of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Anatoly Samokhin — Doctor of Medical Sciences, Professor, Honored Doctor of Ukraine, Head of the Department of Traumatology, Head of the City Center of Urgent Specialized Orthopedic-Traumatological Care of Kyiv City Clinical Hospital № 12 (Kyiv, Ukraine)

Oleksandr Svitlychnyi — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Civil and Commercial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Olena Yara — Candidate of Legal Sciences, Professor, Dean of the Law Faculty of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Yuliya Yurinets — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Jiri Zicha — PhD in Law, Senior Lecturer of the Faculty of Management and Economics of the Tomas Bata University in Zlín (Zlín, Czech Republic)

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Жиленко Назар Віталійович
ОСОБЛИВОСТІ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ПРАВОВОГО ЗАСОБУ З ПРОТИДІЇ
КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ..... 11

**Хмиз Мар'яна Василівна, Ковалів Мирослав Володимирович,
Георгіаді Неллі Георгіївна, Хитра Олександра Леонтіївна,
Шопіна Ірина Миколаївна, Собакарь Андрій Олексійович**
ФОРМИ ПЕРЕДАЧІ ФУНКЦІЇ З НАДАННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОСЛУГИ 17

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

Курчин Олег Геннадійович, Пахомова Анна Олександрівна
МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ ОХОРОНИ ПРАВ НА СОРТИ РОСЛИН 25

Штефан Олена Олександрівна
ВЕДЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: ТЕОРІЯ І СУДОВА ПРАКТИКА 30

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Голота Наталія Петрівна, Пузирна Наталія Станіславівна, Охман Ольга Василівна
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДДІВ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ... 37

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Кедик Василь Петрович
ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА У ВИПАДКУ ПОВЕРНЕННЯ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА,
КЛОПОТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО
АБО ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ: АЛГОРИТМ ДІЙ 43

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Шульга Євгеній Вікторович, Шинкарук Наталія Василівна, Ящук Наталія Олександрівна
ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ 51

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

**Скриньковський Руслан Миколайович, Глущенко Світлана Володимирівна,
Гудима Віталій Валерійович, Хмиз Мар'яна Василівна**
ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ ДОБОРУ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ СУДДІВ УКРАЇНИ
У КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ВИМОГ ДО КАНДИДАТІВ 58

**ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО**

Бруцька Тетяна Анатоліївна, Бакало Лілія Олегівна, Музика Марія Петрівна
ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ І ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ 67

Сузь Юлія Степанівна
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВИЗНАЧЕННЯ ОБСЯГУ СПАДКОВОГО МАЙНА
ПОДРУЖЖЯ ТА ОСІБ, ЮРИДИЧНО ПРИРІВНЯНИХ ДО ПОДРУЖЖЯ 72

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

Zhylenko Nazar

FEATURES OF ANTI-CORRUPTION EXAMINATION AS A LEGAL REMEDY CORRUPTION
IN UKRAINE 11

Khmyz Mariana, Kovaliv Myroslav, Heorhiadi Nelli,

Khytra Oleksandra, Shopina Iryna, Sobakar Andrii

FORMS OF TRANSFER OF FUNCTION ON PROVISION OF PUBLIC SERVICE..... 17

LAND LAW; AGRARIAN LAW; ENVIRONMENT LAW; NATURAL RIGHTS

Kurchin Oleg, Pakhomova Anna

INTERNATIONAL ASPECT OF PLANT VARIETY RIGHTS PROTECTION 25

Shtefan Olena

AGRICULTURE: THEORY AND CASE LAW..... 30

CONSTITUTIONAL RIGHT; MUNICIPAL LAW

Golota Natalia, Puzyrna Natalia, Okhman Olga

JUDGES 'RESPONSIBILITY FOR CORRUPTION OFFENSES: A PRACTICAL ASPECT 37

CRIMINAL PROCESS AND CRIMINALISTICS; FORENSIC EXAMINATION; OPERATING ACTIVITIES

Kedyk Vasyl

POWERS OF THE PROSECUTOR IN CASE OF RETURN OF THE INDICTMENT, REQUEST
FOR APPLICATION OF COMPULSORY MEASURES OF MEDICAL OR EDUCATIONAL NATURE:
ALGORITHM OF ACTIONS..... 43

INTERNATIONAL LAW

Shulga Ievgenii, Shynkaruk Nataliia, Yashchuk Nataliia

SEPARATE PROBLEMS OF INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF DEVELOPMENT
OF ALTERNATIVE ENERGY SOURCES 51

JUDICATURE; PROSECUTION AND ADVOCACY

Skrynkovskyy Ruslan, Hlushchenko Svitlana, Hudyma Vitaliy, Khmyz Mariana

THE PROCEDURE FOR SELECTION AND APPOINTMENT OF PROFESSIONAL JUDGES
OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL REQUIREMENTS
FOR CANDIDATES..... 58

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW

- Brutska Tetyana, Bakalo Liliia, Muzyka Mariia**
LEGAL PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS AND ITS IMPLEMENTATION IN UKRAINE..... 67
- Sus Yuliya**
THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS OF DETERMINING THE VOLUME OF INHERITANCE
PROPERTY OF SPOUSES AND PERSONS LEGALLY EQUALIZED TO SPOUSES 72

Жиленко Назар Віталійович

аспірант кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки

Сумського державного університету

Жиленко Назар Витальевич

аспірант кафедры административного, хозяйственного права и финансово-экономической безопасности

Сумского государственного университета

Zhylenko Nazar

*Postgraduate of Department of Administrative, Economic Law and Financial and Economic Security
Sumy State University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-9-7567

ОСОБЛИВОСТІ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ПРАВОВОГО ЗАСОБУ З ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

ОСОБЕННОСТИ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ КАК ПРАВОВОГО СРЕДСТВА ПО ПРОТИВОДЕЙСТВИЮ КОРРУПЦИИ В УКРАИНЕ

FEATURES OF ANTI-CORRUPTION EXAMINATION AS A LEGAL REMEDY CORRUPTION IN UKRAINE

Анотація. Пропоноване широкому загалу наукове дослідження присвячене питанням визначення особливостей антикорупційної експертизи як засобу протидії корупції. Також додатково для повноти й всебічності викладу змісту наукової публікації фокусується увага на низці інших дотичних і тих, які заслуговують уваги, у рамках окресленої проблематики, аспектах.

Вивчаються й аналізуються поширені точки зору вчених відносно розуміння дефініцій «експертиза» та «антикорупційна експертиза». Для уникнення потенційних невідповідностей у спробах формулювання понятійно-категоріального апарату опрацьовуються відповідні положення вітчизняного законодавства, що стосуються аналізованої сфери відносин (закони України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 11.06.2009 р. № 1506-VI, «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07.04.2011 р. № 3206-VI та «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII, «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-XII, накази Міністерства юстиції України «Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи» від 24.04.2017 р. № 1395/5, Національного агентства з питань запобігання корупції «Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи Національним агентством з питань запобігання корупції» від 20.10.2020 р. № 470/20 та інші документи). За підсумками дослідження запропоноване авторське бачення особливостей антикорупційної експертизи.

Звернено увагу, що вказаний термін, як і всі поняття, має власну характерну відмінну сукупність особливостей. Визначено ознаки антикорупційної експертизи, а саме: 1) нормативно-правова регламентація; 2) особлива мета; 3) власні завдання; 4) спеціалізована мережа перевіряючих суб'єктів; 5) специфічні об'єкти перевірки; 6) орієнтована мінімізувати корупційні прояви на початкових (зародкових) етапах. Запропоноване розуміння мети, завдань, суб'єктів та об'єктів антикорупційної експертизи. Розглянуто інші дискусійні аспекти, які мають значення й смислове навантаження з точки зору повноти та всебічності дослідження проблематики антикорупційної експертизи в Україні.

Ключові слова: антикорупційна експертиза, завдання, мета, об'єкти, ознаки, особливості, суб'єкти.

Аннотация. Предлагаемое широкой общественности научное исследование посвящено вопросам определения особенностей антикоррупционной экспертизы как средства противодействия коррупции. Также дополнительно для полноты и всесторонности изложения содержания научной публикации фокусируется внимание на ряде других касательных и тех, которые заслуживают внимания, в рамках этой проблематики, аспектах.

Изучаются и анализируются распространенные точки зрения ученых относительно понимания дефиниций «экспертиза» и «антикоррупционная экспертиза». Во избежание потенциальных несоответствий в попытках формулировки понятийно-категориального аппарата обрабатываются соответствующие положения отечественного законодательства, касающиеся рассматриваемой сферы отношений (законы Украины «О принципах предотвращения и противодействия коррупции» от 11.06.2009 г. № 1506-VI, «О принципах предотвращения и противодействия коррупции» от 07.04.2011 г. № 3206-VI и «О предотвращении коррупции» от 14.10.2014 г. № 1700-VII, «О судебной экспертизе» от 25.02.1994 г. № 4038-XII, приказы Министерства юстиции Украины «Об утверждении Методологии проведения антикоррупционной экспертизы» от 24.04.2017 г. № 1395/5, Национального агентства по вопросам предотвращения коррупции «Об утверждении Методологии проведения антикоррупционной экспертизы Национальным агентством по предупреждению коррупции» от 20.10.2020 г. № 470/20 и другие документы). По итогам исследования предложено авторское видение особенностей антикоррупционной экспертизы.

Обращено внимание, что указанный срок, как и все понятия, имеет свою характерную отличную совокупность особенностей. Определены признаки антикоррупционной экспертизы, а именно: 1) нормативно-правовая регламентация; 2) особая цель; 3) собственные задачи; 4) специализированная сеть проверяющих субъектов; 5) специфические объекты проверки; 6) ориентирована минимизировать коррупционные проявления на начальных (зародышевых) этапах. Предложено понимание целей, задач, субъектов и объектов антикоррупционной экспертизы. Рассмотрены другие дискуссионные аспекты, которые имеют значение и смысловую нагрузку с точки зрения полноты и всесторонности исследования проблематики антикоррупционной экспертизы в Украине.

Ключевые слова: антикоррупционная экспертиза, задача, цель, объекты, признаки, особенности, субъекты.

Summary. The scientific research offered to the general public is devoted to the issues of determining the features of anti-corruption expertise as a means of combating corruption. Also, in addition to the completeness and comprehensiveness of the content of the scientific publication, attention is focused on a number of other relevant and noteworthy aspects within the outlined issues.

The common views of scientists regarding the understanding of the definitions of «expertise» and «anti-corruption expertise» are studied and analyzed. In order to avoid potential inconsistencies in attempts to formulate the conceptual and categorical apparatus, the relevant provisions of domestic legislation relating to the analyzed area of relations (Laws of Ukraine «On Principles of Prevention and Counteraction to Corruption» of 11.06.2009 № 1506-VI, «On Principles of Prevention and Counteraction of Corruption» dated 07.04.2011 № 3206-VI and «On Prevention of Corruption» dated 14.10.2014 № 1700-VII, «On Forensic Examination» dated 25.02.1994 № 4038-XII, orders of the Ministry of Justice of Ukraine «On approval of the Methodology for conducting anti-corruption expertise» dated 24.04.2017 № 1395/5, National Agency for Prevention of Corruption «On approval of the Methodology for conducting anti-corruption examination by the National Agency for Prevention of Corruption» dated 20.10.2020 № 470/20 and others documents). Based on the results of the research, the author's vision of the features of anti-corruption expertise is proposed.

It is noted that this term, like all concepts, has its own characteristic distinctive set of features. The signs of anti-corruption expertise are determined, namely: 1) normative-legal regulation; 2) special purpose; 3) own tasks; 4) a specialized network of inspecting entities; 5) specific objects of inspection; 6) focused on minimizing corruption at the initial (embryonic) stages. An understanding of the purpose, tasks, subjects and objects of anti-corruption expertise is offered. Other debatable aspects are considered, which have significance and semantic load from the point of view of completeness and comprehensiveness of research of anti-corruption expertise in Ukraine.

Key words: anti-corruption expertise, tasks, purpose, objects, features, peculiarities, subjects.

Актуальність дослідження. Національна антикорупційна політика — один із надважливих напрямів державного регулювання на сучасному етапі поступального розвитку України. В умовах існування нагального стійкого попиту на ефективне й результативне запобігання та протидію різним

корупційним проявам особливої гостроти набуває питання наявності належної інституційної інфраструктури, а також правового інструментарію. Не виникає сумніву, що винятково при дотриманні обох перерахованих умов можливо розраховувати на дійсну системну протидію вказаному

деструктивному явищу. Тим паче, враховуючи обраний курс на демократизацію суспільних відносин саме санкціоновані державою механізми, їх злагоджене постійне функціонування — ключова запорука отримання очікуваних результатів.

Постановка проблеми. Із огляду на динамічні складно прогнозовані зміни пов'язані з виникнення нових негативних проявів явища корупції виникає об'єктивна необхідність своєчасної адаптації існуючого нормативно-правового й інституційного забезпечення щодо запобігання та протидії останній. Зважаючи на стрімкі темпи, значні масштаби й відчутні наслідки, в тому числі економічного характеру, наведений варіант є єдиновірним у сучасних умовах.

Не остання роль у цьому аспекті, закономірно, відводиться правовим заходам, націленим виявляти такі прояви на початкових етапах. Домінуючу роль, саме із окресленої точки зору, слід виділити процедурам антикорупційної експертизи, які позитивно зарекомендували себе в багатьох провідних іноземних державах. Відповідно, убачається за доцільне та виправдане для глибокого осмислення й предметного розуміння сфокусувати увагу щодо правових особливостей останньої на поточному етапі державного будівництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти вказаної проблематики час від часу були предметом наукового інтересу таких дослідників, як К.І. Головщинський [2], П.О. Кабанов [3, с. 173], М.П. Клеймьонов [5], М.О. Лисенко [4, с. 129], М.В. Романюк [10, с. 99], Т.Я. Хабрієва [1, с. 8] і багатьох інших вчених. Попри, існування, особливо в останні роки, стійкого попиту на вказану область досліджень доводиться констатувати, що широке коло питань у рамках цієї тематики потребує уваги і є актуальними на сучасному етапі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). За підсумками дослідження визначити ключові характерні особливості антикорупційної експертизи як правового засобу з протидії корупції в Україні.

Виклад основного матеріалу. Дослідженню вказаного кола питань, очікувано, має передувати ознайомлення й аналіз основних думок вчених і позицій нормотворця відносно бачення поняття «антикорупційна експертиза». Вбачається, що виходячи з узагальнених висвітлених розумінь можливо буде змістовно розкрити питання особливостей антикорупційної експертизи як правового засобу з протидії корупції в Україні.

Як уже зауважувалось, зазначеному питанню, зокрема і спробам формулювання понятійного апа-

рату присвячувалась увага з боку представників наукової спільноти. До прикладу Т.Я. Хабрієва відмічає, що антикорупційна експертиза не може розглядатися тільки як засіб виявлення корупціогенних чинників, поєднана в тому числі з технологією правового моніторингу, а виступає додатковим інструментом забезпечення якості актів, їх більшої ефективності [1, с. 8]. К.І. Головщинський, наголошує, що мова йде про комплекс заходів по виявленню норм права, можуть установлювати такі рамки взаємин між агентами, які підвищують ймовірність їх вступу в корупційні взаємодії [2]. П.О. Кабанов стверджує, що це діяльність компетентних і уповноважених на те відповідними органами фізичних і юридичних осіб, що складається з проведення дослідження нормативних правових актів або проєктів нормативно-правових актів, інших правових документів з метою виявлення в них корупціогенних чинників, а також дачу ними ув'язнення або іншого документа з питань, вирішення яких вимагає спеціальних знань, умінь і навичок в області правового регулювання протидії корупції, й практики реалізації антикорупційного законодавства та підзаконних антикорупційних нормативних правових актів [3, с. 173]. М.О. Лисенко вважає, що така експертиза — це діяльність суб'єктів проведення антикорупційної експертизи, яка полягає у дослідженні проєктів нормативно-правових актів та чинних нормативно-правових актів, які регулюють певні суспільні відносини, на наявність в акті корупціогенних властивостей норм, сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень у процесі застосування цього нормативно-правового акта [4, с. 129]. М.П. Клеймьонов, диференціює згадане поняття на дві складові: 1) дослідження нормативно-правового акта або проєкту нормативно-правового акта, що здійснюється особою, яка має спеціальні знання, з метою виявлення корупціогенних чинників для їх усунення; 2) сукупність суспільних відносин, що виникають при здійсненні вказаного дослідження, його проведенні, оформленні результатів і їх передачі ініціаторам або іншим зацікавленим особам [5]. Як бачимо, науковці змістовно й фундаментально підходять до вказаної проблематики.

Попри це, слід справедливо відмітити, що поняття антикорупційної експертизи починаючи з 2009 р. закріплювалось і, відповідно, визнавалось на законодавчому рівні (Постанова КМУ «Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи проєктів нормативно-правових актів» від 08.12.2009 р. № 1346 [6]). Аналізуючи

те його розуміння законодавцем («... перевірка проектів актів на предмет наявності в них положень, що сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень, з метою запобігання виникненню передумов для вчинення таких правопорушень і розроблення рекомендацій стосовно їх усунення» (п. 2 Методології) [6]) можемо припустити, що більшість вчених брали за основу нормативне визначення терміна.

Відносно поточного нормативного трактування аналізованої дефініції, то у профільному ЗУ «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII [7] та похідному наказі Міністерства юстиції України «Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи» від 24.04.2017 р. № 1395/5 [8] міститься наступне визначення цієї експертизи: діяльність із виявлення в нормативно-правових актах, проектах нормативно-правових актів положень, які самостійно чи у поєднанні з іншими нормами можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією (1) ч. 1 ст. 1 Закону; 2) п. 1.2 Методології) [7; 8].

Виходячи з окреслених думок сфокусуємось на особливостях цієї експертизи. Насамперед, мова йде про такі фундаментальні позиції, як основні ознаки, об'єкти, мета, завдання, види, суб'єкти її здійснення тощо.

З приводу основних ознак, то, як відомо, вони є похідними від будь-якої дефініції. Пропонуються наступні основні ознаки антикорупційної експертизи в Україні: 1) нормативно-правова регламентація (визнання й регламентація відносин у цій сфері на нормативно-правовому рівні); 2) особлива мета (виявлення в чинних нормативно-правових актах та проектах нормативно-правових актів факторів, що сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень, розроблення рекомендацій стосовно їх усунення проводиться антикорупційна експертиза); 3) власні завдання (а) проведення комплексного дослідження нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів з метою виявлення корупціогенних факторів, що сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень; б) підготовка обґрунтованих висновків щодо наявності або відсутності у нормативно-правових актах та проектах нормативно-правових актів корупціогенних норм, надання пропозицій та рекомендацій щодо їх усунення); 4) спеціалізована мережа перевіряючих суб'єктів (Міністерство юстиції України, комітет Верховної Ради України з питань запобігання та протидії корупції, Національне агентство

з питань запобігання корупції, громадські ради, фахівці державних органів, підприємств, установ, організацій, представники громадськості, міжнародні експерти та ін.); 5) специфічні об'єкти перевірки (а) нормативно-правові акти; б) проекти нормативно-правових актів); 6) орієнтований мінімізувати корупційні прояви на початкових (зародкових) етапах (слугує як один із багаточисленних профілактичних засобів із протидії корупційним проявам).

Заслугує уваги й питання об'єктів антикорупційної експертизи, адже це сприятиме змістовній характеристиці цих процедур. Виходячи з пропонуваного тлумачення аналізованої дефініції й враховуючи положення чинного законодавства поточними об'єктами цієї експертизи є: 1) нормативно-правові акти; 2) проекти нормативно-правових актів.

Відносно мети антикорупційної експертизи, то вона висвітлюється у ч. 1 ст. 55 ЗУ «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII [7]. Згідно якого такою визнається виявлення в чинних нормативно-правових актах та проектах нормативно-правових актів факторів, що сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень, розроблення рекомендацій стосовно їх усунення проводиться антикорупційна експертиза [7]. Тобто, будь-яка діяльність у рамках реалізації процедур антикорупційної експертизи кінцевою ціллю передбачає встановлення наявності/відсутності в проектах нормативно-правових актів або чинних таких документів корупціогенних факторів. Убачаємо, що навіть отримання негативного результату з точки зору наявності зазначених факторів можна розцінювати як реалізовану мету.

З приводу завдань антикорупційної експертизи, то згідно п. 2 наказу Міністерства юстиції України «Деякі питання проведення антикорупційної експертизи» від 18.03.2015 р. № 383/5 [9] ними визнаються: 1) проведення комплексного дослідження нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів з метою виявлення корупціогенних факторів, що сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень; 2) підготовка обґрунтованих висновків щодо наявності або відсутності у нормативно-правових актах та проектах нормативно-правових актів корупціогенних норм, надання пропозицій та рекомендацій щодо їх усунення [9].

Стосовно видів вказаної експертизи, то особливої уваги й схвалення заслуговує думка М. В. Романюка, який, на основі аналізу відповідних правових положень, зауважує, що чинне національне

антикорупційне законодавство передбачає проведення двох видів антикорупційних експертиз: державної, тобто офіційної, та громадської, або незалежної. Суб'єктами проведення офіційної антикорупційної експертизи є Міністерство юстиції України, комітет Верховної Ради України з питань запобігання та протидії корупції, Національне агентство з питань запобігання корупції. Суб'єктами проведення громадської або незалежної антикорупційної експертизи є громадські ради, фахівці державних органів, підприємств, установ, організацій, представники громадськості, міжнародні експерти. Проте, вказаний перелік суб'єктів не є вичерпним [12, с. 99]. Зважаючи на таку ерудованість вченого з аналізованого питання й ураховуючи існуючі норми профільного законодавчого і відповідних підзаконних нормативно-правових актів зазначене висловлювання заслуговує на підтримку та буде взяте до уваги при подальшій науковій розробці окресленої проблематики.

Висновки з пропонованого дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. У відповідності до поставленої цілі статті (постановки завдання) визначено ключові характерні особливості антикорупційної експертизи як правового засобу з протидії корупції в Україні. Встановлено, що зазначеній експертизі притаманні певна сукупність основних ознак, об'єктів, мети, завдань, її видів, а також суб'єктного складу для реалізації відповідних процедур.

Зауважується, що антикорупційна експертиза в Україні є одним із перспективних правових профілактичних засобів із запобігання й протидії корупційним проявам. Відповідно, особливої важливості та значимості набуває потреба подальших пошуків шляхів із посилення ролі останньої, зважаючи, з одного боку, на дієвість останньої та з іншої сторони — усвідомлюючи стрімкі темпи, значні масштаби й відчутні наслідки, в тому числі економічного характеру, від корупційних практик.

Література

1. Хабриева Т. Я. Формирование правовых основ антикоррупционной экспертизы нормативных правовых актов. Журнал российского права, 2009. Т. 10. № 154. С. 8.
2. Головшинский К. И. Диагностика коррупциогенности законодательства: учеб. пособие. М., 2004. URL: <http://exjure.ru/law/news.php?newsid=1051>
3. Кабанов П. А. Антикоррупционная экспертиза нормативных правовых актов и проектов нормативных правовых актов: опыт правового регулирования субъектов Российской Федерации. Юридическая техника, 2014. № 8. С. 173.
4. Лисенко М. О. Антикорупційна експертиза нормативно-правових актів як засіб забезпечення законності в правотворчій діяльності органів виконавчої влади. Держава і право: зб. наук. праць. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. Вип. 66. С. 125–133.
5. Клеймёнов М. П. Административно-правовое регулирование производства антикоррупционной экспертизы нормативно-правовых актов и их проектов. Юридический мир, 2014. № 4.
6. Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.12.2009 р. № 1346. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1346-2009-п#Text> (втратила чинність).
7. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
8. Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи: Наказ Міністерства юстиції України від 24.04.2017 р. № 1395/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17#Text>
9. Деякі питання проведення антикорупційної експертизи: Наказ Міністерства юстиції України від 18.03.2015 р. № 383/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0303-15#Text>
10. Романюк М. В. Деякі питання антикорупційної експертизи в адміністративному судочинстві. Наук. вісн. публіч. та приват. права: зб. наук. пр., 2018. Вип. 6. Т. 2. С. 98–103.

References

1. Khabryeva T. Ya. Formirovaniye pravovykh osnov antykorruptsyonnoy ekspertyzy normatyvnykh pravovykh aktov. Zhurnal rossiyskogo prava, 2009. T. 10. № 154. S. 8.
2. Holovshynskiy K. Y. Dyagnostyka korruptsyohennosty zakonodatelstva: ucheb. posobyе. M., 2004. URL: <http://exjure.ru/law/news.php?newsid=1051>

3. Kabanov P. A. Antikorruptionnaya ekspertiza normativnykh pravovykh aktov i proektov normativnykh pravovykh aktov: opyt pravovogo regulirovaniya sub'ektov Rossiyskoy Federatsii. Yuridicheskaya tehnika, 2014. № 8. S. 173.
4. Lysenko M. O. Antykoruptsiina ekspertyza normatyvno-pravovykh aktiv yak zasib zabezpechennia zakonnosti v pravotvorchii diialnosti orhaniv vykonavchoi vlady. Derzhava i pravo: zb. nauk. prats. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2014. Vyp. 66. S. 125–133.
5. Klemyonov M. P. Administrativno-pravovoe regulirovanie proizvodstva antikorruptionnoy ekspertizy normativno-pravovykh aktov i ih proektov. Yuridicheskiy mir, 2014. № 4.
6. Pro zatverdzhennia Metodolohii provedennia antykoruptsiinoi ekspertyzy proektiv normatyvno-pravovykh aktiv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 08.12.2009 r. № 1346. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1346-2009-p#Text> (vtratyla chynnist).
7. Pro zapobihannia koruptsii: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 r. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
8. Pro zatverdzhennia Metodolohii provedennia antykoruptsiinoi ekspertyzy: Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 24.04.2017 r. № 1395/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17#Text>
9. Deiaki pytannia provedennia antykoruptsiinoi ekspertyzy: Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 18.03.2015 r. № 383/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0303-15#Text>
10. Romaniuk M. V. Deiaki pytannia antykoruptsiinoi ekspertyzy v administratyvnomu sudochynstvi. Nauk. visn. publich. ta pryvat. prava: zb. nauk. pr., 2018. Vyp. 6. T. 2. S. 98–103.

Хмиз Мар'яна Василівна
доктор філософії в галузі права
Львівський університет бізнесу та права

Хмыз Марьяна Васильевна
доктор философии в области права
Львовский университет бизнеса и права

Khmyz Mariana
PhD in Law
Lviv University of Business and Law
ORCID: 0000-0003-3553-8022

Ковалів Мирослав Володимирович
кандидат юридичних наук, професор
Львівський державний університет внутрішніх справ

Ковалив Мирослав Владимирович
кандидат юридических наук, профессор
Львовский государственный университет внутренних дел

Kovaliv Myroslav
PhD in Law, Professor
Lviv State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0002-9730-8401

Георгіаді Неллі Георгіївна
доктор економічних наук, професор
Національний університет «Львівська політехніка»

Георгиади Нелли Георгиевна
доктор экономических наук, профессор
Национальный университет «Львовская политехника»

Heorhiadi Nelli
D. Sc. (Economics), Professor
Lviv Polytechnic National University
ORCID: 0000-0002-8348-5458

Хитра Олександра Леонтіївна
доктор юридичних наук, доцент
Львівський державний університет внутрішніх справ

Хитра Александра Леонтьевна
доктор юридических наук, доцент
Львовский государственный университет внутренних дел

Khytra Oleksandra
D. Sc. (Law), Associate Professor
Lviv State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0002-3632-5101

Шопіна Ірина Миколаївна
доктор юридичних наук, професор
Львівський державний університет внутрішніх справ

Шопина Ирина Николаевна
доктор юридических наук, профессор
Львовский государственный университет внутренних дел

Shopina Iryna
D. Sc. (Law), Professor
Lviv State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0003-3334-7548

Собакарь Андрій Олексійович

доктор юридичних наук, професор

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Собакарь Андрей Алексеевич

доктор юридических наук, профессор

Днепропетровский государственный университет внутренних дел

Sobakar Andrii

D. Sc. (Law), Professor

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

ORCID: 0000-0002-7618-0031

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-9-7546

ФОРМИ ПЕРЕДАЧІ ФУНКЦІЇ З НАДАННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОСЛУГИ

ФОРМЫ ПЕРЕДАЧИ ФУНКЦИИ ПО ОКАЗАНИЮ ПУБЛИЧНОЙ УСЛУГИ

FORMS OF TRANSFER OF FUNCTION ON PROVISION OF PUBLIC SERVICE

Анотація. Стаття присвячена дослідженню форм передачі функції з надання публічної послуги. Розкрита адміністративно-правова характеристика аутсорсингу у сфері надання публічних послуг на тлі економічної та правової характеристик. З економічної точки зору аутсорсинг – інструмент оптимізації організації, що виражається в передачі певної діяльності від однієї організації на виконання іншої організації, що спеціалізується у відповідній галузі. З точки зору місця аутсорсингу досліджені форми передачі виконання функції (діяльності) від одного суб'єкта іншому, за допомогою чого встановлено, що аутсорсинг може бути застосований у публічній та в приватній сферах. Аутсорсинг за суттю є однією з форм державно-приватного партнерства, якщо останнє розуміти широко. Розглянуто, що аутсорсинг не слід ототожнювати, по-перше, з повною передачею функції (діяльності) у приватний сектор з відмовою держави від участі в її здійсненні через свої органи та підвідомчі організації, по-друге, з дозволом невизначеному колу суб'єктів приватної сфери здійснювати дану діяльність поряд з державою та органами місцевого самоврядування. Метою аутсорсингу є створення конкурентних переваг, які виникають, по-перше, завдяки економії часу за рахунок відпадання необхідності оптимізації власних бізнес-процесів своїми силами; по-друге, завдяки економії фінансових і матеріальних коштів; по-третє, завдяки більш якісному виконанню бізнес-процесу іншою організацією, якщо вона дійсно є професіоналом.

Ключові слова: публічні послуги, адміністративні послуги, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, аутсорсинг.

Аннотация. Статья посвящена исследованию форм передачи функции по предоставлению публичной услуги. Раскрыта административно-правовая характеристика аутсорсинга в сфере предоставления публичных услуг на фоне экономической и правовой характеристик. С экономической точки зрения аутсорсинг – инструмент оптимизации организации, выражается в передаче определенной деятельности от одной организации на выполнение другой организации, специализирующейся в соответствующей области. С точки зрения места аутсорсинга исследованы формы передачи выполнения функции (деятельности) от одного субъекта другому, с помощью чего установлено, что аутсорсинг может быть применен в публичной и в частной сфере. Аутсорсинг по сути является одной из форм государственно-частного партнерства, если последнее понимать широко. Выделено, что аутсорсинг не следует отождествлять, во-первых, с полной передачей функции (деятельности) в частном секторе с отказом государства от участия в ее осуществлении через свои органы и подведомственные организации, во-вторых, с разрешением неопределенному кругу субъектов частной сферы

осуществлять данную деятельность наряду с государством и органами местного самоуправления. Целью аутсорсинга является создание конкурентных преимуществ, которые возникают, во-первых, благодаря экономии времени за счет отпадения необходимости оптимизации собственных бизнес-процессов своими силами; во-вторых, благодаря экономии финансовых и материальных средств; в-третьих, благодаря более качественному выполнению бизнес-процесса другой организацией, если она действительно является профессионалом.

Ключевые слова: публичные услуги, административные услуги, органы государственной власти, органы местного самоуправления, аутсорсинг.

Summary. The article is devoted to the study of the forms of transfer of functions for the provision of public services. The article reveals the administrative and legal characteristics of outsourcing in the provision of public services against the background of economic and legal characteristics. From an economic point of view, outsourcing is a tool for optimizing an organization, expressed in the transfer of certain activities from one organization to the implementation of another organization specializing in the relevant field. From the point of view of the place of outsourcing, the forms of transferring the performance of a function (activity) from one subject to another have been investigated, with the help of which it has been established that outsourcing can be applied in the public and private spheres. Outsourcing is essentially a form of public-private partnership, if the latter is understood broadly. It is highlighted that outsourcing should not be equated, firstly, with the complete transfer of the function (activity) in the private sector with the refusal of the state to participate in its implementation through its bodies and subordinate organizations, and secondly, with the permission of an indefinite number of subjects of the private sphere activities along with the state and local governments. The goal of outsourcing is to create competitive advantages that arise, firstly, due to saving time by eliminating the need to optimize your own business processes on your own; secondly, thanks to savings in financial and material resources; thirdly, due to the better performance of the business process by another organization, if it really is a professional.

Key words: public services, administrative services, public authorities, local governments, outsourcing.

Постановка проблеми. Розвиток соціально-економічних відносин об'єктивно породжує необхідність пошуку нових форм взаємодії держави та суспільства. ефективність державного апарату в значній мірі залежить від впровадження відповідних технологій управління. Певні кроки в цьому напрямку вже зроблені [1–8].

У Національній економічній стратегії на період до 2030 року зазначено, що світовий досвід свідчить, що аутсорсинг дозволяє підвищити ефективність здійснення адміністративно-управлінських процесів, більш ефективно контролювати витрати діяльності, фокусувати увагу органів виконавчої влади на основну діяльність, підвищити якість послуг, забезпечити доступність нових технологій, скоротити капітальні витрати, скоротити число адміністративного та управлінського персоналу, що призведе до економії бюджетних коштів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливе значення для дослідження проблеми публічних послуг, виходячи із аналізу теорії та практики [1–14], мали праці вчених-правознавців: В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, В. М. Бевзенка, Ю. П. Битяка, О. П. Віхрова, П. В. Діхтієвського, І. С. Гриценка, Є. В. Додіна, Р. А. Калюжного, Т. О. Коломoeць, В. К. Колпакова, О. В. Кузьменко, В. І. Курила, Є. В. Курінного, Є. О. Легези, Р. С. Мельника, В. Я. Настюка, Н. М. Оніщенко, О. І. Остапенка, А. О. Селіванова, М. М. Тищенко,

О. І. Харитонової, Ю. С. Шемчушенка і інших [1]. Водночас доцільно зазначити, що тут на особливу увагу заслуговують наукові праці О. Н. Євтушенка [10], К. В. Ніколаєнка [11], Т. Сєрьогіної [12], Р. М. Скриньковського [13] та Л. Тимченко [14]. Однак єдиного підходу щодо форм аутсорсингу публічних послуг немає, що вказує на актуальність порушеного питання та доцільність його дослідження.

Мета статті. Метою статті є дослідження форм передачі функції з надання публічної послуги.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аутсорсинг походить від англійського слова «outsourcing» — використання зовнішніх ресурсів. Це схема оптимізації, що передбачає перерозподіл функцій між різними суб'єктами. Однак існує чимало форм такого перерозподілу. Перед аналізом аутсорсингу слід зупинитися на огляді тих форм розподілу функцій, які мають місце у сфері надання публічних послуг, щоб виявити серед них особливості аутсорсингу. Проблематика визначення публічних послуг, встановлення суб'єктів, які надають або повинні надавати послуги, ускладняються тим, що система публічних послуг динамічна.

Суспільно важливі справи можуть здійснюватися державою, місцевим самоврядуванням, підвідомчим державним органам організаціям, приватними організаціями, окремими громадянами, у тому числі, які мають спеціальний статус.

Динамічність системи обумовлена тим, що функції з надання публічних послуг можуть перерозподілятися між державними органами різного рівня та територіальними утвореннями, віддаватися на виконання у приватний сектор.

Публічні послуги можуть надаватися в публічній та у приватній сфері. У чинному законодавстві є відповідні правові інструменти.

Дослідження у галузі адміністративно-правового регулювання публічних послуг проведене Є. О. Легезою зазначає, що в управлінській практиці істотно зросла роль суб'єктів приватного права у реалізації функцій з надання публічних послуг [1, с. 13–14].

Під передачею функції доцільно розуміти залучення іншого суб'єкта виконання. Передачу функції можна позначити як перерозподіл повноважень шляхом покладання державних повноважень, повноважень органів місцевого самоврядування відповідно до закону.

Під предметом ведення, в якому реалізуються відповідні функції, доцільно розуміти сферу суспільних відносин, регулювання якої віднесено Конституцією України до компетенції України, адміністративно-територіального утворення або одночасно України та адміністративно-територіального утворення.

При визначенні характеру публічної послуги на перше місце виступає Конституція, а також закони, які спочатку закріплюють за Україною або адміністративно-територіальними утвореннями відповідні предмети ведення та визначають питання місцевого значення. Далі може відбутися передача функції з надання послуги з одного рівня на інший, тобто зміна суб'єкта, який безпосередньо надає послугу.

Такий перерозподіл між рівнем Україною, місцевим рівнем і рівнем самоврядування, іноді між публічними суб'єктами «всередині рівня» і навіть передача на виконання у підвідомчі організації, як показує аналіз законодавства, може бути здійснено у самих різних формах, наприклад, у формі розмежування повноважень між Україною та місцевими органами на підставі Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2]; у формі передачі повноваження України з предметів ведення України, а також з предметів спільного ведення України та місцевих органів влади; у формі передачі центральними органами виконавчої влади здійснення частини повноважень місцевим органам виконавчої влади; у формі надання законами органам місцевого самоврядування права на вирішення питань, не віднесених до питань місцевого

значення, а також права брати участь у здійсненні деяких державних повноважень, не переданих від держави в установленому порядку тощо.

На практиці зустрічалися випадки наділення органів місцевого самоврядування державними повноваженнями на підставі не закону, а інших нормативно-правових актів, у тому числі постановою Кабінету Міністрів України.

Наприклад, постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про військово-транспортний обов'язок» покладає на органи місцевого самоврядування обов'язки з проведення заходів, пов'язаних з обліком транспортних засобів, що надаються військам у мирний час, з поданням цих засобів військам у воєнний час щодо здійснення контролю за готовністю транспортних засобів, що надаються військам [3].

Необхідно відзначити, що питання місцевого значення можуть вирішуватися за допомогою міжмуніципального співробітництва через територіальні громади, Всеукраїнську асоціацію органів місцевого самоврядування, договори і угоди органів місцевого самоврядування з метою об'єднання фінансових коштів, матеріальних і інших ресурсів для вирішення питань місцевого значення.

Згідно ст. 10 Європейської хартії місцевого самоврядування, органи місцевого самоврядування мають право співпрацювати, у межах закону вступати в асоціацію з іншими органами місцевого самоврядування для реалізації завдань, що становлять спільний інтерес. Будь-яка функція може передаватися у межах міжмуніципального співробітництва, яке може втілюватися у самих різних формах [4].

Особливий інтерес викликають випадки передачі повноважень від державних або органів місцевого самоврядування на виконання підвідомчим або стороннім організаціям. Окремі повноваження органу виконавчої влади могли бути передані підвідомчій організації на підставі рішення у випадках, коли це допускалося законом.

Зокрема, відповідно до Закону України «Про Державний земельний кадастр» передбачені цим законом повноваження органу кадастрового обліку, за винятком повноважень, передбачених законом, на підставі рішень даного органу вправі були здійснювати підвідомчі державні бюджетні установи [5]. Відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» повноваження органів, що здійснюють державну реєстрацію прав, за винятком повноважень визначених законом, на підставі рішень органу у галузі державної реєстрації має

право були здійснювати підвідомчі державні бюджетні установи [6]. Зазначені державні бюджетні установи, наділені відповідно до такого рішення повноваженнями, вважаються органами, які здійснюють державну реєстрацію прав.

Відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги» надання адміністративних послуг в центрах надання адміністративних послуг здійснюється на підставі угод про взаємодію таких центрів з місцевими органами виконавчої влади та органами виконавчої влади органів місцевого самоврядування [7].

На практиці досить часто зустрічаються випадки передачі господарюючим суб'єктам різноманітні функції публічної влади, однак така передача визнається в переважній більшості випадків незаконною, хоча бувають випадки, коли така передача визнається правомірною. Публічні послуги можуть надаватися досить широким спектром суб'єктів, заснованих не тільки на державній або комунальній, а й на приватній власності.

Різнманітність правових інструментів, які використовуються для передачі функції з надання публічних послуг суб'єктам, заснованим на приватній власності, ще більша, ніж при розподілі повноважень серед суб'єктів тільки державної власності. У загальному вигляді класифікацію форм передачі суспільно важливих справ у приватну сферу можна розглянути як:

- повна передача функції в приватний сектор з відмовою держави від участі в здійсненні через свої органи та підвідомчі організації;
- нормативний дозвіл суб'єктам приватної сфери виконувати цю функцію поряд з державою і органами місцевого самоврядування;
- державно-приватне партнерство, при якому держава та суб'єкти приватної сфери здійснюють, допомагаючи один одному, на підставі договору або спільного підприємства.

Повна передача функції у приватний сектор з відмовою держави від участі у здійсненні через свої органи та підвідомчі організації здійснюється, як правило, шляхом скасування повноважень державних органів і встановлення відповідних прав суб'єктів приватної сфери.

У цьому випадку публічні послуги втрачають державний або муніципальний характер. Реалізацію такої форми передачі можна було спостерігати на початку 90-х років минулого століття, коли кардинально змінилося ставлення до підприємницької діяльності, у приватну сферу були передані торгівля, страхування, банківський сектор та інші галузі економіки.

На сучасному етапі повна передача певної державної функції в приватний сектор спостерігається, наприклад, у сфері функціонування саморегулюючих організацій. Щоб займатися проектуванням та будівництвом будівель та споруд, за винятком споруд сезонного або допоміжного призначення, необхідно було отримати ліцензію, що видавалася державним органом.

Замість ліцензування був введений інститут саморегулюючих організацій. Тепер функція з видачі дозволів щодо певних видів діяльності перейшла від держави у приватну сферу — до саморегулюючих організацій.

У даному випадку на зміну ліцензіям, що видаються державними органами, прийшли свідоцтва про допуск до робіт, які тепер видають приватні організації засновані на членстві, яке об'єднує суб'єктів підприємницької діяльності виходячи з єдності галузі виробництва товарів або ринку вироблених товарів або об'єднує суб'єктів професійної діяльності певного виду.

Загальна тенденція у країнах Європейського Союзу полягає в переході держави від безпосереднього надання послуг до забезпечення гарантованості отримання населенням відповідних послуг, що тягне повну передачу публічного завдання у недержавний сектор (наприклад, приватні засоби масової інформації, кадрові агентства). Завдання держави у даному випадку є надання відповідних гарантій та здійснення нагляду. В результаті частина державних функцій втрачає державний характер.

Нормативний дозвіл суб'єктам приватної сфери здійснювати певну діяльність поряд з державою та органами місцевого самоврядування — це неповне «роздержавлення» функцій. Така форма передачі виконання функцій у приватний сектор без відмови держави від участі в здійсненні через свої органи та підвідомчі організації, реалізується у тих галузях, де збереження державної монополії недоцільно, конкуренція і розвиток приватного бізнесу не досягли рівня, здатного повністю задовольнити суспільні потреби.

Таку форму можна спостерігати у перехідні періоди, коли відмова держави від здійснення функції загрожує колапсом, або стосовно «ємних» функцій, що мають не тільки комерційну складову, а й яскраво виражену соціальну сторону, що вимагає безперебійного виконання на всій території країни. Державна та приватна присутність є у сферах: медицини, освіти, культури, науки, транспорту, телебачення, послугах охорони тощо.

Перехідний період торкнувся, наприклад, згаданої вище функції з видачі дозволів займатися

будівництвом. Ця функція перейшла у приватну сферу не відразу в період з 2008 року по кінець 2009 року, який можна назвати перехідним. Для бажаючих організацій і підприємців займатися будівництвом одночасно існувало два інституту допуску до діяльності один — державний, другий — приватний. Будівельники могли займатися діяльністю на підставі отримання або ліцензії, або свідоцтва про допуск до певних видів робіт, що впливають на безпеку об'єктів капітального будівництва. При такій формі послуги, що виконуються державою, є адміністративними, а передані у приватний сектор — приватними.

Сучасною та найбільш прогресивною формою передачі суспільно-важливих справ у приватну сферу є державно-приватне партнерство.

У Практичному керівництві з питань ефективного управління у сфері державно-приватного партнерства ООН зазначено, що державно-приватне партнерство здійснюється з метою забезпечення фінансування, планування, виконання та експлуатацію об'єктів, виробництв та надання послуг державного сектора [8]. Ключовими особливостями є довга тривалість, строковість забезпечення та надання послуг; передача ризиків приватному сектору; різноманіття форм довгострокових контрактів, що укладаються юридичними особами з державними та комунальними структурами.

Державно-приватне партнерство звертається до інноваційних методів, що застосовуються державним сектором для укладення контракту з приватним сектором, який використовує капітал і управлінський потенціал при реалізації проєктів відповідно до встановлених тимчасовими рамками та бюджетом, у той час як державний сектор зберігає відповідальність за забезпечення населення послугами вигідним способом і справляє позитивний вплив на економічний розвиток та підвищення якості життя населення.

У Практичному керівництві з питань ефективного управління у сфері державно-приватного партнерства ООН наводиться 10 моделей державно-приватного партнерства (придбання-будівництво-експлуатація, будівництво-володіння-експлуатація, будівництво-володіння-експлуатація-передача та інші). Перелік не закритий, він відноситься тільки до будівництва, тобто щодо інших сфер існує безліч моделей державно-приватного партнерства. Таке розмаїття зумовлено тим, що партнерство ґрунтується головним чином на цивільно-правових договорах.

У Практичному керівництві з питань ефективного управління у сфері державно-приватного

партнерства ООН відзначається, що існують різні типи державно-приватного партнерства, створювані у зв'язку з різними чинниками, що покривають широке коло ринкових сегментів та відображають різного роду потреби держави у послугах інфраструктури.

Незважаючи на різноманітність типів державно-приватного партнерства, можна виділити дві основні категорії: інституційне державно-приватного партнерство, яке охоплює всі форми спільних підприємств між державними та приватними учасниками та контрактне державно-приватне партнерство.

Державно-приватне партнерство в загальному можна класифікувати на наступні форми:

- при якій здійснення певних суспільно-важливих функцій реалізується через господарюючі суб'єкти, засновані на приватній власності, але контрольовані державою за допомогою корпоративних приватноправових механізмів;
- при якій держава та господарюючі суб'єкти разом здійснюють діяльність на рівних договірних засадах;
- при якій держава допомагає конкретним організаціям і фізичним особам у діяльності;
- при якій господарюючі суб'єкти допомагають державним органам у здійсненні діяльності (публічних повноважень, необхідних господарсько-організаційних функцій).

Аутсорсинг відноситься до контрактного державно-приватного партнерства, якщо мова йде про партнерство держави та приватних організацій або фізичних осіб-підприємців, виражається у використанні державою ресурсів приватних організацій.

Аутсорсинг у сфері надання публічних послуг — це такий спосіб оптимізації діяльності суб'єктів, які надають публічних послуги, при якому функції з надання послуги (її частини) або допоміжні внутрішні функції передаються на виконання підвідомчим стороннім організаціям чи фізичним особам-підприємцям на підставі договору або в односторонньому зобов'язуючому порядку на підставі правозастосовного акта з метою поліпшення якості здійснення переданої функції, підвищення доступності публічної послуги, зниження витрат або досягнення інших позитивних ефектів, із забезпеченням контролю та збереженням у даних суб'єктів юридичної відповідальності за невиконання або неналежне виконання публічної послуги.

Висновки. Існує значна кількість форм перерозподілу функцій і повноважень, передачі важливих напрямів діяльності на виконання на всіх рівнях

публічної влади та від публічної у приватну сферу. Серед них своє місце займає аутсорсинг. Питання про місце аутсорсингу серед інших форм передачі функцій на виконання в науці не досліджувалося.

Аутсорсинг — це інструмент оптимізації організації, що полягає у передачі певної діяльності на виконання іншої організації, що спеціалізується у відповідній галузі, з метою створення певних переваг (скорочення витрат, підвищення якості). Аутсорсинг реалізується через договірні відносини, але може бути реалізований у публічно-правовому порядку на підставі владного розпорядчого акту.

Однак аутсорсинг не означає роздержавлення функції з повною передачею у приватну сферу. У широкому розумінні, у сфері надання публічних послуг аутсорсинг може виступати як інструмент передачі виконання іншої (допоміжної) діяльності, яка не є власне публічною послугою, але необхідна для неї.

Якщо розглядати аутсорсинг через призму наведеної класифікації форм передачі суспільно важли-

вих справ у приватну сферу, робиться висновок, що аутсорсинг не можна віднести до повної передачі функції у приватний сектор з відмовою держави від участі в її здійсненні через органи та підвідомчі організації і не можна віднести до такої форми, як нормативний дозвіл суб'єктам приватної сфери виконувати цю функцію поряд з державою і органами місцевого самоврядування.

Загальний висновок такий: аутсорсинг — це державно-приватне партнерство, при якому господарючі суб'єкти та фізичні особи-підприємці певним чином допомагають державним органам у здійсненні останніми публічних повноважень, необхідних господарсько-організаційних функцій. Державні органи та органи місцевого самоврядування можуть реалізовувати аутсорсинг за допомогою не державно-приватного партнерства, а через використання іншого зовнішнього ресурсу, в якості якого виступають підпорядковані їм децентралізовані підрозділи — підвідомчі організації.

Література

1. Легеца Є.О. Концепція публічних послуг: адміністративно-правовий аспект: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 — адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2017. 30 с. URL: http://phd.znu.edu.ua/page//aref/07_2017/Legeza_aref.pdf (дата звертання: 01.05.2021 р.).
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звертання: 01.05.2021 р.).
3. Про затвердження Положення про військово-транспортний обов'язок: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2000 р. № 1921 (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1921-2000-%D0%BF#Text> (дата звертання: 01.05.2021 р.).
4. Європейська хартія місцевого самоврядування. м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звертання: 01.05.2021 р.).
5. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text> (дата звертання: 01.05.2021 р.).
6. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> (дата звертання: 01.05.2021 р.).
7. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text> (дата звертання: 01.05.2021 р.).
8. Практическое руководство по вопросам эффективного управления в сфере государственно-частного партнерства / Европейская экономическая комиссия Организации Объединенных Наций. Женева: ООН, 2008. 128 с. URL: https://unesc.org/DAM/ceci/publications/ppp_r.pdf (дата звертання: 01.05.2021 р.).
9. Драган І.О. Організація надання публічних послуг населенню органами влади: зарубіжні практики // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2014. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2014_4_3 (дата звертання: 01.05.2021 р.).
10. Євтушенко О.Н. Роль державної влади і місцевого самоврядування в розбудові сервісної держави з надання якісних публічних послуг // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Політологія. 2009. Т. 122, Вип. 109. С. 32–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2009_122_109_8 (дата звертання: 01.05.2021 р.).

11. Ніколаєнко К. В. Адміністративні послуги як різновид публічних послуг // *Держава і право*. 2010. Вип. 47. С. 66–71. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/32983> (дата звертання: 01.05.2021 р.).
12. Серьогіна Т. Категорія «публічна послуга» як об'єкт наукового дослідження // *Аспекти публічного управління*. 2018. Том 6. № 4. С. 14–19.
13. Yuzevych V., Klyuvak O., Skrynkovskyy R. Diagnostics of the system of interaction between the government and business in terms of public e-procurement // *Economic Annals-XXI*. 2016. Vol. 160. Issue 7–8. P. 39–44. doi: <https://doi.org/10.21003/ea.v160-08>
14. Тимченко Л. Теоретичні підходи українських дослідників до проблем надання публічних послуг. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01\(1\)/Timchenko.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01(1)/Timchenko.pdf) (дата звертання: 01.05.2021 р.).

References

1. Leheza Ye. O. Kontsepsiia publichnykh posluh: administratyvno-pravovyi aspekt: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: spets. 12.00.07 — administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiine pravo / Zaporizkyi natsionalnyi universytet. Zaporizhzhia, 2017. 30 s. URL: http://phd.znu.edu.ua/page//aref/07_2017/Legeza_aref.pdf (дата звертання: 01.05.2021 р.).
2. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 r. № 280/97-BP (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звертання: 01.05.2021 р.).
3. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro viiskovo-transportnyi oboviazok: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.12.2000 r. № 1921 (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1921-2000-%D0%B-F#Text> (дата звертання: 01.05.2021 р.).
4. Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia. m. Strasburh, 15 zhovtnia 1985 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звертання: 01.05.2021 р.).
5. Pro Derzhavnyi zemelnyi kadastr: Zakon Ukrainy vid 07.07.2011 r. № 3613-VI (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text> (дата звертання: 01.05.2021 р.).
6. Pro derzhavnu reiestratsiiu rechovykh prav na nerukhome maino ta yikh obtiazhen: Zakon Ukrainy vid 01.07.2004 r. № 1952-IV (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> (дата звертання: 01.05.2021 р.).
7. Pro administratyvni posluhy: Zakon Ukrainy vid 06.09.2012 r. № 5203-VI (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text> (дата звертання: 01.05.2021 р.).
8. Prakticheskoe rukovodstvo po voprosam effektivnogo upravleniya v sfere gosudarstvenno-chastnogo partnerstva / Yevropeyskaya ekonomicheskaya komissiia Organizatsii Obedinennykh Natsiy. Zheneva: OON, 2008. 128 s. URL: https://unece.org/DAM/ceci/publications/ppp_r.pdf (дата звертання: 01.05.2021 р.).
9. Drahan I. O. Orhanizatsiia nadannia publichnykh posluh naselenniu orhanamy vlady: zarubizhni praktyky // Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. 2014. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2014_4_3 (дата звертання: 01.05.2021 р.).
10. Yevtushenko O. N. Rol derzhavnoi vlady i mistsevoho samovriaduvannia v rozbudovi servisnoi derzhavy z nadannia yakisnykh publichnykh posluh // Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly]. Ser.: Politolohiia. 2009. T. 122, Vyp. 109. S. 32–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2009_122_109_8 (дата звертання: 01.05.2021 р.).
11. Nikolaienko K. V. Administratyvni posluhy yak riznovyd publichnykh posluh // *Derzhava i pravo*. 2010. Vyp. 47. S. 66–71. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/32983> (дата звертання: 01.05.2021 р.).
12. Serohina T. Katehoriia «publichna posluha» yak obiekt naukovoho doslidzhennia // *Aspekty publichnoho upravlinnia*. 2018. Том 6. № 4. С. 14–19.
13. Yuzevych V., Klyuvak O., Skrynkovskyy R. Diagnostics of the system of interaction between the government and business in terms of public e-procurement // *Economic Annals-XXI*. 2016. Vol. 160. Issue 7–8. P. 39–44. doi: <https://doi.org/10.21003/ea.v160-08>
14. Tymchenko L. Teoretychni pidkhody ukrainskykh doslidnykiv do problem nadannia publichnykh posluh. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01\(1\)/Timchenko.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01(1)/Timchenko.pdf) (дата звертання: 01.05.2021 р.).

УДК 347.77

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО;
ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

Курчин Олег Геннадійович

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Білоцерківський національний аграрний університет*

Курчин Олег Геннадиевич

*доктор юридических наук, доцент,
доцент кафедры гражданско-правовых дисциплин
Белоцерковский национальный аграрный университет*

Kurchin Oleg

*Doctor of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Civil Law Disciplines
Bila Tserkva National Agrarian University*

Пахомова Анна Олександрівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Білоцерківський національний аграрний університет*

Пахомова Анна Александровна

*кандидат юридических наук, доцент,
заведующая кафедрой гражданско-правовых дисциплин
Белоцерковский национальный аграрный университет*

Rakhomova Anna

*PhD in Law, Associate Professor,
Head of the Department of Civil Law Disciplines
Bila Tserkva National Agrarian University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-9-7563

МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ ОХОРОНИ ПРАВ НА СОРТИ РОСЛИН

МЕЖДУНАРОДНЫЙ АСПЕКТ ОХРАНЫ ПРАВ НА СОРТА РАСТЕНИЙ

INTERNATIONAL ASPECT OF PLANT VARIETY RIGHTS PROTECTION

Анотація. Стаття присвячена дослідженню та подальшому узагальненню світової практики у сфері охорони прав на сорти рослин. Безперечно, розвиток і вдосконалення правового регулювання селекційної діяльності та впровадження нових сортів рослин в сільськогосподарське виробництво – один з найбільш перспективних напрямків сучасного аграрного права, який є результатом реалізації сучасної аграрної політики. Акцентуючи увагу на особливостях правового регулювання селекційної діяльності відмічено, що право на сорт є нетрадиційним об'єктом інтелектуальної власності. На відміну від промислової власності, яка після свого розвитку набуває закінченої форми і не змінюється під час використання, біологічні об'єкти є мінливими. Особливо це стосується рослин, використання яких вимагає повторного розмноження за допомогою репродуктивного матеріалу. У разі правової охорони сортів рослин сам об'єкт правової охорони відокремлений від свого матеріального носія, репродуктивного матеріалу, обіг якого також вимагає спеціального законодавства. Крім того досліджено, що в Україні сьогодні основною проблемою є відсутність дисциплінованості

та відповідальності у виконанні існуючих норм, контролю та чіткого розподілу повноважень між органами, які беруть участь у реєстрації сортів рослин. Також дається в знаки відсутність персональної відповідальності чиновників, у тому числі матеріальної, щодо заявників, як це передбачено європейськими нормами. У підсумку запропоновано внести зміни до чинного законодавства, адаптовані до міжнародного права, в тому числі до основних положень Конвенції UPOV, що має позитивно вплинути на діяльність селекціонерів у сфері охорони прав на сорти рослин, стимулюючи їх на нові селекційні досягнення. Такі зміни призведуть до визначення найбільш ефективних пріоритетів у рослинництві, дадуть нові стимули для підвищення конкуренції, що матиме позитивний вплив на розвиток приватного сектора аграрної сфери.

Ключові слова: охорона прав на сорти рослин, патент, селекційні досягнення, реєстрація сортів рослин.

Аннотация. Статья посвящена исследованию и дальнейшему обобщению мировой практики в области охраны прав на сорта растений. Бесспорно, гармонизация правового регулирования защиты права на сорт и внедрения новых сортов растений в аграрное производство – одно из наиболее перспективных направлений современной аграрной науки, в свою очередь является результатом реализации современной аграрной политики. Акцентируя внимание на особенностях правового регулирования селекционной деятельности, отмечено, что право на сорт является нетрадиционным объектом интеллектуальной собственности. В отличие от промышленной собственности, которая после своего развития приобретает законченную форму и не меняется при использовании, биологические объекты являются изменчивыми. Особенно это касается растений, использование которых требует повторного размножения с помощью репродуктивного материала. В случае правовой охраны сортов растений сам объект правовой охраны отделен от своего материального носителя, репродуктивного материала, оборот которого также требует специального законодательства. Кроме того исследовано, что в Украине сегодня основной проблемой является отсутствие дисциплинированности и ответственности за выполнение существующих норм, контроля и четкого распределения полномочий между органами, участвующими в регистрации сортов растений. Также дает о себе знать отсутствие персональной ответственности чиновников, в том числе материальной, относительно заявителей, как это предусмотрено европейскими нормами. В итоге предложено внести изменения в действующее законодательство, адаптированные к международному праву, в том числе к основным положениям Конвенции UPOV, что должно положительно повлиять на деятельность селекционеров в сфере охраны прав на сорта растений, стимулируя их на новые селекционные достижения. Такие изменения приведут к определению наиболее эффективных приоритетов в растениеводстве, дадут новые стимулы для повышения конкуренции, что окажет положительное влияние на развитие частного сектора аграрной сферы.

Ключевые слова: охрана прав на сорта растений, патент, селекционные достижения, регистрация сортов растений.

Summary. The article is devoted to the study and further generalization of world practice in the field of protection of plant variety rights. Undoubtedly, the development and improvement of legal regulation of breeding activities and the introduction of new plant varieties in agricultural production – one of the most promising areas of modern agricultural law, which is the result of modern agricultural policy. Emphasizing the peculiarities of the legal regulation of selection activities, it is noted that the right to a variety is a non-traditional object of intellectual property. Unlike industrial property, which after its development acquires a finished form and does not change during use, biological objects are changeable. This is especially true of plants, the use of which requires re-propagation by means of reproductive material. In the case of legal protection of plant varieties, the object of legal protection itself is separated from its material carrier, reproductive material, the circulation of which also requires special legislation. In addition, it is investigated that in Ukraine today the main problem is the lack of discipline and responsibility in the implementation of existing norms, control and clear division of powers between the bodies involved in the registration of plant varieties. The lack of personal responsibility of officials, including material, in relation to applicants, as provided by European norms, is also indicated. As a result, it is proposed to amend the current legislation, adapted to international law, including the main provisions of the UPOV Convention, which should positively affect the activities of breeders in the field of plant variety rights, encouraging them to new breeding achievements. Such changes will lead to the definition of the most effective priorities in crop production, will give new incentives to increase competition, which will have a positive impact on the development of the private sector of the agricultural sector.

Key words: protection of plant variety rights, patent, selection achievements, registration of plant varieties.

Постановка проблеми. Селекція і рослинництво є найбільш доступними засобами біологічної інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Однак процес селекції займає тривалий часовий проміжок. Разом з тим селекційно-насінницька робота з рослинами — високорентабельна і прибуткова

частина наукових досліджень, що сприяють підвищенню ефективності сільського господарства в усіх економічно розвинених країнах.

Світовий досвід охорони прав на сорти рослин, а також гармонізація національного законодавства України у визначеній сфері є, без перебільшення,

актуальною. За даними UPOV, Україна входить до світових лідерів за кількістю заявок та наданням прав на сорти рослин. За кількістю подань від нерезидентів вона посідає перше місце у світі, значно випереджаючи ЄС, США та Китай [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням охорони прав на сорти рослин присвячені роботи як, зокрема, фахівців аграрного права, так і цивілістів загалом. В різний час особливості нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності досліджували Ю. Дегтяренко [2], С. Ткачик [3], О. Аврамова [4], Ю. Капіца [5], М. Пушкар [6], О. Пічкур [7] та ін.

Метою статті є комплексне дослідження та узагальнення світової практики у сфері охорони прав на сорти рослин.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна насіннева промисловість насамперед складається з приватних насінневих компаній та асоціацій фермерів, селекціонерів нових сортів, імпортерів, експортерів. Асоціації часто об'єднуються в регіональні та міжнародні організації, які служать платформами для обміну інформацією, навчання, досліджень та переговорів.

У США немає обов'язкової реєстрації комерційних сортів насіння. Міністерство сільського господарства не веде єдиного реєстру товарних сортів. Реєстрація є добровільною для насінневих компаній, які можуть подати свої дані про сорт до реєстру.

Європейський Союз практикує обов'язкову реєстрацію, але водночас достатньо надати інформацію в одній із країн-членів, і компанії отримають доступ до всього ринку ЄС. Випробування тривають не більше двох років.

У багатьох країнах, що розвиваються, проводилася політика примусової реєстрації та жорсткого контролю за новими сортами насіння, що не дозволяла продаж насіння до того, як уповноважена державна установа провела обов'язкове випробування нового сорту, яке могло тривати від 2 до 6 років (залежно від виду випробування та сорту). Випробування сортів та гібридів сільськогосподарських культур проводяться для економічної корисності (Значення у вирощуванні та використанні, VCU). У разі позитивних результатів тестування, сорт був внесений до реєстру (національного каталогу) товарних сортів.

З одного боку, цей підхід мав забезпечити продаж виключно високоякісних сортів, але, з іншого боку, такий жорсткий контроль часто використовується як перешкода для надходження нових сортів з приватного сектора або імпорту на ри-

нок. Урядові випробування є тривалими, дорогими та не свідчать про покриття, оскільки вони часто обмежені кількістю та якістю [2, с. 76].

Як наслідок, до реформ 1980-х років у країнах, що пропагували обов'язкову реєстрацію, комерційні реєстри сортів культур склалися переважно зі старих сортів, оскільки вартість тестування нових сортів зазвичай перевищувала потенційний прибуток від продажу нових сортів насіння.

Ситуація в багатьох країнах змінилася за останні 30 років у зв'язку із введенням ряду реформ в цій сфері. Наприклад, в Індії реєстрація сортів і сертифікація завжди були добровільними. Уряд Індії полегшив імпорту насіння і комерційну присутність іноземних насінневих компаній, а також забезпечив доступ для приватних компаній до потужностей державних науково-дослідних інститутів.

Бангладеш відмовився від обов'язкової реєстрації сортів для більшості видів насіння в 1990 році і застосовує таку вимогу тільки для п'яти основних культур (рис, пшениця, джут, цукровий буряк і картопля). В результаті дерегулювання приватні насінневі компанії змогли випробувати і впровадити нові культури, включаючи кукурудзяні гібриди (кормова і солодка кукурудзи), соняшник, різні овочеві.

Реформи скасували обов'язкову реєстрацію та сертифікацію в Туреччині і дозволили приватним компаніям впроваджувати нові гібриди та сорти для різних культур. В результаті фермери і споживачі відчули значні вигоди і підвищили доходи. Зміни в правовому регулюванні стали значним фактором для зростання експорту свіжих і заморожених овочів. Якщо до реформи був зареєстрований лише один сорт огірків, то після скасування обов'язкової реєстрації, вже до 1992 року, були впроваджені більше 100 нових сортів огірків для експорту. Те ж саме відноситься до кількості сортів картоплі, яка різко зростає [8].

У Перу реформи кінця 80-х дозволили кільком новим приватним компаніям займатися насінництвом. Децентралізація та делегування функцій з регулювання і сертифікації регіональним насінневим комітетам / радам і фермерським асоціаціям, дозволила малим виробникам насіння вийти з тіні і брати участь в насінневій галузі легально.

Існують різні підходи в перевірці якості насіння. У США, наприклад, немає обов'язкової сертифікації, а проблему якості насіння вирішують за допомогою політики «правдивого маркування» дозволяючи компаніям визначити свої стандарти якості і здійснювати випробування. Сертифікація штатними і федеральними агентствами є добровільною.

В ЄС насіння найважливіших сільськогосподарських рослин для реалізації підлягають сертифікації, але відсутня обов'язкова сертифікація овочевих, квіткових і декоративних рослин.

Охорона нових сортів рослин є важливою сферою правового регулювання в галузі насінництва. На світовому рівні таку охорону забезпечує міжнародна конвенція Міжнародного союзу з охорони нових сортів рослин (Union for Protection of Plant Varieties, UPOV). Цей документ охороняє права селекціонерів, забороняючи фермерам і компаніям використовувати новий сорт без дозволу селекціонера (сплати роялті). Конвенція була прийнята з метою обмежити можливості фермерів запасатися насінням, перепродувати їх, а також обмежити близьке схрещування.

В Україні Закон «Про охорону сортів рослин» був прийнятий у 1993 р., проте цей Закон був недостатньо ефективним, що стало причиною слабкої активності селекціонерів [10]. На початку своєї незалежності Україна брала активну участь у міжнародному співробітництві щодо охорони сортів рослин та прагнула приєднатися до Женевського акту 1991 року (до Міжнародної конвенції про охорону нових сортів рослин) [1]. Це призвело до адаптації українського законодавства до міжнародних стандартів та перегляду законодавства України у сфері захисту прав на сорти рослин [11; 12].

17 січня 2002 року Верховна Рада України прийняла нову редакцію Закону України «Про охорону прав на сорти рослин», яка ґрунтується на положеннях Міжнародної конвенції про охорону нових

сортів рослин. Це було правильне рішення, яке дало результат. Аналізуючи дані UPOV, Україна міцно займає чітку позицію серед світових лідерів. Сьогодні Україна посідає четверте місце у світі за загальною кількістю заявок на нові сорти, випередивши лише Китай, ЄС та США [8].

Незважаючи на прозорість Закону, серед фермерів завжди виникає багато питань, безпосередньо пов'язаних із процедурою патентування сорту. Не кожен має фінансові та адміністративні можливості звернутися до кваліфікованих юристів або патентних повірених. Проблему доступності патентної процедури можна вирішити за допомогою Консультативних послуг у аграрному бізнесі [9, с. 538].

Висновки. Міжнародний досвід показує, що домінуюча роль державного сектору в сільськогосподарській діяльності значно обмежує можливості для розвитку сільського господарства та насінництва зокрема. Це призводить до вибору неефективних пріоритетів у рослинництві, зниження конкуренції та стимулів для розвитку приватного сектора, нераціонального використання державних ресурсів у спробі контролювати виробництво насіння та, як наслідок, зниження економічного зростання у процесі надмірного адміністративного регулювання.

Чинні редакції Законів у сфері охорони прав на сорти рослин потребують значного опрацювання, щоб привести їх у відповідність з основними положеннями Конвенції UPOV та відповідними актами європейського законодавства у цій сфері.

Література

1. Guidelines for the preparation of laws based on the 1991 Act of the UPOV. URL: <https://www.upov.int/export/sites/upov/about/ru/pdf/>.
2. Дегтяренко Ю. Актуальні та проблемні питання законодавства України у сфері охорони сортів рослин у співвідношенні з угодою про асоціацію з ЄС. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2018. № 5. С. 75–82.
3. Ткачик С. О., Ніколенко Н. Г. Міжнародна практика набуття права на сорт рослин: вимоги до експертизи і надання охорони / С. О. Ткачик, Н. Г. Ніколенко. URL: <http://journal.sops.gov.ua/article/view/67730/62970>
4. Аврамова О. Спадкування майнових прав на сорти рослин // Мала енциклопедія нотаріуса. 2016. № 6 (90). С. 130–134.
5. Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавство України / За ред. Ю. М. Капіці: кол. авторів: Ю. М. Капіца, С. К. Ступак, В. П. Воробйов та інші. К.: Видавничий Дім «Слово», 2006. 1104 с.
6. Курило В., Пушкар М. До проблеми правової охорони сортів рослин в Україні // Інтелектуальна власність. 2006. № 1. С. 20–25.
7. Пічкур О. В. Проблемні питання охорони прав на сорти рослин — нетрадиційні об'єкти права інтелектуальної власності // Інтелектуальна власність. 2004. № 2. С. 3–9.
8. Plant Variety Protection Data and Statistics. UPOV. URL: <https://www.upov.int/databases/en/#QG30>.

9. Kovalchuk I. Commercial and Legal Regulation of Advisory Services in the Ukrainian Agrarian Business Prospect Reform / I. Kovalchuk, O. Melnyk, A. Pakhomova // *European Journal of Sustainable Development*. 2020. Vol. 9, № 3. P. 538-548. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n3p538>

10. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 21 квітня 1993 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 21. Ст. 218.

11. Про насіння і садивний матеріал: Закон України від 26 грудня 2002 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 13. Ст. 92.

12. Про насіння і садивний матеріал: Закон України від 26 грудня 2002 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 13. Ст. 92.

References

1. Guidelines for the preparation of laws based on the 1991 Act of the UPOV. URL: <https://www.upov.int/export/sites/upov/about/ru/pdf/>

2. Deghtjarenko Ju. Aktualjni ta problemni pytannja zakonodavstva Ukrainy u sferi okhorony sortiv roslin u spivvidnoshenni z ughodoju pro asociaciju z JS. Teoriya i praktyka intelektualnoji vlasnosti. 2018. № 5. S. 75–82.

3. Tkachyk S.O., Nikolenko N. Gh. Mizhnarodna praktyka nabuttja prava na sort roslin: vymoghy do ekspertyzy i nadannja okhorony. URL: <http://journal.sops.gov.ua/article/view/67730/62970>

4. Avramova O. Spadkuvannja majnovykh prav na sorty roslin // *Mala encyklopedija notariusu*. 2016. № 6 (90). S. 130–134.

5. Pravo intelektualnoji vlasnosti Jevropejskogho Sojuzu ta zakonodavstvo Ukrainy / Za red. Ju. M. Kapicy: kol. avtoriv: Ju. M. Kapica, S. K. Stupak, V. P. Vorobjov ta inshi. K.: Vydavnychyj Dim «Slovo», 2006. 1104 s.

6. Kurylo V., Pushkar M. Do problemy pravovoji okhorony sortiv roslin v Ukraini // *Intelektualjna vlasnistj*. 2006. № 1. S. 20–25.

7. Pichkur O. V. Problemni pytannja okhorony prav na sorty roslin — netradycijni ob'jekty prava intelektualnoji vlasnosti // *Intelektualjna vlasnistj*. 2004. № 2. S. 3–9.

8. Plant Variety Protection Data and Statistics. UPOV. URL: <https://www.upov.int/databases/en/#QG30>.

9. Kovalchuk I. Commercial and Legal Regulation of Advisory Services in the Ukrainian Agrarian Business Prospect Reform / I. Kovalchuk, O. Melnyk, A. Pakhomova // *European Journal of Sustainable Development*. 2020. Vol. 9, № 3. P. 538-548. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n3p538>

10. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 21 квітня 1993 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 21. Ст. 218.

11. Про насіння і садивний матеріал: Закон України від 26 грудня 2002 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 13. Ст. 92.

12. Про насіння: Закон України від 15 грудня 1993 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 1994. # 2. Ст. 5.

Штефан Олена Олександрівна

*доктор юридичних наук, доцент,
п.н.с. відділу юрисдикційних форм правового захисту суб'єктів приватного права,
судоустрою та судочинства*

*НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України*

Штефан Елена Александровна

*доктор юридических наук, доцент,
в.н.с. отдела юрисдикционных форм правовой защиты субъектов частного права,
судоустройства и судопроизводства*

*НИИ частного права и предпринимательства
имени академика Ф.Г. Бурчака НАПрН Украины*

Shtefan Olena

*Doctor of Law, Associate Professor, Leading Researcher of the
Department of Jurisdictional Forms of Legal Protection of Subjects
of Private Law, Judiciary and Judiciary*

*Research Institute of Private Law and Entrepreneurship
named after Academician F.G. Burchak NAPrN of Ukraine*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-9-7532

ВЕДЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: ТЕОРІЯ І СУДОВА ПРАКТИКА

ВЕДЕНИЕ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА: ТЕОРИЯ И СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА

AGRICULTURE: THEORY AND CASE LAW

Анотація. В статті на основі комплексного аналізу нормативно-правових актів, доктринальних підходів та судової практики здійснено обґрунтування розуміння терміну «ведення сільського господарства» в аспекті цільового призначення (використання) земельної ділянки.

Безпосередній аналіз нормативно правових актів дозволив встановити, що землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, зокрема інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей.

Своєю чергою, цільове призначення земельної ділянки являє собою встановлені законодавством та конкретизовані відповідним органом (який передає таку ділянку у власність чи користування) допустимі межі використання земельної ділянки громадянами та юридичними особами (набувачами такого права). Основою для визначення цільового призначення земельної ділянки є її належність до відповідної категорії.

Основним критерієм, наприклад, для відмежування сільськогосподарського виробництва (сільськогосподарської діяльності) від інших видів діяльності є використання земель сільськогосподарського призначення як основного (базового) засобу виробництва.

В результаті проведеного дослідження був зроблений висновок, що термін «ведення сільського господарства» можна розуміти в широкому і вузькому його значенні. В широкому розумінні термін «ведення сільського господарства» це користування земельною ділянкою для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого селянського господарства, підсобного сільського господарства, індивідуального та колективного садівниц-

тва, сінокосіння і випасання худоби, для дослідних і навчальних цілей, надання послуг у сільському господарстві розміщення інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, а також здійснення інших видів діяльності на землях сільськогосподарського призначення, в залежності від видів діяльності, передбаченої законодавством та установчими документами господарюючого суб'єкта. У вузькому розумінні – це цільове призначення сільськогосподарських земель.

Ключові слова: земельна реформа, землі сільськогосподарського призначення, цільове призначення земель, ведення сільського господарства, сільськогосподарське виробництво, сільськогосподарська діяльність.

Аннотация. В статье на основе комплексного анализа нормативно-правовых актов, доктринальных подходов и судебной практики предложено комплексное понимание термина «ведения сельского хозяйства» в аспекте целевого назначения (использования) земельного участка.

Произведенный анализ нормативно-правовых актов позволил установить, что землями сельскохозяйственного назначения признаются земли, предоставленные для производства сельскохозяйственной продукции, осуществления сельскохозяйственной научно-исследовательской и учебной деятельности, размещения соответствующей производственной инфраструктуры, в частности инфраструктуры оптовых рынков сельскохозяйственной продукции, или предназначенные для этих целей.

В свою очередь, целевое назначение земельного участка представляет собой установленные законодательством и конкретизированы соответствующим органом (который передает такой участок в собственность или пользование) допустимые пределы использования земельного участка гражданами и юридическими лицами (приобретателями такого права). Основой для определения целевого назначения земельного участка является ее принадлежность к соответствующей категории.

Основным критерием, например, для различия сельскохозяйственного производства (сельскохозяйственной деятельности) от других видов деятельности является использование земель сельскохозяйственного назначения как основного (базового) средства производства.

В результате проведенного исследования был сделан вывод, что термин «ведения сельского хозяйства» можно понимать в широком и узком его смысле. В широком смысле термин «ведения сельского хозяйства» это пользования земельным участком для ведения товарного сельскохозяйственного производства, фермерского хозяйства, личного крестьянского хозяйства, подсобного сельского хозяйства, индивидуального и коллективного садоводства, сенокосения и выпаса скота, для исследовательских и учебных целей, предоставление услуг в сельском хозяйстве размещения инфраструктуры оптовых рынков сельскохозяйственной продукции, а также осуществление других видов деятельности на землях сельскохозяйственного назначения, в зависимости от видов деятельности, предусмотренной законодательством и учредительными документами хозяйствующего субъекта. В узком смысле – это целевое назначение сельскохозяйственных земель.

Ключевые слова: земельная реформа, земли сельскохозяйственного назначения, целевое назначение земель, ведение сельского хозяйства, сельскохозяйственное производство, сельскохозяйственная деятельность.

Summary. The article, based on a comprehensive analysis of regulations, doctrinal approaches and case law, substantiates the understanding of the term «agriculture» in terms of purpose (use) of land.

Direct analysis of regulations revealed that agricultural land is land provided for agricultural production, agricultural research and training activities, location of relevant production infrastructure, including infrastructure of wholesale markets for agricultural products, or intended for these purposes.

In turn, the purpose of the land is the permissible limits of land use by citizens and legal entities (acquirers of such a right) established by law and specified by the relevant body (which transfers such land into ownership or use). The basis for determining the purpose of the land is its belonging to the appropriate category.

The main criterion, for example, to distinguish agricultural production (agricultural activity) from other activities is the use of agricultural land as the main (basic) means of production.

As a result of the study, it was concluded that the term «agriculture» can be understood in its broad and narrow sense. In a broad sense, the term «agriculture» is the use of land for commercial agricultural production, farming, personal farming, subsidiary agriculture, individual and collective gardening, haymaking and cattle grazing, for research and training purposes, provision of services in agriculture, placement of infrastructure of wholesale markets for agricultural products, as well as other activities on agricultural land, depending on the activities provided by law and the constituent documents of the economic entity. In a narrow sense – this is the purpose of agricultural land.

The understanding of the term «agriculture» as the purpose of agricultural land is used by the court in resolving disputes.

Key words: land reform, agricultural lands, purpose of lands, agriculture, agricultural production, agricultural activity.

Постановка проблеми. З 1 липня 2021 року, набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення», який відкриває ринок землі та дозволяє громадянам вільно купувати та продавати землі сільськогосподарського призначення які належать їм на праві приватної власності.

Незважаючи на прийняття всіх необхідних нормативних підзаконних актів, надання нотаріусам нотаріальною палатою пояснень, запуск відповідного електронного реєстру на практиці залишилися деякі питання, які не мають однозначної відповіді. Одним із таких питань є відсутність чіткого розуміння терміну «ведення сільського господарства» в аспекті цільового призначення (використання) земельної ділянки. Розуміння терміну «ведення сільського господарства» має величезне значення для остаточних рішень судів у разі виникнення відповідних спірних правовідносин.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Окремі аспекти розуміння цільового призначення земель були висвітлені у роботах таких дослідників як: В. В. Носік [1], П. Ф. Кулинич [2], А. М. Мірошніченко [3] та інших. Правові аспекти судового вирішення земельних спорів були предметом дослідження таких науковців як: А. Й. Годованюк [4], А. О. Забуранна [5], І. І. Каракаш [6] та інші. Проте відсутність доктринального загально визнаного розуміння поняття «ведення сільського господарства» та неоднозначність судової практики, спонукають приділити цьому питанню окрему увагу.

Формулювання мети статті. Метою статті є аналіз доктринальних позицій щодо означеної проблематики, дослідження судової практики, а також розробка пропозицій, спрямованих на формування розуміння «ведення сільського господарства» у разі виникнення спірних правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Для чіткого розуміння терміну «ведення сільського господарства» в аспекті цільового призначення (використання) земельної ділянки необхідно провести послідовний аналіз положень нормативно-правових актів, якими врегульовується порядок ведення сільського господарства в аспекті цільового призначення (використання) земельної ділянки та з'ясувати, що слід розуміти під «веденням сільського господарства».

У законодавстві України відсутнє легальне визначення термінів «ведення» та «ведення сільського господарства». Відповідно до лінгвістичного розуміння слова «ведення» це дія [7, с. 315].

Значення терміна «сільське господарство» в законодавстві України ототожнюється із «сільсько-

господарським виробництвом», під яким розуміється вид господарської діяльності з виробництва продукції, яка пов'язана з біологічними процесами її вирощування, призначеної для споживання в сирому і переробленому вигляді та для використання на нехарчові цілі (Закон України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років» від 18.01.2001 № 2238-ІІ).

У правовій доктрині більшість вчених ототожнюють поняття «сільськогосподарське виробництво» та «сільськогосподарська діяльність» [8, с. 8]. Семантичне поєднання слова «ведення» та словосполучення «сільське господарство» призводить до утворення лінгвістичної конструкції, яка позначає як ведення сільського господарства, так і сільськогосподарську діяльність. Наведене дозволяє стверджувати, що поняття «ведення сільського господарства» та «сільськогосподарська діяльність» є синонімами.

Слід брати до уваги, що в Україні відсутнє єдине легальне визначення терміну «сільськогосподарської діяльності». Так, в законодавстві України можна зустріти наступні визначення сільськогосподарської діяльності:

- процес управління біологічними перетвореннями з метою отримання сільськогосподарської продукції та/або додаткових біологічних активів (Міністерство фінансів України Наказ «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи» (Положення (стандарт), п. 4) 18.11.2005 № 790 (z1456-05));
- діяльність, що пов'язана з сільськогосподарським виробництвом і наданням послуг сільськогосподарського характеру (Державний комітет статистики України Наказ «Про затвердження Методики розрахунку рівня рентабельності сільськогосподарської діяльності сільськогосподарських підприємств» (Методика, розд. 1) 14.02.2017 № 33 (v0033832-11));
- процес управління біологічними перетвореннями з метою отримання сільськогосподарської продукції та/або додаткових біологічних активів (Міністерство фінансів України Наказ «Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі» 136 «Біологічні активи» (Національне положення (стандарт), розд. 1, п. 4) 15.11.2017 № 943 (z1478-17));
- це управління суб'єктом господарювання біологічною трансформацією та збір врожаю біологічних активів для продажу чи для переробки в сільськогосподарську продукцію або в додаткові біологічні активи (Міжнародний стандарт бухгал-

терського обліку 41 (МСБО 41). Сільське господарство (п. 5) 01.01.2012 (див. текст) (929_027)).

На рівні міжнародних актів сільськогосподарська діяльність визначається як (i) виробництво, розведення сільськогосподарських тварин або вирощування сільськогосподарських продуктів, в тому числі збирання врожаю, доїння, розведення тварин та утримання тварин для сільськогосподарських цілей, (ii) збереження сільськогосподарських площ у стані, який забезпечує їх придатність для випасання тварин або вирощування рослин без підготовки дії, що виходить поза межі використання звичайних сільськогосподарських методів та техніки, на основі критеріїв, запроваджених державами-членами в рамках, встановлених Комісією, або (iii) здійснення мінімальної діяльності, визначеної державами-членами, на сільськогосподарських площах, які природним чином утримуються в стані, придатному для випасання тварин або вирощування рослин (Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1307/2013 від 17 грудня 2013 року про запровадження правил для прямих виплат фермерам за схемами підтримки в рамках спільної сільськогосподарської політики та про скасування Регламенту Ради (ЄС) № 637/2008 та Регламенту Ради (ЄС) № 73/2009 (ОВ L 347 20.12.2013, с. 608) (ст. 4) 17.12.2013 (див. текст (984_023-13)).

Якщо узагальнити наведені легальні визначення, то під сільськогосподарською діяльністю слід розуміти врегульований нормами аграрного та інших галузей права вид господарської діяльності, пов'язаної з виробництвом, розведенням сільськогосподарських тварин або вирощуванням сільськогосподарських продуктів із обов'язковим використанням земель сільськогосподарського та іншого призначення, природних та інших ресурсів. Предметом сільськогосподарської діяльності є виробництво, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції. Своєю чергою, основним критерієм для відмежування сільськогосподарського виробництва (сільськогосподарської діяльності) від інших видів діяльності є використання земель сільськогосподарського призначення як основного (базового) засобу виробництва.

Кожна земельна ділянка, незалежно від форми власності чи використання, має конкретне цільове призначення. Цільове призначення земельної ділянки являє собою встановлені законодавством та конкретизовані відповідним органом (який передає таку ділянку у власність чи користування) допустимі межі використання земельної ділянки громадянами та юридичними особами (набувачами такого права). Основою для визначення цільового

призначення земельної ділянки є її належність до відповідної категорії.

Відповідно до ст. 18 Земельного кодексу України (далі — ЗК України) до земель України належать усі землі в межах її території, в тому числі острови та землі, зайняті водними об'єктами, які за основним цільовим призначенням поділяються на категорії.

Так, ЗК України передбачає дев'ять категорій, серед яких й землі сільськогосподарського призначення.

Водночас, ЗК України не містить визначення таких понять і словосполучень, як «категорія земель» та «цільове призначення земельної ділянки». Натомість, як зазначають фахівці із земельного права, поняття «категорія земель» ширше за поняття «цільове призначення земельної ділянки», оскільки категорія визначається не щодо конкретної земельної ділянки, а відносно певної її кількості (сукупність земельних ділянок навіть, можливо, різного цільового призначення, які об'єднуються в одну категорію) [9, с. 49]. Це пов'язано з різним змістовним наповненням понять «земля» та «земельна ділянка». Земля, на відміну від земельної ділянки не є формалізованою, не завжди має титул та межі в натурі.

Такий висновок ґрунтується на положеннях Закону України «Про землеустрій» від 22 травня 2003 р. № 858-IV, в якому закріплено визначення цільового призначення земельної ділянки — використання земельної ділянки за призначенням, визначеним на підставі документації із землеустрою у встановленому законодавством порядку. У правовій доктрині терміни «основне цільове призначення» та «цільове призначення» або «конкретне цільове призначення» вважаються тотожними [9, с. 49]. Земельні ділянки сільськогосподарського призначення використовуються їх власниками або користувачами виключно в межах цільового використання, визначеного для земель певного виду, встановлених статтями 31, 33–37 ЗК України.

Відповідно до Класифікації видів цільового призначення земель, затвердженої наказом Державного комітету України із земельних ресурсів від 23.07.2010 № 548 зі змінами станом на 11.07.2021 р. (далі — КВЦПЗ) землі сільськогосподарського призначення належать до секції «А». В рамках цієї секції розділ 01 стосується земель сільськогосподарського призначення (землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому

числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей; землі, надані для діяльності у сфері надання послуг у сільському господарстві, та інше).

Тобто, на рівні підрозділу землі для ведення товарного сільськогосподарського виробництва і для дослідних і навчальних цілей, для розміщення інфраструктури оптових ринків, ведення індивідуального або колективного садівництва — це землі відмінного цільового призначення. А на рівні розділу — це землі одного цільового призначення — землі сільгоспризначення.

Відповідно до ч. 1 ст. 19 ЗК Кодексу землі України за основним цільовим призначенням поділяються на категорії. Одна з них — землі сільськогосподарського призначення. Таким чином, поняття «секції» в КВЦПЗ відповідає поняттю категорії в ЗК України.

Класифікація видів цільового призначення земель (КВЦПЗ) застосовується для використання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, організаціями, підприємствами, установами для ведення обліку земель та формування звітності із земельних ресурсів. Відповідно до п. 1.2 розділу I КВЦПЗ код та цільове призначення земель застосовуються для забезпечення обліку земельних ділянок за видами цільового призначення у Державному земельному кадастрі. Тобто, цільове призначення в земельній документації визначається на рівні підрозділу.

КВЦПЗ визначає поділ земель на окремі види цільового призначення земель, які характеризуються власним правовим режимом, екосистемними функціями, видом господарської діяльності, типами забудови, типами особливо цінних об'єктів.

Віднесення земель до тієї чи іншої категорії здійснюється на підставі рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень (ч. 1 ст. 20 ЗК України).

Віднесення земель до земель сільськогосподарського призначення у КВЦПЗ повною мірою узгоджується з положеннями норми ч. 1 ст. 22 ЗК України, відповідно до якої землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, зокрема інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей.

Розкриваючи зміст поняття «ведення сільського господарства» слід здійснити ретроспективний аналіз УКФВЗ, затверджений Держкомземом України

від 24 квітня 1998 р. № 14-1-7/1205, який окремо передбачав цільове призначення землі для ведення товарного сільськогосподарського виробництва (п. 1.1) та для ведення дослідних і навчальних цілей, пропаганди передового досвіду, для ведення сільського господарства (п. 1.3). В той же час, вже КВЦПЗ від 23.07.2010 № 548 у якості окремого цільового призначення землі вказує землі для ведення товарного сільськогосподарського виробництва (п. 01.01), для дослідних і навчальних цілей (п. 01.09), для пропаганди передового досвіду ведення сільського господарства (п. 01.10). Якщо порівняти УКФВЗ та КВЦПЗ наочним стає відсутність такого цільового призначення землі як «ведення сільського господарства». Таку логіку можна пояснити тим, що ведення сільського господарства є широким поняттям, виходячи із визначення земель сільськогосподарського призначення закріпленого у КВЦПЗ — землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей; землі, надані для діяльності у сфері надання послуг у сільському господарстві, та інше.

Таким чином, розуміння терміну «ведення сільського господарства» включає у себе як ведення товарного сільськогосподарського виробництва так й здійснення інших видів діяльності на землях сільськогосподарського призначення.

Особливо слід звернути увагу, що законодавчі вимоги стосовно земель для здійснення товарного сільськогосподарського виробництва відсутні. На практиці під товарним виробництвом розуміють виробництво не для власного споживання, а для продажу. В той же час відсутнє й нормативне визначення цього терміну. У правовій доктрині під товарним сільськогосподарським виробництвом розуміється врегульований нормами аграрного та інших галузей права вид господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників, пов'язаної з обов'язковим використанням земель сільськогосподарського та іншого призначення, природних ресурсів, живих організмів з метою виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції на внутрішньому та зовнішньому аграрних ринках [10, с. 15].

Якщо порівняти визначення «ведення сільського господарства» та «товарне сільськогосподарське виробництво» можна дійти висновку, що останнє є одним із видів ведення сільського господарства

та одним із способів цільового використання сільськогосподарських земель.

Проте, судова практика виходить дещо з іншого розуміння терміну «ведення сільського господарства».

Так, ще у 2014 р. Верховний Суд України у своїй Постанові від 08.04.2014 р. у справі № 21-371a13 вирішуючи питання чи може особа на наданій їй у власність земельній ділянці для ведення садівництва має використовувати її саме для зазначеної цілі і не може на цій ділянці здійснювати товарне сільськогосподарське виробництво, оскільки це інше цільове призначення землі [11].

Таким чином, суд виходить із вузького розуміння терміну «ведення сільського господарства» як цільове призначення земельної ділянки сільськогосподарського призначення.

Подібну позицію суду можна спостерігати й у інших рішеннях, наприклад, у Постанові Великої Палати Верховного Суду від 23 червня 2020 р. у справі № 922/989/18. Так, суд висловив свою позицію, відповідно до якої можливість реалізації громадянином права на здійснення підприємницької діяльності у вигляді фермерського господарства безпосередньо пов'язана з наданням (переданням) громадянину земельних ділянок відповідного цільового призначення. Відтак, використання земельної ділянки інакше, аніж за її цільовим призначенням не можливе. Тому надана громадянину

в установленому порядку для ведення фермерського господарства земельна ділянка з огляду на правовий режим є такою, що підлягає використанню лише для здійснення підприємницької діяльності, а не для задоволення особистих потреб [12].

Висновки. Термін «ведення сільського господарства» є широким поняттям, під яким в аспекті цільового призначення (використання) слід розуміти користування земельною ділянкою для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого селянського господарства, підсобного сільського господарства, індивідуального та колективного садівництва, сінокосяння і випасання худоби, для дослідних і навчальних цілей, надання послуг у сільському господарстві розміщення інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, а також здійснення інших видів діяльності на землях сільськогосподарського призначення, в залежності від видів діяльності, передбаченої законодавством та установчими документами господарюючого суб'єкта.

Водночас, термін «ведення сільського господарства» можна розглядати й у вузькому його значенні, а саме як цільове призначення земельної ділянки. Саме вузьке розуміння цього терміну відображено в позиції Верховного Суду при вирішенні спірних питань, пов'язаних із цільовим використанням сільськогосподарських земель.

Література

1. Носік В.В. Право власності на землю Українського народу: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
2. Кулинич П.Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: монографія. Київ: Логос, 2011. 688 с.
3. Мірошниченко А.М. Земельне право України: підручник. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2011. 678 с.
4. Годованюк А.Й. Поняття земельних спорів // Право і суспільство. 2019. № 4. С. 254–257.
5. Забуранна А.О. Деякі правові аспекти у разі визначення підсудності земельних спорів // Право і суспільство. 2019. № 4. С. 179–184.
6. Каракаш І.І. Правове регулювання розгляду та вирішення земельних спорів як гарантія захисту прав на землю // Підприємство, господарство і право. 2017. № 12. С. 132–138.
7. Ведення // Словник української мови: в 11 томах. 1970. Том 1. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh (дата доступу: 06.09.2021 р.).
8. Костур О.Д. Поняття організаційно-правової форми ведення товарного сільськогосподарського виробництва // Теорія і практика правознавства. 2013. Вип. 2. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:1tM-NOYoSav0J:tlaw.nlu.edu.ua/article/viewFile/63345/58760+&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=avast-a-1> (дата доступу: 06.09.2021 р.).
9. Даугуль В., Алексенко А. Актуальні питання використання земель сільськогосподарського призначення органами місцевого самоврядування. Х.: Фактор, 2018. 176 с.
10. Марченко С.І. Організаційно-правові питання товарного сільськогосподарського виробництва в Україні: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.06; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2008. 17 с.

11. Постанова Верховного Суду України від 08.04.2014 р. у справі № 21-371a13. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_vsu_vid_08_04_2014_roku_u_spravi_21_371a13/ (дата доступу: 08.09.2021 р.);
12. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 червня 2020 р. у справі № 922/989/18. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/90458880> (дата доступу: 08.09.2021 р.).

References

1. Nosik V.V. Pravo vlasnosti na zemlju Ukrajinsjkogho narodu: monoghrafija. Kyjiv: Jurinkom Inter, 2006. 544 s.
2. Kulynych P.F. Pravovi problemy okhorony i vykorystannja zemelj siljsjkoghospodarsjkogho pryznachennja v Ukrajinі: monoghrafija. Kyjiv: Loghos, 2011. 688 s.
3. Miroshnychenko A.M. Zemeljne pravo Ukrajinu: pidruchnyk. 2-ghe vyd., dopov. i pererob. Kyjiv: Alerta; CUL, 2011. 678 s.
4. Ghodovanjuk A.J. Ponjattja zemelnykh sporiv // Pravo i suspiljstvo. 2019. # 4. S. 254–257.
5. Zaburanna A.O. Dejaki pravovi aspekty u razi vyznachennja pidsudnosti zemelnykh sporiv // Pravo i suspiljstvo. 2019. # 4. S. 179–184.
6. Karakash I.I. Pravove rehuljuvannja rozghljadu ta vyrishennja zemelnykh sporiv jak gharantija zakhystu prav na zemlju. // Pidpryjemnyctvo, ghospodarstvo i parvo. 2017. # 12. S. 132–138.
7. Vedennja // Slovnyk ukrajinsjkoi movy: v 11 tomakh. 1970. Tom 1. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh (data dostupu: 06.09.2021 r.).
8. Kostur O.D. Ponjattja orghanizacijno-pravovoi formy vedennja tovarnogho siljsjkoghospodarsjkogho vyrobnyctva // Teorija i praktyka pravoznavstva. 2013. Vyp. 2. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:1tMNOYoSav0J:tlaw.nlu.edu.ua/article/viewFile/63345/58760+&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=avast-a-1> (data dostupu: 06.09.2021 r.).
9. Daughulj V., Aleksenko A. Aktualjni pytannja vykorystannja zemelj siljsjkoghospodarsjkogho pryznachennja orghanamy miscevogho samovrjaduvannja. Kh.: Faktor, 2018. 176 s.
10. Marchenko S.I. Orghanizacijno-pravovi pytannja tovarnogho siljsjkoghospodarsjkoghovyrobnictva v Ukrajinі: avtoref. dys. na zdob. nauk. stup. kand. juryd. nauk: 12.00.06; Kyjiv. nac. un-t im. T. Shevchenka. K., 2008. 17 s.
11. Postanova Verkhovnogho Sudu Ukrajinu vid 08.04.2014 r. u spravi # 21-371a13. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_vsu_vid_08_04_2014_roku_u_spravi_21_371a13/ (data dostupu: 08.09.2021 r.).
12. Postanova Velykoji Palaty Verkhovnogho Sudu vid 23 chervnja 2020 r. u spravi # 922/989/18. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/90458880> (data dostupu: 08.09.2021 r.).

Голота Наталія Петрівна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства і гуманітарних дисциплін
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету*

Golota Natalia

*PhD in Law, Associate Professor of the Department of Law and Humanities
Vinnytsia Educational and Research Institute of Economics of
Western Ukrainian National University
ORCID: 0000-0003-4113-7743*

Пузирна Наталія Станіславівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного та публічного права
Науково-навчальний інститут права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»*

Puzyrna Natalia

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедри частного и публичного права
Научно-учебный институт права и социальных технологий
Национального университета «Черниговская политехника»
ORCID: 0000-0002-7297-0829*

Охман Ольга Василівна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Хмельницький інститут імені Блаженнішого Володимира,
Митрополита Київського і всієї України
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»*

Okhman Olga

*кандидат юридических наук, доцент кафедри права и правоохранительной деятельности
Хмельницький інститут імени Блаженнейшого Владимира,
Митрополита Киевского и всея Украины
ЧАО «ВУЗ «Межрегиональная Академия управления персоналом»
ORCID: 0000-0002-9509-5326*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-9-7566

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДДІВ ЗА КОРУПЦІЙНІ
ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ**

**ОТВЕТСТВЕННОСТЬ СУДЕЙ ЗА КОРРУПЦИОННЫЕ
ПРАВОНАРУШЕНИЯ: ПРАКТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ**

**JUDGES 'RESPONSIBILITY FOR CORRUPTION
OFFENSES: A PRACTICAL ASPECT**

Анотація. Реформування судової системи та розбудова інститутів правової держави вимагає досягнення високого рівня правозастосування, реалізації інститутів відповідальності та слідування принципу рівності усіх перед законом. Питання відповідальності представників суддівського корпусу набуває пріоритетного значення через особливий статус, рівень відповідальності та значення суддів у контексті утвердження законності, верховенства права, справедливого розгляду судових спорів та врегулювання суспільних відносин. У статті висвітлено позиції, які розкривають правові аспекти притягнення суддів до відповідальності за корупційні правопорушення. Розглянуто особливості формування та прояви корупції в діяльності суддів в Україні, види відповідальності, які застосовуються до порушників вимог антикорупційного законодавства. Наголошено на невідворотності застосування санкцій за нехтування вимогами антикорупційних стандартів та правил. Визначено, що три основні види відповідальності включають дисциплінарну, адміністративну та кримінальну. Незважаючи на застосування особливої процедури процесуальних заходів до служителів Феміди, судді притягаються до відповідальності на загальних підставах. Чинне законодавство, що регулює процедуру здійснення правосуддя, покладає на суддів обов'язок щодо дотримання антикорупційного законодавства, повідомлення про наявність обставин, які впливають на неупередженість та незалежність судової гілки влади. Актуальність швидкого та ефективного реагування на прояви корупції, що вчиняється суддями, окреслюється основними стратегічними документами з питань розвитку та функціонування системи правосуддя, що зумовлює необхідність подальших напрацювань і узагальнень з порушеної проблематики. Подолання корупції в органах судової влади залишається однією з найбільш значимих проблем, що супроводжує процес реформування та вдосконалення правосуддя в Україні.

Ключові слова: корупція, відповідальність, санкції, інститут влади.

Аннотация. Реформирование судебной системы и развитие институтов правового государства требует достижения высокого уровня правоприменения, реализации институтов ответственности и следования принципу равенства всех перед законом. Вопрос ответственности представителей судейского корпуса приобретает приоритетное значение за особый статус, уровень ответственности и значение судей в контексте утверждения законности, верховенства права, справедливого рассмотрения судебных споров и урегулирования общественных отношений. В статье освещены позиции, которые раскрывают правовые аспекты привлечения судей к ответственности за коррупционные правонарушения. Рассмотрены особенности формирования и проявления коррупции в деятельности судей в Украине, виды ответственности, которые применяются к нарушителям требований антикоррупционного законодательства. Отмечено неотвратимость применения санкций за пренебрежение требованиями антикоррупционных стандартов и правил. Определено, что три основных вида ответственности включают дисциплинарную, административную и уголовную. Несмотря на применение особой процедуры процессуальных мер к служителям Фемиды, судьи привлекаются к ответственности на общих основаниях. Действующее законодательство, регулирующее процедуру осуществления правосудия, возлагает на судей обязанность по соблюдению антикоррупционного законодательства, сообщение о наличии обстоятельств, которые влияют на беспристрастность и независимость судебной ветви власти. Актуальность быстрого и эффективного реагирования на проявления коррупции, которая совершается судьями, определяется основными стратегическими документами по вопросам развития и функционирования системы правосудия, вызывает необходимость дальнейших наработок и обобщений по затронутой проблематике. Преодоление коррупции в органах судебной власти остается одной из наиболее значимых проблем, которая сопровождает процесс реформирования и совершенствования правосудия в Украине.

Ключевые слова: коррупция, ответственность, санкции, институт власти.

Summary. Reforming the judiciary and building the rule of law requires achieving a high level of law enforcement, implementing institutions of responsibility and following the principle of equality before the law. The issue of the responsibility of the

judiciary becomes a priority due to the special status, level of responsibility and importance of judges in the context of the rule of law, the rule of law, fair litigation and the settlement of public relations. The article highlights the positions that reveal the legal aspects of bringing judges to justice for corruption offenses. Peculiarities of formation and manifestations of corruption in the activity of judges in Ukraine, types of liability applied to violators of anti-corruption legislation are considered. Emphasis was placed on the inevitability of sanctions for neglecting the requirements of anti-corruption standards and rules. It is determined that the three main types of liability include disciplinary, administrative and criminal. Despite the application of a special procedure of procedural measures to the servants of Themis, judges are prosecuted on general grounds. The current legislation governing the administration of justice imposes on judges the obligation to comply with anti-corruption legislation, notification of the existence of circumstances that affect the impartiality and independence of the judiciary. The urgency of a quick and effective response to corruption committed by judges is outlined in the main strategic documents on the development and functioning of the justice system, which necessitates further work and generalizations on the issues raised. Overcoming corruption in the judiciary remains one of the most significant problems that accompanies the process of reforming and improving the judiciary in Ukraine.

Key words: corruption, responsibility, sanctions, institution of power.

Постановка проблеми. В умовах необхідності забезпечення ефективного дотримання конституційно-правових положень чинного законодавства, підвищення довіри до провідних інститутів влади, проведення та забезпечення ефективних змін у судовій сфері питання контролю за дотриманням суддями антикорупційного законодавства набувають пріоритетного значення. Можливість застосування до представників судової системи заходів примусу за вчинення корупційних правопорушень відіграє превентивну роль та дозволяє захистити охоронювані права, свободи та інтереси особи, суспільства та держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Явище корупції в судовій системі та визначення відповідальності суддів за корупційні правопорушення становить значний науковий інтерес та активно вивчається й обговорюється у наукових колах. Питання, що стосуються застосування інституту відповідальності за вчинення суддями корупційних правопорушень, стало об'єктом дослідження багатьох вчених та дослідників, зокрема ґрунтовні дослідження у цьому напрямку проводять Дженнетт В., Подкопаєв С., Мостова І., Староста І. та інші.

Разом із тим, питання комплексного визначення корупційних проявів у судовій системі та відповідальності, що застосовуються до суддів, є недостатньо дослідженими, а процес удосконалення існуючих механізмів притягнення порушників до відповідальності продовжує вдосконалюватися. З огляду на це, постійний моніторинг та аналіз існуючих практик залишається актуальним напрямом наукових розвідок та узагальнень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета наукового дослідження націлена на розкриття інституту відповідальності суддів за корупційні правопорушення з точки зору практичного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Явище корупції в судовій системі України є результатом неефективного державного управління, слабкої кадрової політики, політичних та внутрішньогалузевих протиріч.

Під корупцією в органах судової влади розуміють вияв неналежної поведінки у судових установах, наприклад, у судах, офісах судової адміністрації і в органах врядування судової системи, а також неналежну поведінку зовнішніх політичних діячів, приватних осіб чи представників громадянського суспільства, які намагаються неналежно чи незаконно вплинути на прийняття суддівських рішень [1].

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» покладає на суддів прямий обов'язок щодо виконання та дотримання вимог, обмежень, установлених законодавством у сфері запобігання корупції» (п. 6 ч. 7 ст. 56 Закону) [2].

Слушною є позиція спеціального доповідача ООН з питань незалежності суддів та адвокатів Леандро Деспуї, який вважає, що корупція в органах судової влади пов'язана із внутрішніми адміністративними проблемами судової влади (відсутністю прозорості, хабарництвом), а також політизацією судової влади, кланової залежності суддів або будь-яких видів судового протекціонізму [3].

Ініціювання притягнення суддів до відповідальності за корупційні діяння є результатом неналежної поведінки служителів Феміди, недостатньо ефективного правового забезпечення функціонування судової гілки влади, відсутності реальних важелів контролю за роботою судових органів та неможливості обмеження впливу на процес ухвалення рішень в судових справах.

На переконання С. Подкопаєва, сутність дисциплінарної відповідальності суддів є одним із засобів забезпечення відповідності діяльності і поведінки

суддів професійним стандартам (суддівської дисципліни) [4, с. 14–16].

Доцільно зауважити, що ст. 126 Конституції України закріплено принцип незалежності і недоторканності суддів, відповідно до якого забороняється у будь-який спосіб впливати на суддів [5].

Існують також певні особливості оголошення підозри, відсторонення від посади, затримання чи проведення оперативно-розшукових заходів щодо судді. Вищеперелічені заходи вимагають отримання відповідного дозволу та санкціонування, які передбачені Законом. Застосування до суддів інституту дисциплінарної відповідальності передбачає дотримання визначеної законом процедури, яка розкривається у Законі України «Про судоустрій і статус суддів».

Дисциплінарне провадження передбачає слідування декільком взаємопов'язаним етапам: здійснення перевірки даних про наявність підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, вирішення питання про відкриття дисциплінарної справи чи відмову в її відкритті, розгляд дисциплінарної справи і прийняття рішення [6].

Таким чином, до судді можуть бути застосовані заходи дисциплінарного впливу, які включають 6 основних та 3 додаткові стягнення. Разом із тим, існує можливість оскарження зазначеного рішення. Важливо, щоб аналіз вчинених суддею дій та прийняття відповідних рішень відбувалися із дотриманням принципів справедливості, неупередженості, законності та об'єктивності.

Адміністративна відповідальність суддів встановлена статтею 172-7 КпАП України, положення якої передбачають відповідальність за адміністративні правопорушення у випадку порушення суддею правил запобігання та врегулювання конфлікту інтересів [7]. При цьому, відповідальність настає як за дії, вчинені, в умовах реального конфлікту інтересів, так і за неповідомлення особою про наявність у неї конфлікту інтересів. За таке правопорушення передбачені санкції у вигляді штрафу (основний вид) та позбавлення права обіймати певні посади (додатковий).

Можливість притягнення суддів до адміністративної відповідальності реалізується НАЗК шляхом складання відповідних протоколів. Разом із тим, судді вважають це втручанням у їх діяльність [8].

Існуючу суперечність І. Мостова обґрунтовує тим, що передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення можливість притягнення судді до адміністративної відповідальності за прийняття рішень в умовах конфлікту інтересів під час здійснення правосуддя ставить під сумнів

відповідність цієї норми одному з конституційних принципів здійснення правосуддя в Україні — принципу незалежності та принципу недоторканності суддів, яким гарантується неможливість притягнення до відповідальності за ухвалені ними рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку [9].

Таким чином, виникає суперечність, яка потребує законодавчого врегулювання та вирішення, адже відсутність однозначності у трактуванні питань, пов'язаних з притягненням до відповідальності суддів, призводить до суттєвих помилок у правозастосуванні та охороні суспільних відносин.

За вчинення корупційних правопорушень судді можуть нести також і кримінальну відповідальність. Попри те, що судді несуть кримінальну відповідальність на загальних підставах, заходи процесуального примусу не можуть бути швидко реалізовані через необхідність дотримання процедурних аспектів щодо оголошення підозри та вжиття інших кримінально-процесуальних заходів.

Відповідно до статистичних даних, сформованих Міністерством внутрішніх справ, кількість суддів притягнених до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень є незначною (зокрема, за 2019 рік кількість суддів, які вчинили кримінальне корупційне правопорушення становила 6 осіб) [10].

При проведенні опитування українських респондентів та проведення аналізу отриманої інформації Групою держав Ради Європи проти корупції (GRECO) встановлено, що до суддів — порушників корупційного законодавства, застосовують недостатньо дієві санкції за вказану неправомірну поведінку. Аналітиками відзначено, що попри широкомасштабні реформи, які створили нове підґрунтя для роботи судової гілки влади, необхідно довести ефективність втілених заходів на практиці [11].

Процес удосконалення системи правосуддя, забезпечення позитивних зрушень в розвитку правових інститутів передбачає зниження корупційних ризиків та забезпечення незалежності інститутів правосуддя. З огляду на це, перспективне планування розвитку системи правосуддя враховує основні проблеми та виклики, зокрема корупційні прояви.

Так, Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки визначає випадки толерування корупційних проявів та недоброчесність окремих суддів як проблему, яка потребує негайного вирішення для ефективної організації функціонування судової влади та здійснення правосуддя [12].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Проведений аналіз питань, пов'язаних з настанням для суддів відповідальності за порушення вимог антикорупційного законодавства, засвідчив, що за вчинення вказаних правопорушень передбачена дисциплінарна, адміністративна та кримінальна відповідальність. Незважаючи на наявність особливого статусу, законодавством передбачена процедура притягнення служителів Феміди до відповідальності та застосування заходів примусу. Існування

чіткого механізму застосування покарань виконує превентивну функцію та дозволяє захистити охорнювані законом права, свободи та інтереси та зберегти довіру суспільства до інституту правосуддя.

Подальші наукові дослідження повинні стосуватися питань, пов'язаних з узагальненням статистичних показників корупційних правопорушень у судовій сфері, визначення основних факторів, що впливають на корупційну складову при здійсненні правосуддя в Україні.

Література

1. Дженнетт В. Корупційні ризики останніх реформ у судовій системі України. Кемонікс Інтернешнл Інк. 2017. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Corruption_risks_in_the_Ukraine_judicial_system_Report_Jennett_UKR.pdf (дата звернення: 06.09.2021).
2. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 06.09.2021).
3. Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів: Управління ООН з наркотиків та злочинності. 2007 р. URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/article/komentari-bangalorski-9818bfb11.pdf> (дата звернення: 29.07.2020).
4. Подкопаєв С. В. Про дисциплінарну відповідальність суддів. Юридичний журнал. 2005. № 6. С. 1416.
5. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 06.09.2021).
6. Рішення Верховного Суду від 27.03.2018 № 800/137/17 (№ П/9901/336/18) URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/dl-ark_rishenna/rishenna_galan_800_137_17 (дата звернення: 06.09.2021).
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>. (дата звернення: 06.09.2021).
8. Конфлікт інтересів: судді місцевих судів вважають адмінпротоколи щодо своїх колег «втручанням у діяльність суддів» всупереч конвенції ООН проти корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/konflikt-interesiv-suddi-mistsevyh-sudiv-vvazhayut-adminprotokoly-shhodo-svoyih-koleg-vtruchanniam-u-diyalnist-suddiv-vsuperech-konventsii-oon-proty-koruptsiyi> (дата звернення: 06.09.2021).
9. Мостова І. О. Конфлікт інтересів у діяльності суддів: особливості врегулювання. Юридична газета. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/konflikt-interesiv-u-diyalnosti-suddiv-osoblivosti-vregulyuvannya.html/> (дата звернення: 06.09.2021).
10. Єдиний портал органів системи МВС України. Звіти про стан протидії корупції за формою № 1-КОР 2013–2020 рр. URL: https://mvs.gov.ua/ua/pages/274_Statistika.htm/ (дата звернення: 06.09.2021).
11. Запобігання корупції серед суддів. Огляд судової системи. URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/file/DSA/DSA_2017_all_docs/17ordersmarch/GRECO_17.doc (дата звернення: 06.09.2021).
12. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки: указ Президента України від 11.06.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021> (дата звернення: 06.09.2021)

References

1. Jennett W. (2017). Corruption risks of recent reforms in the judicial system of Ukraine, available at: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Corruption_risks_in_the_Ukraine_judicial_system_Report_Jennett_UKR.pdf (Accessed 06.09.2021).
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016). The Law of Ukraine. On the judiciary and the status of judges, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (Accessed 06.09.2021).
3. The official site of the Council of Judges of Ukraine (2007). Comments on the Bangalore Principles for the Conduct of Judges: United Nations Office on Drugs and Crime, available at: <http://rsu.gov.ua/uploads/article/komentari-bangalorski-9818bfb11.pdf> (Accessed 06.09.2021).
4. Podkopaev S. V. (2005). On the disciplinary liability of judges. Yurydychnyj zhurnal, 6, 14–16.

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996). The Law of Ukraine. The Constitution of Ukraine, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 06.09.2021).
6. The official site of The Supreme Court (2018). Decision of the Supreme Court, available at: URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/dl-ark_rishenna/rishenna_galan_800_137_17 (Accessed 06.09.2021).
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (1984). The Law of Ukraine “Code of Ukraine on Administrative Offenses, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>. (Accessed 06.09.2021).
8. The official site of National Agency on Corruption Prevention (2007). Conflict of interest: judges of local courts consider administrative protocols against their colleagues as “interference in the activities of judges contrary to the UN Convention against Corruption, available at: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/konflikt-interesiv-suddi-mist-sevyh-sudiv-vvazhayut-adminprotokoly-shhodo-svoyih-koleg-vtruchannyam-u-diyalnist-suddiv-vsuperech-konventsii-oon-proty-koruptsiyi> (Accessed 06.09.2021).
9. Mostova I.O. (2019). Conflict of interest in the activities of judges: features of the settlement”, *Yurydychna hazeta*, 1 (655), available at: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/konflikt-interesiv-u-diyalnosti-suddiv-osoblivosti-vregulyuvannya.html/> (Accessed 06.09.2021).
10. The official site of the Ministry of Internal Affairs (2020). Reports on the state of anti-corruption form № 1-KOR 2013–2020, available at: https://mvs.gov.ua/ua/pages/274_Statistika.htm (Accessed 06.09.2021).
11. The official site of the State Judicial Administration of Ukraine (2017). Prevention of corruption among judges. Review of the judicial system, available at: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/file/DSA/DSA_2017_all_docs/17ordersmarch/GRECO_17.doc (Accessed 06.09.2021).
12. The President of Ukraine (2021). Decree of the President of Ukraine. On the Strategy for the Development of the Justice System and Constitutional Judiciary for 2021-2023, available at: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021> (Accessed 06.09.2021).

УДК 343.133.3

Кедик Василь Петрович
*аспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*
Кедик Василий Петрович
*аспирант кафедры уголовного процесса
Национального университета «Одесская юридическая академия»*
Kedyk Vasyl
*Postgraduate Student of Criminal Procedure Department
National University «Odessa Law Academy»*
ORCID: 0000-0001-8388-8938

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-9-7531

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА
ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА У ВИПАДКУ ПОВЕРНЕННЯ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА, КЛОПОТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО АБО ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ: АЛГОРИТМ ДІЙ

ПОЛНОМОЧИЯ ПРОКУРОРА В СЛУЧАЕ ВОЗВРАЩЕНИЯ ОБВИНТЕЛЬНОГО АКТА, ХОДАТАЙСТВО О ПРИМЕНЕНИИ ПРИНУДИТЕЛЬНЫХ МЕР МЕДИЦИНСКОГО ИЛИ ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ХАРАКТЕРА: АЛГОРИТМ ДЕЙСТВИЙ

POWERS OF THE PROSECUTOR IN CASE OF RETURN OF THE INDICTMENT, REQUEST FOR APPLICATION OF COMPULSORY MEASURES OF MEDICAL OR EDUCATIONAL NATURE: ALGORITHM OF ACTIONS

Анотація. Автор розкриває зміст повноважень прокурора у випадку повернення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру під час підготовчого судового засідання відповідно до чинного законодавства та практики правозастосування.

Метою статті є розробка та характеристика алгоритму дій прокурора у випадку повернення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру під час підготовчого судового засідання.

Зміст повноважень прокурора у випадку повернення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру під час підготовчого судового засідання відповідно до аналізу чинного законодавства та практики правозастосування надав можливість розробити алгоритм дій прокурора у випадку повернення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру під час підготовчого судового засідання.

Розроблено алгоритм дій прокурора у випадку повернення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру під час підготовчого судового засідання у двох таких типових ситуаціях: оскарження ухвали суду та усунення недоліків, що не відповідають вимогам КПК України. В наведених алгоритмах дій прокурору необхідно діяти відповідно до реального стану справ у кримінальному провадженні, об'єктивно оцінюючи ситуації, процесуально економити час та збільшити рівень довіри до своїх дій.

Ключові слова: повернення обвинувального акту, повернення клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, підготовче судове засідання.

Аннотация. Автор раскрывает содержание полномочий прокурора в случае возвращения обвинительного акта, ходатайство о применении принудительных мер медицинского или воспитательного характера во время подготовительного судебного заседания в соответствии с действующим законодательством и правоприменительной практикой.

Целью статьи является разработка и характеристика алгоритма действий прокурора в случае возвращения обвинительного акта, ходатайство о применении принудительных мер медицинского или воспитательного характера во время подготовительного судебного заседания.

Содержание полномочий прокурора в случае возвращения обвинительного акта, ходатайство о применении принудительных мер медицинского или воспитательного характера во время подготовительного судебного заседания в соответствии с анализом действующего законодательства и практики правоприменения предоставило возможность разработать алгоритм действий прокурора в случае возвращения обвинительного акта, ходатайства о применении принудительных мер медицинского или воспитательного характера во время подготовительного судебного заседания.

Разработан алгоритм действий прокурора в случае возвращения обвинительного акта, ходатайства о применении принудительных мер медицинского или воспитательного характера во время подготовительного судебного заседания в двух таких типичных ситуациях: обжалование постановления суда и устранение недостатков, которые не соответствуют требованиям УПК Украины. В приведенных алгоритмах действий прокурору необходимо действовать в соответствии с реальным положением дел в уголовном производстве, объективно оценивая ситуации, процессуально экономить время и повысить уровень доверия к своим действиям.

Ключевые слова: возвращение обвинительного акта, возвращение ходатайства о применении принудительных мер медицинского или воспитательного характера, подготовительное судебное заседание.

Summary. The author discloses the content of the prosecutor's powers in case of return of the indictment, a request for the application of coercive measures of a medical or educational nature during the preparatory hearing in accordance with applicable law and law enforcement practice.

The purpose of the article is to develop and characterize the algorithm of actions of the prosecutor in case of return of the indictment, the request for the application of coercive measures of medical or educational nature during the preparatory hearing.

The content of the prosecutor's powers in case of return of the indictment, request for coercive measures of medical or educational nature during the preparatory court hearing in accordance with the analysis of current legislation and law enforcement practice provided an opportunity to develop an algorithm for prosecutors in case of return of indictment educational nature during the preparatory hearing.

An algorithm of actions of the prosecutor in case of return of the indictment, request for application of coercive measures of medical or educational character during preparatory court session in two such typical situations is developed: appeal of the court decision and elimination of shortcomings which do not correspond to requirements of the Criminal Procedural Code of Ukraine. In the above algorithms of actions, the prosecutor must act in accordance with the real state of affairs in criminal proceedings, objectively assess the situation, save time procedurally and increase the level of confidence in their actions.

Key words: return of the indictment, return of the petition for the application of coercive measures of medical or educational nature, preparatory court hearing.

Постановка проблеми. Аналіз правозастосовної практики дозволяє зробити висновок про кількість та зміст питань, що виникають у прокурора у випадку повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру під час підготовчого судового засідання. Така проблематика повноважень прокурора у випадку повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру під час підготовчого судового засідання бере свій початок ще на стадії досудового розслідування відповідно до ч. 2 ст. 36 КПК України, де зазначено перелік його повноважень як процесуального керівника. Проте цей комплекс питань потребує додаткового

теоретичного осмислення з подальшим вдосконаленням практичного правозастосування. Відповідно до аналізу судових рішень щодо повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру у 2016 р. було винесено 50029 таких ухвал, у 2017 р. — 56025 ухвал, у 2018 р. — 56437 ухвал, у 2019 р. — 59446 ухвал [8]. Отже, кількість ухвал суду щодо повернення обвинувального акту чи клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру то зовсім трохи зменшується (2017 р.), то трохи збільшується (2018), набираючи кількісних обертів в 2019 році.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою реалізації повноважень прокурора

в кримінальному провадженні, в тому числі щодо повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру під час підготовчого судового засідання присвятили свої праці ряд науковців: Ю. П. Аленін [1; 30], М. І. Бажанов [28], О. В. Бабаєва [2], В. В. Вапнярчук [4], І. В. Вернідубов [20], В. І. Галаган [7], Л. Р. Грицаєнко [3], Ю. М. Грошевий [4; 21; 28], С. І. Дячук [6; 7], В. В. Долежан [5], Я. В. Замкова [9], В. С. Зеленецький [10], В. В. Колодчин [12], М. В. Косюта [13], О. П. Кучинська [16], М. І. Леоненко [17], Л. М. Лобойко [18], В. Т. Нор [15], В. Т. Малярєнко [19; 20; 25], О. Р. Михайленко [22], А. В. Мовчан [23], В. О. Попелюшко [24], Р. Д. Рахунов [26], В. М. Савицький [27], Г. П. Середа [25], М. С. Строгович [29], В. М. Трофименко [31], А. Р. Туманянц [32; 12], В. П. Шибіко [33], О. Г. Шило [4], М. Є. Шумило [15], М. В. Юрчишин [34] та ін. Віддаючи належне проведеному дослідженню питань повноважень прокурора в роботах зазначених вчених, варто виокремити недостатність дослідження та проблематику саме повноважень прокурора у випадку повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру під час підготовчого судового засідання. Саме тому актуальним є дослідження питань повноважень прокурора у випадку повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру під час підготовчого судового засідання в частині розробки відповідного алгоритму його дій.

Метою статті є розробка та характеристика алгоритму дій прокурора у випадку повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру під час підготовчого судового засідання.

Виклад основного матеріалу. О. В. Калужанський вважає, що суд у випадку повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру під час підготовчого судового засідання діє з метою ліквідації перепон розгляду справи судом [11, с.159]. Вчений акцентує увагу на тому, що повернення прокурору обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру під час підготовчого судового засідання відбувається з метою усунення виключно недоліків резолютивного акту досудового розслідування, а не самого досудового розслідування.

Також важливо врахувати, що в ст. 3 КПК України чітко закріплено, що державне обвинува-

чення — це процесуальна діяльність саме прокурора в кримінальному провадженні, де він виступає його самостійною і окремою стороною. Саме після направлення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до суду прокурор готується до підготовчого судового засідання. Така підготовка включає: 1) систематизацію та дослідження матеріалів кримінального провадження; 2) підготовку проекту доповіді з основними позиціями; 3) ознайомлення з матеріалами, які надійшли до суду та конструювання ймовірних позицій інших учасників сторін; 4) шляхом верифікації та валідації опрацювання всього масиву наявних даних по кримінальному провадженню; 5) доопрацювання проекту доповіді з основними позиціями. Проблеми, які виникають у прокурора на цей момент: 1) велика кількість кримінальних проваджень під його процесуальним керівництвом; 2) наявність інших поточних завдань у діяльності прокурора; 3) встановлення додаткових обставин, обставин, що викривають/виправдовують обвинуваченого та обставин, що пом'якшують/обтяжують покарання; 4) не визначеність щодо дати проведення підготовчого судового засідання.

Останнє є цілком очевидним, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 314 КПК після отримання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру суд не пізніше п'яти днів з дня його надходження призначає (постановляє ухвалу) про підготовче судове засідання та запрошує учасників судового провадження на конкретну дату, час та місце.

Вчені В. В. Колодчин, А. Р. Туманянц в цьому ракурсі пропонують розглянути проблематику, пов'язану з систематизацією матеріалів і вирішити її шляхом прийняття «рекомендацій слідчим про передання прокурору матеріалів досудового розслідування у підшитому вигляді із наступною систематизацією: а) документи, в яких відображені організаційно-процесуальні рішення; б) докази, які надаються суду; в) докази, які не надаються суду» [12, с. 82]. Хоча, більш доцільним видається об'єднання б) та в) в одну спільну групу, бо об'єктивно врахувати всі чинники і не помилитися з розподілом доказів в ці дві окремі групи, враховуючи завантаженість прокурора та часові обмеження, вкрай важко.

Попри те, що повноваження прокурора в кримінальному провадженні мають чіткий початок з моменту внесення даних до ЄРДР, йому слід пам'ятати про те, що на кожній зі стадій кримінального

провадження він має різний обсяг повноважень. Відповідно, дії прокурора виключно в межах і термінах, визначених КПК України, зменшать ймовірність процесуальних недоліків та порушень, що можуть мати місце в правозастосовній практиці.

Слід вказати, що *зміст повноважень прокурора* як форма діяльності у випадку повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру під час підготовчого судового засідання впливає з наступних складових:

1. Відсутності в КПК України переліку порушень, що вказують на необхідність повернення обвинувального акта прокурору (окрім п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України де зазначено: «повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам цього Кодексу»);

2. Отримання відповідної ухвали суду про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;

3. Змісту ухвали, що містить дані щодо усунення виявлених недоліків прокурором у обвинувальному акті, клопотанні про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;

4. Не зазначення в ухвалі строку про усунення виявлених недоліків, або про усунення виявлених недоліків прокурором у розумний строк чи до певного строку (останній варіант на практиці зустрічається дуже рідко);

5. Відсутності закріплення в КПК України права прокурора на відкликання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру на стадії підготовчого засідання (проте на практиці такі дії прокурором вчиняються в зв'язку з допущеними формальними недоліками);

6. Виявлення недоліків обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру вже під час судового розгляду.

Вищезокреслені складові, що впливають на зміст повноважень прокурора у випадку повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру під час підготовчого судового засідання створюють відповідні проблеми у правозастосуванні. Однак більш детальне їх дослідження вказує, що існує ряд наукових позицій щодо удосконалення відповідних положень кримінального процесуального законодавства, проте більшість

з них мають неоднотайний характер. Хоча при належному їх обґрунтуванні такі зміни суттєво би змінили процес повернення обвинувального акта чи клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та вирішили б практичні проблемні питання.

Слушною в цьому напрямі є думка В.В. Колодчина та А.Р. Туманянца, щодо неоднозначності й дискусійності у першу чергу в практичному правозастосуванні, адже такі ситуації викликані деякою неповнотою і нечіткістю нормативного регулювання та відсутністю детального роз'яснення на рівні інтерпретаційних актів [12, с. 90].

Будуючи стратегію обвинувачення та обираючи конкретні дії, прокурор потребує типового алгоритму дій у випадку повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру під час підготовчого судового засідання відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України та має наступний зміст відповідно до таких двох найбільш типових ситуацій:

Ситуація 1. Оскарження ухвали про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру в апеляційному порядку.

1.1. Апеляційне оскарження прокурором ухвали суду про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру відповідно до ч. 4 ст. 314 («Ухвала про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру може бути оскаржена в апеляційному порядку»). У випадку скасування ухвали на суд покладається обов'язок проведення повторного підготовчого засідання та в ряді випадків передається іншому судді;

1.2. Апеляційне оскарження прокурором ухвали суду про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру відповідно до ч. 4 ст. 314 КПК України. У випадку відмови у скасуванні ухвали на прокурора покладається обов'язок допрацювати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру відповідно до вимог КПК України.

1.3. Апеляційне оскарження прокурором ухвали суду про повернення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру відповідно до ч. 4 ст. 314 КПК України. У випадку часткового скасування ухвали на прокурора покладається обов'язок допрацювати обвинувальний акт,

клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору відповідно до вимог КПК України та повторно подати матеріали до суду.

Ситуація 2. Усунення недоліків в обвинувальному акті, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та інших документах, що додаються до обвинувального акта (реєстр матеріалів досудового розслідування; цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування; розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування; розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного; довідка про юридичну особу, щодо якої здійснюється провадження, у якій зазначаються: найменування юридичної особи, її юридична адреса, розрахунковий рахунок, ідентифікаційний код, дата і місце державної реєстрації (ч. 4 ст. 291 КПК України)):

Крок 1. Аналіз та усунення недоліків в обвинувальному акті, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та інших документах (додаються до обвинувального акту відповідно до КПК України), що не відповідають вимогам КПК України;

Крок 2. Повторне подання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру суду з усіма іншими документами відповідно до ч. 4 ст. 291, ст. 292–293 КПК України.

Зокрема, на практиці зустрічаються випадки неоднократного повернення одного й того обвинувального акта прокурору, без внесення змін останнім. Такі випадки негативно впливають на репутації прокурора та довіру до нього.

У контексті Ситуації 1, за думкою О. В. Бабаєвої, в низці випадків рішення судів про повернення обвинувального акта виявляється необґрунтованим та скасовується судом апеляційної інстанції. Проте автор наголошує, що процесуальні наслідки цього не регламентовані та, на її погляд, скасування ухвали покладає на суд обов'язок провести повторне підготовче судово засідання, з'ясувавши у ньому відсутність інших перешкод для призначення судового розгляду та вирішивши інші питання. Окрім

того, вчений підкреслює, що у зв'язку із скасуванням відповідної ухвали на практиці виникає проблема застосування ч. 2 ст. 76 КПК України (відповідно до якої суддя, який брав участь у кримінальному провадженні в суді першої інстанції не має права брати участі у цьому ж провадженні в судах апеляційної і касаційної інстанцій, а також у новому провадженні після скасування вироку або ухвали суду першої інстанції). Так, кореляційно з цим, в ряді випадків кримінальне провадження передається іншому судді. Додаткові проблеми виникають при цьому в судах з невеликою кількістю суддів, у яких можливості заміни суддів є обмеженими і така практика не є усталеною [2, с. 109–110].

У жодному разі прокурору не варто допускати Ситуацію 1, якщо відсутні підстави оскарження в апеляційному порядку, очікуючи задоволення з боку вищої інстанції. В цьому випадку краще діяти відповідно до алгоритму дій Ситуації 2 та в розумний строк усунути недоліки, що не відповідають вимогам КПК України й подати матеріали до суду. При безпосередній наявності таких недоліків в обвинувальному акті, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та інших документах, що додаються до обвинувального акта, прокурору варто цей факт визнати та вчинити все можливе для їх усунення в рамках чинного кримінально процесуального законодавства. Проте не варто забувати, що проведення додаткових слідчих (розшукових) дій в цей період заборонено.

Висновки. Зміст повноважень прокурора у випадку повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру під час підготовчого судового засідання відповідно до аналізу чинного законодавства та практики правозастосування надає можливість розробити алгоритм дій прокурора у випадку повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру під час підготовчого судового засідання. Так, прокурор зазвичай має дві типові ситуації: оскарження ухвали суду та усунення недоліків, що не відповідають вимогам КПК України. В наведених алгоритмах дій прокурору необхідно діяти відповідно до реального стану справ у кримінальному провадженні, об'єктивно оцінюючи ситуації, процесуально економити час та збільшити рівень довіри до своїх дій.

Література

1. Аленін Ю.П. Прийняття процесуальних рішень за новим кримінальним процесуальним законодавством України: навч.-метод. посібник / Ю.П. Аленін, В.Г. Пожар, Гловюк; НУ «ОЮА». Одеса: Фенікс, 2012. 138 с.
2. Бабаєва О.В. Підготовче провадження у системі стадій кримінального процесу України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2019. 282 с.
3. Грицаєнко Л.Р. Конституційно-правовий статус прокуратури України: підручник. Київ: БІНОВАТОР, 2007. 544 с.
4. Грошевий Ю.І., Вапнярчук В.В., Капліна О.В., Шило О.Г. Досудове розслідування кримінальних справ / За заг. ред. Ю.М. Грошевого: Навчально-практичний посібник. Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. 328 с.
5. Долежан В. Актуальні проблеми роботи зі зверненнями громадян в органах прокуратури. Вісник прокуратури України. 2006. № 2. С. 53–58.
6. Дячук С. Стадія підготовчого провадження та її особливості. Слово нац. школи суддів України. 2013. № 4 (5). С. 131–138.
7. Дячук С.І., Галаган В.І., Галаган О.І. Застосування кримінального процесуального законодавства на підготовчому провадженні у суді першої інстанції. Наукові записки НаУКМА. Т. 144–145: Юридичні науки. 2013. С. 142–146.
8. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 01.06.2020).
9. Замкова Я.В. Деякі питання підстав повернення обвинувального акта. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2016. Вип. 19. С. 162–164.
10. Зеленецький В.С. Структура дослідчого кримінального процесу. Вісник Академії правових наук України. 1996. № 7. С. 126–133.
11. Калужинський О.В. Оціночна діяльність судді при прийнятті рішення про повернення кримінальної справи прокурору зі стадії попереднього розгляду. Право і суспільство. 2011. № 4. С. 157–164.
12. Колодчин В.В., Туманянц А.Р. Повноваження прокурора в судовому провадженні у першій інстанції: монографія. Харків: ТОВ «Оберіг», 2016. 228 с.
13. Косюта М.В. Прокуратура України: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доповн. Київ: Знання, 2010. 404 с.
14. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Верховна Рада України: офіційний веб-портал. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 09.01.2021).
15. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.
16. Кучинська О., Черниченко І. Спеціальне досудове розслідування і судове провадження (in absentia) та відеоконференція: порівняльний аналіз. Право України. 2015. № 7. С. 43–50.
17. Леоненко М.І. Особливості стадійної побудови кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Сер. Юридические науки. 2013. Т. 26. № 1. С. 238–242.
18. Лобойко Л.М. Кримінальний процес: підручник. Київ: Істина, 2014. 432 с.
19. Маляренко В.Т. Щодо повернення судом кримінальної справи на додаткове розслідування та прокурору. Вісник Верховного Суду України. 2004. № 6 (46). С. 2–13.
20. Маляренко В.Т., Вернидубов І.В. Прокурор у кримінальному судочинстві: деякі проблеми і шляхи їх вирішення. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 240 с.
21. Марочкін І.Є. Прокурорський нагляд в Україні: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / І.Є. Марочкін, П.М. Каркач, Ю.М. Грошевой та ін.; за ред. і. Є. Марочкіна, П.М. Каркача. Харків: Одіссей, 2006. 240 с.
22. Михайленко О. Удосконалення системи підстав і порядку звільнення особи від кримінальної відповідальності. Вісник прокуратури. 2003. № 2. С. 51–53.
23. Мовчан А.В. Інформаційно-аналітична робота в оперативнорозшуковій діяльності Національної поліції: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 244 с.
24. Попелюшко В.О. Формування кримінальної справи на стадії судового провадження. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 44–49.
25. Процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням: організаційно-правові та криміналістичні основи: наук.-практ. посіб. / ред. коллег.: І.М. Козьяков, В.Т. Маляренко, Г.П. Середа, Є.Д. Скулиш, О.Н. Ярмиш. Київ: Національна академія прокуратури України, 2014. 750 с.
26. Рахунов Р.Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности по советскому праву. Москва: Госюриздат, 1961. 277 с.

27. Савицкий В.М. Очерк теории прокурорского надзора. Москва: Наука, 1975. 382 с.
28. Советский уголовный процесс: [учебник] / С.А. Альперт, М.И. Бажанов, Ю.М. Грошевой, М.П. Диденко и др.; под общ. ред. М.И. Бажанова, Ю.М. Грошевого. Київ: Вицашк., 1978. 471 с.
29. Строгович М.С. Алексеева Л.Б., Ларин А.М. Советский уголовнопроцессуальный закон и проблемы его эффективности / отв. ред. В.М. Савицкий. М.: Наука, 1979. 319 с.
30. Судове провадження: навчально-методичний посібник / Аленін Ю.П., Гловюк І.В., Габлей Н.Г., Мудрак І.В., Мурзановська А.В. Одеса, 2020. 147 с.
31. Трофименко В.М. Особливості порядку підготовчого провадження за КПК України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право. 2014. Вип. 27. Т. 3. С. 138–142.
32. Туманянц А.Р. Прокурор у суді присяжних: участь у судовому слідстві. Університетські наукові записки. 2005. № 3. С. 285–287.
33. Шибіко В. Щодо призначення і завдань кримінального судочинства України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2011. Вип. 88. С. 16–19.
34. Юрчишин В.М. Функції прокурора у досудовому розслідуванні: теорія і практика: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09; Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2016. 443 с.

References

1. Alenin Y., Pozhar V. and Hlovyuk I. (2012). *Pryynyattya protsesual'nykh rishen' za novym kryminal'nym protsesual'nym zakonodavstvom Ukrayiny: navch.-metod. posibnyk*. Odesa: Feniks, 138 p.
2. Babayeva O. (2019). *Pidhotovche provadzhennya u systemi stadiy kryminal'noho protsesu Ukrayiny*. DPhil thesis. (in Ukrainian).
3. Hrytsayenko L. (2007). *Konstytutsiyno-pravovyy status prokuratury Ukrayiny: pidruchnyk*. Kyiv: BINOVATOR, 544 p.
4. Hroshevyi Y., Vapnyarchuk, V., Kaplina O. and Shylo O. (2009). *Dosudove rozsliduvannya kryminal'nykh sprav*. Kharkiv: Vydavnytstvo «FINN», 328 p.
5. Dolezhan, V. (2006). Aktual'ni problemy roboty zi zvernennamy hromadyan v orhanakh prokuratury. *Visnyk prokuratury Ukrayiny*, (2), pp.53–58.
6. Dyachuk S. (2013). Stadiya pidhotovchoho provadzhennya ta yiyi osoblyvosti. *Slovo nats. shkoly suddiv Ukrayiny*, (4), pp.131–138.
7. Dyachuk S., Halahan, V. and Halahan, O. (2013). Zastosuvannya kryminal'noho protsesual'noho zakonodavstva na pidhotovchomu provadzhenni u sudi pershoyi instantsiyi. *Naukovi zapysky NaUKMA*, 144–145: Yurydychni nauky, pp.142–146.
8. Yedyny derzhavnyy reyestr sudovykh rishen. [online] Available at: <https://reyestr.court.gov.ua> [Accessed 1 Jun. 2020]. (in Ukrainian).
9. Zamkova Y. (2016). Deyaki pytannya pidstav povernennya obvynuval'noho akta. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Seriya: Yurysprudentsiya, (19), pp.162–164.
10. Zelenets'kyu, V. (1996). Struktura doslidchoho kryminal'noho protsesu. *Visnyk Akademiyi pravovykh nauk Ukrayiny*, 7, pp.126–133.
11. Kaluzhynskiy O. (2011). Otsinochna diialnist suddi pry pryŭniatti rishennia pro povernennia kryminalnon spravyy prokuroru zi stadii poperednoho rozghliadu. *Pravo i suspilstvo*, (4), pp.157–164. (in Ukrainian).
12. Kolodchyn V. and Tumanians A. (2016). Povnovazhennia prokurora v sudovomu provadzhenni u pershiyy instantsii. *TOV «Oberih»*, 228 p. (in Ukrainian).
13. Kosyuta M. (2010). *Prokuratura Ukrayiny: navch. posib*. 2nd ed. Kyiv: Znannya, 404 p.
14. Honcharenko V., Nor V. and Shumylo M. eds., (2012). *Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny*. Kyiv: Yustinian, 1224 p.
15. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI. Verkhovna Rada Ukrainy: ofitsiyniy web-portal [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [Accessed 9 Jan. 2021]. (in Ukrainian).
16. Kuchyn'ska O. and Chernychenko, I. (2015). Spetsial'ne dosudove rozsliduvannya i sudove provadzhennya (in absentia) ta videokonferentsiya: porivnyal'nyy analiz. *Pravo Ukrayiny*, (7), pp. 43–50.
17. Leonenko M. (2013). Osoblyvosti stadiynoyi pobudovy kryminal'noho provadzhennya za novym Kryminal'nym protsesual'nym kodeksom Ukrayiny. *Uchenye zapysky Tavrycheskoho natsyonal'noho unyversyteta ym. V. Y. Vernadskoho*. Ser. Yurydycheskiye nauky, 26(1), pp. 238–242.

18. Loboyko L. (2014). Kryminal'nyy protses. Kyiv: Istyna, 432 p.
19. Malyarenko V. (2004). Shchodo povernennya sudom kryminal'noyi spravy na dodatkovye rozsliduvannya ta prokuroru. Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrayiny, (6), pp. 2–13.
20. Malyarenko V. and Vernydubov I. (2006). Prokurors'kyy nahlyad v Ukrayini: pidruch. dlya stud.yuryd. spets. vyshch. navch. zakl. Kyiv: Yurinkom Inter, 240 p.
21. Marochkin I., Karkach P. and Hroshevoy Y. (2006). Prokurors'kyy nahlyad v Ukrayini: pidruch. dlya stud. yuryd. spets. vyshch. navch. zakl. Kharkiv: Odissey, 240 p.
22. Mykhalenko O. (2003). Udoskonalennya systemy pidstav i poryadku zvil'neniya osoby vid kryminal'noyi vidpovidal'nosti. Visnyk prokuratury, (2), pp. 51–53.
23. Movchan A. (2017). Informatsiyno-analitychna robota v operatyvnorozshukoviy diyal'nosti Natsional'noyi politysi: navch. posibnyk. Lviv: LVDUVS, 244 p.
24. Popelyushko V. (2013). Formuvannya kryminal'noyi spravy na stadiyi sudovoho provadzhennya. Yurydychnyy chasopys Natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav, (1), pp. 44–49.
25. Koz'yakov I., Malyarenko V., Sereda H., Skulysh Y. and Yarmysh O. eds., (2014). Protsesual'ne kerivnytstvo prokurorom dosudovym rozsliduvanniam: orhanizatsiyno-pravovi ta kryminalistychni osnovy: nauk.-prakt. posib. Kyiv: Natsional'na akademiya prokuratury Ukrayiny, 750 p.
26. Rakhunov R. (1961). Uchastnyky uholovno-protsesual'noy deyatel'nosti po sovetському pravu. Moskva: Gosyuryzdat, 277 p.
27. Savytskyy V. (1975). Ocherk teoryi prokurorskoho nadzora. Moskva: Nauka, 382 p.
28. Bazhanova M. and Hroshevoi, Y. eds., (1978). Sovetsky uholovnyy protsess. Kyiv: Vyshcha shkola, 471 p.
29. Strohovych M., Alekseeva L. and Laryn A. (1979). Sovetsky uholovnoprotsesual'nyy zakon y problemy eho ěffektyvnosti. Moskva: Nauka, 319 p.
30. Alenin Y., Hloviuk I., Habley N., Mudrak I. and Murzanovs'ka A. (2020). Sudove provadzhennya: navchal'no-metodychnyy posibnyk. Odesa, 147 p.
31. Trofymenko V. (2014). Osoblyvosti poryadku pidhotovchoho provadzhennya za KPK Ukrayiny. Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Ser. Pravo, 27(3), pp. 138–142.
32. Tumanyants A. (2005). Prokuror u sudi prysyazhnykh: uchast' u sudovomu slidstvi. Universytet-s'ki naukovy zapysky, (3), pp. 285–287.
33. Shybiko V. (2011). Shchodo pryznachennya i zavdan' kryminal'noho sudochnstva Ukrayiny. Visnyk Kyivsk'oho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky, (88), pp. 16–19.
34. Yurchyshyn V. (2016). Funktsiyi prokurora u dosudovomu rozsliduvanni: teoriya i praktyka. Doctoral thesis. (in Ukrainian).

Шульга Євгеній Вікторович

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Шульга Евгений Викторович

*доктор юридических наук, доцент, профессор
кафедры международного права и сравнительного правоведения
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Shulga Ievgenii

*Doctor of Law, Associate Professor,
Professor of the Department of International Law and Comparative Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

Шинкарук Наталія Василівна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин та суспільних наук
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Шинкарук Наталья Васильевна

*кандидат юридических наук,
доцент кафедры международных отношений и общественных наук
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Shynkaruk Nataliia

*PhD in Law, Associate Professor of the
Department of International Relations and Social Sciences
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

Ящук Наталія Олександрівна

*студентка магістратури юридичного факультету
Національного університету біоресурсів і природокористування України*

Ящук Наталья Александровна

*студентка магистратуры юридического факультета
Национального университета биоресурсов и природопользования Украины*

Yashchuk Nataliia

*Master's Student of the Faculty of Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-9-7564

**ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ**

**ОТДЕЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО
РЕГУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ АЛЬТЕРНАТИВНЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ**

**SEPARATE PROBLEMS OF INTERNATIONAL LEGAL REGULATION
OF DEVELOPMENT OF ALTERNATIVE ENERGY SOURCES**

Анотація. У статті досліджено актуальні проблеми розвитку альтернативної енергетики та зміцнення енергетичної безпеки у світі. Значну увагу приділено важливості впровадження та розвитку альтернативної енергетики в контексті забезпечення екологічних прав людини та економічного добробуту. Проаналізовано основні міжнародно-правові договори, що регулюють скорочення викидів парникових газів в атмосферу та застосування альтернативних відновлювальних джерел енергії. Звернено увагу на необхідність посилення ролі міжнародних урядових та неурядових організацій у напрямку забезпечення екологічної та енергетичної безпеки шляхом посилення функцій нагляду та моніторингу для збільшення можливості впливу на держави, що не виконують положення підписаних та ратифікованих міжнародних конвенцій.

Зроблено висновок про необхідність коригування вектора розвитку інструментів захисту екологічних прав у напрямку його світової глобалізації. Існуюча глобальна концепція розвитку альтернативних джерел енергії потребує змін. Враховуючи, що екологічна проблема є універсальною і, хоча в тій чи іншій мірі, вона все ще стосується кожної особи, незалежно від країни чи національності, обов'язок з охорони навколишнього середовища має бути універсальним, та виконуватись і забезпечуватись не лише на національному, а й врегульовуватись та коригуватись на міжнародному рівні. Відтак, у досліджуваній статті приділяється увага саме висвітленню та дослідженню основних чинників, що гальмують розвиток альтернативної енергетики та окремих проблем міжнародно-правового регулювання досліджуваної теми.

Ключові слова: міжнародно-правове регулювання, енергетична безпека, альтернативна енергетика, відновлювані джерела енергії, міжнародна енергетична політика, міжнародні організації, енергетична безпека.

Аннотация. В статье исследованы актуальные проблемы роли международных организаций в направлении развития альтернативной энергетики и укреплении энергетической безопасности в мире. Значительное внимание уделено важности внедрения и развития альтернативной энергетики в контексте обеспечения экологических прав человека и экономического благосостояния. Проанализированы основные международно-правовые договоры, регулирующие сокращение выбросов парниковых газов в атмосферу и применения альтернативных возобновляемых источников энергии. Определены основные международные правительственные и неправительственные организации в направлении обеспечения экологической и энергетической безопасности. Обращено внимание на необходимость усиления роли данных организаций путем усиления функций надзора и мониторинга для увеличения возможности влияния на государства, которые не выполняют положения подписанных и ратифицированных международных конвенций.

Сделан вывод о необходимости корректировки вектора развития инструментов защиты экологических прав в направлении его мировой глобализации. Существующая глобальная концепция развития альтернативных источников энергии требует изменений. Учитывая, что экологическая проблема является универсальной и, хотя в той или иной степени, она все еще касается каждого человека, независимо от страны или национальности, обязанность по охране окружающей среды должно быть универсальным, выполняться и обеспечиваться не только правительственными органами суверенных государств, но и международными правительственными организациями. Отмечается, что программы и рекомендации международных организаций разрабатываются непосредственно для отдельных государств с учетом их географического и экономического положения при выборе видов и методов развития альтернативной энергетики.

Ключевые слова: международно-правовое регулирование, энергетическая безопасность, альтернативная энергетика, возобновляемые источники энергии, международная энергетическая политика, международные организации, энергетическая безопасность.

Summary. The article examines topical problems of the role of international organizations in the direction of the development of alternative energy and strengthening of energy security in the world. Considerable attention is paid to the importance of the introduction and development of alternative energy in the context of ensuring environmental human rights and economic well-being. Analyzed the main international legal treaties regulating the reduction of greenhouse gas emissions into the atmosphere and the use of alternative renewable energy sources. The main international governmental and non-governmental organizations in the direction of ensuring environmental and energy security have been identified. Attention is drawn to the need to strengthen the role of these organizations by strengthening the functions of supervision and monitoring to increase the possibility of influencing states that do not comply with the provisions of signed and ratified international conventions.

It is concluded that it is necessary to adjust the vector of development of instruments for the protection of environmental rights in the direction of its world globalization. The existing global concept for the development of alternative energy sources requires changes. Given that the environmental problem is universal and, although to one degree or another, it still affects every person, regardless of country or nationality, the obligation to protect the environment must be universal, fulfilled and enforced not only by the government bodies of sovereign states, but also international government organizations. It is noted that the programs and recommendations of international organizations are developed directly for individual states, taking into account their geographical and economic location when choosing the types and methods of developing alternative energy.

Key words: international legal regulation, energy security, alternative energy, renewable energy sources, international energy policy, international organizations, energy security.

Постановка проблеми. В сьогоденних умовах стрімкого виснаження світових запасів викопних невідновлювальних джерел енергії особливої актуальності набуває питання забезпечення енергетичної безпеки та збільшення частки альтернативних джерел енергії. Енергетична безпека виступає важливим фактором не лише забезпечення належних умов існування людини, але і для розвитку економіки будь-якої країни, яка повністю залежить від доступності енергетичних ресурсів в достатній, прогнозованій ціні, кількості та якості [1]. З іншого боку увага міжнародної спільноти прикута до питання збереження навколишнього середовища в межах концепції сталого розвитку, що передбачає, перш за все, необхідність декарбонізації та зменшення негативного впливу паливно-енергетичного комплексу на навколишнє середовище. З огляду на це, розвиток альтернативної енергетики є ключовим питанням для світового співтовариства, що прискорить вирішення проблем екологічної та енергетичної безпеки. Зважаючи на процеси глобалізації у світі дані проблеми перестали бути локальними, а їх вирішення потребує значної міжнародної уваги, з огляду на їх наднаціональний та глобальний характер. Відтак, необхідно вирішити ряд проблем, зокрема проблем міжнародно-правового регулювання розвитку альтернативних джерел енергії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на значний інтерес до досліджуваної проблеми, практично немає наукових праць, в яких широко досліджувались проблеми міжнародно-правового регулювання розвитку альтернативної енергетики та зміцнення енергетичної безпеки. Основний акцент останніх років зосереджувався переважно на розгляді системи шляхів національного стимулювання розвитку досліджуваної сфери, часто залишаючи осторонь важливість міжнародного врегулювання цього процесу, а тому ця тема залишається недостатньо дослідженою та актуальною. Проблеми розвитку альтернативної енергетики торкаються роботи В. А. Барінова, С. В. Венедиктова, Т. А. Ланшина, І. П. Поварича, Б. Прошкіна, С. В. Ратнера, Ю. В. Тихонравова та інших.

Метою статті є висвітлення окремих проблем міжнародно-правового регулювання розвитку альтернативних джерел енергії.

Виклад основного матеріалу. Швидке скорочення світових запасів невідновлювальних джерел енергії та негативний вплив паливно-енергетичного комплексу на навколишнє середовище актуалізує роль альтернативних джерел енергії, використання яких є значним кроком у забезпеченні екологічної та енергетичної безпеки у світі. Існуюча світова

концепція підтримки розвитку альтернативних джерел енергетики повинна зазнати змін, оскільки обов'язок по охороні навколишнього природного середовища повинен стати всезагальним і забезпечуватись не тільки органами державної влади суверенних держав, а й представниками міжнародних урядових організацій.

У контексті необхідності спонукання суб'єктів міжнародної спільноти до запровадження альтернативних джерел енергії, на наш погляд, важливою проблемою є донесення до держав-членів міжнародних організацій глобального та природоохоронного типу реального значення запровадження альтернативних джерел енергії як в системі забезпеченні екологічних прав людини, так і економічного добробуту країни. Підсилює вказану тезу необхідність розуміння сьогодні того, що збереження навколишнього середовища в межах забезпечення екологічних прав людини є ключовим завданням для всіх, без виключення країн світу [2], адже природа не поділяється адміністративними кордонами, і забруднення її в одній частині земної поверхні неодмінно спричинить екологічний дисбаланс в іншій.

Наразі в світі існує понад 11 глобальних міжурядових природоохоронних організацій, що займаються безпосередньо захистом екологічних прав громадян шляхом здійснення заходів щодо: поширення екологічної освіти та екологічного виховання населення; контролю за станом природного середовища; науково-дослідницькою діяльністю щодо охорони довкілля; створення фондів та інших об'єднань зі збереження природи; організації заходів щодо забезпечення безпеки довкілля та покращення екологічної ситуації тощо. Серед них такі міжнародні організації як Організація Об'єднаних Націй (ООН), як основна міжнародна організація, Організація Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО), Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), Всесвітній дитячий фонд ООН з неформальної дитячої освіти та вихованню дітей та молоді (ЮНІСЕФ), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО), тощо.

Існують також численний ряд неурядових природоохоронних організацій, що займаються переважно оцінкою стану навколишнього середовища та сприянню екологічного виховання населення. Серед них: Greenpeace, Global Nest, World Society for the Protection of Animals, World Wide Fund for Nature, Global Ekolabelling Network, Global Environment Facility тощо. Так, за даними міжнародної неурядової організації Global Carbon Project наразі

у світі через шкідливі викиди, що виробляються шляхом переробки мінеральних ресурсів у енергію виробляється понад 40 млрд. тонн, вуглекислого газу [3]. Головною причиною цього спеціалісти вважають інтенсивне використання вугілля в Китаї, що наразі демонструє стрімкий зріст економічного розвитку.

Справді, не можна недооцінювати рівень впливу теплових електростанцій на навколишнє середовище, які складають кістяк вироблення енергетики у світі. Слід зазначити, що теплові електростанції виробляють енергію шляхом спалювання вугілля, яке на сьогоднішній день сміливо можна назвати найбільш «брудним» енергетичним ресурсом, адже поміж інших джерел енергії спалювання вугілля чинить найбільшу загрозу для клімату планети Земля, шляхом його зміни.

З огляду на це, міжнародні природоохоронні організації постійно створюють майданчики для обговорення проблем зменшення викидів CO₂ в атмосферу в межах захисту екологічних прав людини та підписують міжнародні договори. Це сприяло прийняттю ряду міжнародних природоохоронних актів, що свідчило про розуміння майбутніх та існуючих екологічних проблем міжнародною спільнотою, серед яких Конвенція про захист працівників від іонізуючих випромінювань (1960 р.) [4]; Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами (1972 р.) [5]; Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великій відстані (1979 р.) [6]; Віденська конвенція про охорону озонового шару (1985 р.) [7] та Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар (1987 р.) [8] тощо. Прийняття вказаних актів демонструвало розуміння майбутніх та існуючих екологічних проблем міжнародною спільнотою і поклало початок боротьби з проблемою негативних екологічних антропогенних змін.

Однак, основну роль у обговоренні екологічних викликів невинного економічного зросту, що тягне за собою підвищене виробництво енергії, а отже і викиди CO₂ в атмосферу зіграла Конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку 1992 р. у Ріо-де-Жанейро, основним актом якої було прийняття Рамкової конвенції про зміну клімату [9]. Конвенція була спрямована на стабілізацію концентрацій парникових газів в атмосфері на рівні, що не допустить небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему Землі і поклала початок глобальному процесу обмеження викидів парникових газів в атмосферу.

Наступним визначним документом став Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про

зміну клімату, основними завданнями якого, на нашу думку, було підвищення ефективності використання енергії у відповідних секторах національної економіки; проведення досліджень, розробка, сприяння широкому використанню та впровадженню нових і відновлюваних видів енергії, технологій поглинання двоокису вуглецю та передових сучасних екологічно безпечних технологій заохочення належних реформ у відповідних галузях з метою сприяння реалізації політики та заходів обмеження або скорочення викидів парникових газів тощо [10]. Тобто, Кіотським протоколом до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату було покладено обов'язок на країни-підписанти щодо пошуку та глобальному запровадженню використання альтернативних джерел енергії в економіки країн світу задля досягнення зниження рівня викидів парникових газів в атмосферу.

Основним механізмом реалізації Кіотського протоколу було вибрано шлях торгівлі квотами. Проте протокол не передбачав рівного розподілу зобов'язань серед країн. Країни, що розвиваються не взяли на себе взагалі ніяких зобов'язань, у т.ч. Індія та Китай, обсяги викидів економіки яких збільшувались найвищими темпами. Найбільш суттєві зобов'язання взяли на себе держави Європи, які поряд з Японією були основними ініціаторами Кіотського протоколу, близько 8%. США взяли на себе зобов'язання скоротити викиди на 7%, проте не ратифікували документ [11, с. 26].

Паризька Угода, прийнята в 2015 році була спрямована на реалізацію принципу спільної, але диференційованої відповідальності держав щодо стримання зростання глобальної середньої температури значно нижче 2 °C, в порівнянні з доіндустріальним рівнем і докладання зусиль з метою обмеження зростання температури до 1,5 °C, визнаючи, що це суттєво знизить ризики та наслідки зміни клімату [12]. На відміну від Кіотського протоколу, яким було встановлено перелік цілей щодо обмеження обсягів викидів Парникових Газів лише для розвинених країн та деяких країн з перехідною економікою, Паризька угода поширює зобов'язання з обмеження викидів на широкую групу країн, що розвиваються — що робить систему зобов'язань з обмеження викидів дійсно глобальною [11, с. 29–30].

Однак, з огляду на те, що вказаним документом не було визначено ані кількісних зобов'язань щодо зниження, або обмеження викидів парникових газів державами-підписантами, ані механізму контролю та застосування юридичної відповідальності за невиконання вказаних завдань можна

припустити, що знову ж таки вона буде виконана виключно державами-ініціаторами. Тобто, можна сказати, що з прийняттям ряду вказаних міжнародних договорів міжнародна спільнота поступово підходить до чітких вимог від держав-підписантів до методичного та стрімкого зниження рівню викидів, однак досі невизначеною проблемою залишається відсутність механізму прямого впливу на держави задля спонукання їх до обмеження викидів в атмосферу, що може звести нанівець потуги держав зі сталою демократією перед такими промисловими гігантами, як скажімо Китайська народна республіка.

Як бачимо міжнародно-правове регулювання процесу розвитку альтернативних джерел енергетики є доволі об'ємним та деталізованим. А тому видається доцільним поставити питання, чому ж перехід на «зелені» види видобутку енергетики крокує досить повільно? За нашим переконанням, до розв'язання цієї проблеми необхідно підходити системно. Так, усі основні чинники, які «заважають» (гальмують) процес переходу на альтернативні джерела енергетики, які мають місце на сьогоднішній день, можливо розділити на: проблеми екологічного, економічного, технологічного та адміністративного характеру. При цьому, зауважимо, що незважаючи на їх умовний розподіл, вони усі є взаємопов'язаними. Розглянемо кожну з них по черзі.

Так, до проблем екологічного характеру слід віднести слабкий інтерес правлячої еліти багатьох країн світу до екологічних проблем взагалі та захисту екологічних прав людини і громадянина зокрема. При цьому варто зауважити, що мова йде не лише про брак політичної волі правлячої верхівки (хоча і він також має місце), а взагалі про настрої населення стосовно захисту власних екологічних прав і прав інших. В Україні, Росії та інших пострадянських країнах, так звані «екологічні політичні партії», постійно втрачають свій рейтинг і не отримують підтримки з боку громадськості. В країнах Африки, Південної Америки, Індії і інших країнах проблеми екології також не користуються попитом. І рідко безумовно не в тому, що стан їх екології є кращим за ЄС або США. Зважаючи на економічний розвиток країн, в центрі уваги знаходяться інші проблеми, як-то боротьба з корупцією, налагодження інфраструктури, соціальної сфери, підвищення матеріального благополуччя населення, забезпечення макроекономічної стабільності та ін. Незважаючи на здійснення державного загального та спеціального екологічного контролю, проблеми екології все ж таки носять здебільшого точковий, фрагментарний характер і вирішуються по мірі надходження. Але як вже було згадано ра-

ніше, проблема екології — це проблема загальна. Планета і екологія «не розуміє» адміністративних кордонів, суверенітету держав та їх особистих економічних, соціальних та інших проблем.

Наступна, але не за важливістю є проблема адміністративна. Ми навмисно дали їй найменування саме «адміністративна», а не правова, адже із приведення вище аналізу міжнародно-правового регулювання досліджуваної царини вбачається, що вона є досить детально врегульованою. Її аж ніяк не можна назвати такою, яка залишилась без уваги. Втім, це не заважає державам-учасникам багатосторонніх міжнародних договорів природоохоронного спрямування нехтувати взятими зобов'язаннями у природоохоронній сфері. Основна проблема, як нам думається, полягає у тому, що саме міжнародне екологічне право є відносно молодю галуззю, і явно спостерігається брак інструментів правового впливу на країни з низьким рівнем захисту екологічних прав з боку міжнародних інституцій. Фактично єдиним легальним методом на сьогоднішній день є переконання, основний вираз якого має прояв у створенні спеціальних програм по підтримці розвитку альтернативних засобів енергетики та засобів контролю за їх проведенням. При чому, доречно звернути увагу, що і самі контролюючі заходи є досить слабо розвинутими, а застосування методу примусу взагалі суперечить принципам міжнародного права. Наявна конкуренція інтересів держави, що підкріплюється суверенітетом та інтересами міжнародної спільноти не рідко призводить до неможливості вирішити конкретну екологічну проблему. На в'яз чи доцільним є передбачення механізму застосування скажімо армії НАТО, або інших силових заходів для забезпечення екологічних прав громадян припустимо в африканській країні. На сьогоднішній день основними сподвижниками розвитку альтернативних джерел енергетики залишаються міжнародні неурядові організації про які йшлося вище, фінансування яких здебільшого складається з пожертвувань приватних осіб та корпорацій.

Окремою проблемою екологічного характеру є відсутність єдиної сформованої концепції щодо екологічності енергетичних джерел. Фактично окреслена проблема є ідеологічною. Так, незважаючи на закріплення чималої кількості норм у міжнародних документах, та всесвітнє проголошення необхідності переходу на альтернативні (зелені) види виробництва енергетики, залишаються питання щодо яких дискусія продовжується. Яскраво це простежується на прикладі енергії мирного атому. Створилась ситуація коли увесь цивілізований

світ розколовся на два табори: за атомну енергетику та проти неї. На сьогоднішній день продовжуються жваві обговорення цієї проблеми у Франції, Іспанії та ін. країнах як європейської спільноти, так і інших частин світу. При цьому, одні політичні сили апелюють до ширшого визнання того факту, що без використання енергії атомного ядра неможливо забезпечити швидко зростаючі енергетичні потреби суспільства і мінімізувати шкідливі викиди в атмосферу, інші ж, в свою чергу, продовжують експлуатувати популярні серед певної частини суспільства протестні атому настрої. Зіставлення цих процесів в різних країнах призводить до досить цікавих висновків [13].

Вищезначена проблема двоякого відношення до атомної енергетики яскраво вказує і на іншу проблему запровадження альтернативних джерел енергетики — економічну. Так, атомна енергетика дійсно залишається найбільш рентабельною. Інші види видобутку електроенергії поступаються атомній і навіть енергії джерелом видобутку якої є спалювання вугілля. Хоча в цьому аспекті слід зробити ремарку, що інвестування на сьогоднішній день у альтернативні засоби енергетики є перспективним, особливо це стосується геліоенергетики та геотермальної енергетики, яка за останні роки набула широкого розповсюдження.

Зауважимо, що у статті звернено увагу на основні проблемні питання, однак перелік окреслених нами перешкод розвитку альтернативних джерел енергетики в світі не є вичерпним.

Висновки. Підводячи підсумок, вважаємо, що глобальне запровадження та посилений розвиток альтернативних (відновлювальних) джерел енергії допоможе зменшити негативний вплив паливно-енергетичного комплексу на навколишнє сере-

довище та зміцнити стан енергетичної безпеки у світі. Однак, перехід на «зелені» види видобутку енергетики відбувається досить повільно через наявність ряду проблем, що гальмують цей процес переходу, зокрема їх можна розділити на: проблеми екологічного, економічного, технологічного та адміністративного характеру, які в свою чергу є взаємопов'язаними.

Так, до проблем екологічного характеру слід віднести слабку зацікавленість правлячої верхівки багатьох країн світу до екологічних проблем та захисту екологічних прав людини та громадянина зокрема. Водночас, окремою проблемою залишається відсутність єдино сформованої концепції щодо екологічності енергетичних джерел, зокрема це простежується на прикладі двоякого відношення до застосування атомної енергетики.

Щодо проблеми економічного характеру, то незважаючи на те, що деякі види електроенергії поступаються атомній в частині їх рентабельності, проте інвестування у альтернативні засоби енергетики стає перспективним.

Адміністративна проблема на противагу іншим є досить детально врегульованою, втім основним чинником гальмування переходу на альтернативні джерела енергії є те, що саме міжнародне екологічне право є відносно молодою галуззю, відповідно явно спостерігається недостатність інструментів правового впливу на країни з низьким рівнем захисту екологічних прав з боку міжнародних інституцій.

Відтак, існуюча світова концепція підтримки розвитку альтернативних джерел енергетики повинна зазнати змін, зокрема процес світової глобалізації має бути переорієнтований з суто економічного на соціальний та екологічний.

Література

1. Shulga I., Kurylo V., Gyrenko I., Savych S. Legal regulation of energy safety in Ukraine and the European Union: Problems and perspective. *European Journal of Sustainable Development*. 2019. № 8(3). P. 439. URL: <https://ecsdev.org/ojs/index.php/ejsd/article/view/896/891>
2. Shulga I., Kalayanov D., Shynkaruk O., Shytyi S., Ivanov F. Introduction of Alternative Sources of Energy as a Tool for Provision of Environmental Human Rights. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. № 9(1). P. 141. URL: <https://ecsdev.org/ojs/index.php/ejsd/article/view/972/969>
3. На планеті збільшуються викиди вуглекислого газу. BBC World Service. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-41976830>
4. Конвенція про захист працівників від іонізуючої радіації: Конвенція, Міжнародний документ від 22.06.1960 № 115 // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_116
5. Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами: Конвенція, Міжнародний документ від 29.03.1972 р. // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_126

6. Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані: Конвенція, Міжнародний документ від 13.11.1979 р. // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_223
7. Віденська конвенція про охорону озонного шару: Конвенція, Міжнародний документ від 22.03.1985 р. // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_088
8. Монреальський протокол про речовини, що руйнують озонний шар: Протокол від 16.09.1987 р. // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_215
9. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату: Конвенція, Міжнародний документ від 09.05.1992 р. // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044
10. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату: Протокол, Міжнародний документ від 11.12.1997 р. // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801
11. Огляд реалізації основних положень Кіотського протоколу до Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату та зобов'язання країн-членів ОЕСР і Євросоюзу щодо виконання рекомендацій Паризької Конференції. Підготовлено відділом інформаційно-аналітичної роботи департаменту міжнародного співробітництва та євроінтеграції. Київ. 07/2017. С. 107. URL: https://ua.energy/wp-content/uploads/2017/05/3.-Osn_polozh_SOR21.pdf
12. Паризька угода: Угода, Міжнародний документ від 12.12.2015 р. // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161
13. Большинство трезвомыслящих политиков мира выступают за развитие атомной энергетики. Атомная энергетика. URL: <https://www.atomic-energy.ru/blogs/2012/02/11/30788>

References

1. Shulga I., Kurylo V., Gyrenko I., Savych S. Legal regulation of energy safety in Ukraine and the European Union: Problems and perspective. *European Journal of Sustainable Development*. 2019. № 8(3). P. 439. URL: <https://ecsdev.org/ojs/index.php/ejsd/article/view/896/891>
2. Shulga I., Kalayanov D., Shynkaruk O., Shyti S., Ivanov F. Introduction of Alternative Sources of Energy as a Tool for Provision of Environmental Human Rights. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. № 9(1). P. 141. URL: <https://ecsdev.org/ojs/index.php/ejsd/article/view/972/969>
3. Na planeti zbilshuiusia vykydy vuhlekysloho hazu. BBC World Service. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-41976830>
4. Konventsiiia pro zakhyst pratsivnykiv vid ionizuiuchoi radiatsii: Konventsiiia, Mizhnarodnyi dokument vid 22.06.1960 № 115 // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_116
5. Konventsiiia pro mizhnarodnu vidpovidalnist za shkodu, zavdanu kosmichnymy obiektyamy: Konventsiiia, Mizhnarodnyi dokument vid 29.03.1972 r. // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_126
6. Konventsiiia pro transkordonne zabrudnennia povitria na velyki vidstani: Konventsiiia, Mizhnarodnyi dokument vid 13.11.1979 r. // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_223
7. Videnska konventsiiia pro okhoronu ozonovoho sharu: Konventsiiia, Mizhnarodnyi dokument vid 22.03.1985 r. // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_088
8. Monrealskyi protokol pro rehovyny, shcho ruiniuiut ozonovyi shar: Protokol vid 16.09.1987 r. // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_215
9. Ramkova konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro zminu klimatu: Konventsiiia, Mizhnarodnyi dokument vid 09.05.1992 r. // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044
10. Kiotskyi protokol do Ramkovoї konventsii Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro zminu klimatu: Protokol, Mizhnarodnyi dokument vid 11.12.1997 r. // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801
11. Ohliad realizatsii osnovnykh polozhen Kiotskoho protokolu do Ramkovoї Konventsii OON pro zminu klimatu ta zobov'язannia krain-chleniv OESR i Yevrosoiuzu shchodo vykonannia rekomendatsii Paryzkoї Konferentsii. Pidhotovleno viddilom informatsiyno-analitychnoї roboty departamentu mizhnarodnoho spivrobitnytstva ta yevrointehratsii. Kyiv. 07/2017. S. 107. URL: https://ua.energy/wp-content/uploads/2017/05/3.-Osn_polozh_SOR21.pdf
12. Paryzka uhoda: Uhoda, Mizhnarodnyi dokument vid 12.12.2015 r. // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161
13. Bolshinstvo trezvomyslyashchikh politikov mira vystupayut za razvitie atomnoy energetiki. Atomnaya energetika. URL: <https://www.atomic-energy.ru/blogs/2012/02/11/30788>

Скриньковський Руслан Миколайович

*кандидат економічних наук, професор, професор кафедри
Львівський університет бізнесу та права*

Скрыньковский Руслан Николаевич

*кандидат экономических наук, профессор, профессор кафедры
Львовский университет бизнеса и права*

Skrynkovskyy Ruslan

*PhD in Economics, Professor, Professor of the Department
Lviv University of Business and Law*

ORCID: 0000-0002-2180-8055

Глущенко Світлана Володимирівна

*доктор юридичних наук, заслужений юрист України,
заступник Міністра*

Міністерство економіки України

Глущенко Светлана Владимировна

*доктор юридических наук, заслуженный юрист Украины,
заместитель Министра*

Министерство экономики Украины

Hlushchenko Svitlana

*D. Sc. (Law), Honored Lawyer of Ukraine, Deputy Minister
Ministry of Economy of Ukraine*

ORCID: 0000-0001-7207-3557

Гудима Віталій Валерійович

викладач кафедри

Львівський університет бізнесу та права

Гудыма Виталий Валерьевич

преподаватель кафедры

Львовский университет бизнеса и права

Hudyma Vitaliy

Lecturer of the Department

Lviv University of Business and Law

ORCID: 0000-0001-6708-3910

Хмиз Мар'яна Василівна

доктор філософії в галузі права, викладач кафедри

Львівський університет бізнесу та права

Хмыз Марьяна Васильевна

доктор философии в области права, преподаватель кафедры

Львовский университет бизнеса и права

Khmyz Mariana

PhD in Law, Lecturer of the Department

Lviv University of Business and Law

ORCID: 0000-0003-3553-8022

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-9-7464

ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ ДОБОРУ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ СУДДІВ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ВИМОГ ДО КАНДИДАТІВ

ПОРЯДОК ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ОТБОРА И НАЗНАЧЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ СУДЕЙ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫХ ТРЕБОВАНИЙ К КАНДИДАТАМ

THE PROCEDURE FOR SELECTION AND APPOINTMENT OF PROFESSIONAL JUDGES OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL REQUIREMENTS FOR CANDIDATES

Анотація. У статті розкрито особливості здійснення добору та призначення професійних суддів України у контексті конституційно-правових вимог до кандидатів. Встановлено, що особливості здійснення добору та призначення професійних суддів в контексті конституційно-правових вимог до кандидатів регламентуються: положеннями та нормами Конституції України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів»; Положенням про порядок розгляду питань та підготовки матеріалів щодо проведення добору кандидатів на посаду судді вперше, Положенням про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді, затверджених Рішеннями Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; Київськими рекомендаціями щодо незалежності судочинства у Східній Європі, на Південному Кавказі та у Середній Азії. Визначено, що основними етапами процедури добору і призначення професійних суддів на посади виступають 14-ть етапів, які можна систематизувати і рекомендується у такі (таким чином), як: оголошення конкурсу про проведення добору кандидатів на відповідні посади; подання особами документів, які мають намір стати професійними суддями, та їх допуск до процедури добору кандидатів, що претендують на посади суддів; організування порядку проведення перевірок, а також збору інформації про кандидатів, які претендують на посади суддів; проходження анонімного тестування (іспиту) кандидатами, що претендують на посади суддів і направлення їх на проходження спеціальної підготовки; складення кандидатом, які претендують на посади суддів, кваліфікаційного іспиту; складення кандидатом, які претендують на посади суддів повторного кваліфікаційного іспиту (у випадку, якщо не було складено успішно кваліфікаційний іспит за першим разом, то кандидат, що претендує на посаду судді, може скласти його повторно, але не раніше, ніж через один рік); встановлення рейтингу кандидатів, що претендують на посади суддів; формування і виведення кандидатів, що претендують на посади суддів, у резерв на заміщення ними вакантних посад судді у перспективі; проходження конкурсу на заміщення вакантної посади судді. Зазначено, що перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є дослідження особливостей процедури здійснення добору та призначення кандидатів на посади суддів Верховного Суду.

Ключові слова: суд, суддя, вимоги до кандидатів на посади суддів, добір кандидатів на посади суддів, призначення кандидатів на посади суддів, спеціальна (професійна) підготовка суддів, посада судді.

Аннотация. В статье раскрыты особенности осуществления отбора и назначения профессиональных судей Украины в контексте конституционно-правовых требований к кандидатам. Установлено, что особенности осуществления отбора и назначения профессиональных судей в контексте конституционно-правовых требований к кандидатам регламентируются: положениями и нормами Конституции Украины, Закона Украины «О судоустройстве и статусе судей»; Положением о порядке рассмотрения вопросов и подготовки материалов по проведению отбора кандидатов на должность судьи впервые, Положением о проведении конкурса на занятие вакантной должности судьи, утвержденных Решениями Высшей квалификационной комиссии судей Украины; Киевскими рекомендациями по независимости судопроизводства в Восточной Европе, на Южном Кавказе и в Средней Азии. Определено, что основными этапами процедуры отбора и назначения профессиональных судей на должности выступают 14-ть этапов, которые можно систематизировать и рекомендуется в такие (таким образом), как: объявление конкурса о проведении отбора кандидатов на соответствующие должности; представление лицами документов, которые намерены стать профессиональными судьями, и их допуск к процедуре отбора кандидатов, претендующих на должности судей; процесс организации порядка проведения проверок, а также сбора информации о кандидатах, претендующих на должности судей; прохождения анонимного тестирования

(екзамена) кандигатами, претендуючими на должности судей и направления их на прохождение специальной подготовки; составления кандигатами, претендующими на должности судей, квалификационного экзамена; составления кандигатами, претендующими на должности судей повторного квалификационного экзамена (в случае, если не было составлено успешно квалификационный экзамен с первого раза, то кандигат, претендующий на должность судьи, может составлять его повторно, но не ранее, чем через один год); установление рейтинга кандигатов, претендующих на должности судей; формирования и отнесения кандигатов, претендующих на должности судей, в резерв на замещение ими вакантных должностей судьи в перспективе; прохождения конкурса на замещение вакантной должности судьи. Отмечено, что перспективами дальнейших исследований в этом направлении является исследование особенностей процедуры осуществления отбора и назначения кандигатов на должности судей Верховного Суда.

Ключевые слова: суд, судья, требования к кандигатам на должности судей, отбор кандигатов на должности судей, назначение кандигатов на должности судей, специальная (профессиональная) подготовка судей, должность судьи.

Summary. The article reveals the peculiarities of the selection and appointment of professional judges of Ukraine in the context of constitutional and legal requirements for candidates. It has been established that the specifics of the selection and appointment of professional judges in the context of constitutional and legal requirements for candidates are regulated by: the provisions and norms of the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine «On the Judicial System and the Status of Judges»; the Regulations on the procedure for considering issues and preparing materials for the selection of candidates for the position of a judge for the first time, the Regulations on holding a competition for the vacant position of a judge, approved by the Decisions of the High Qualification Commission of Judges of Ukraine; the Kiev recommendations on the independence of the judiciary in Eastern Europe, the South Caucasus and Central Asia. It is determined that the main stages of the procedure of selection and appointment of professional judges are 14 stages, which can be systematized and recommended in such as: announcement of a competition for the selection of candidates for relevant positions; submission of documents by persons who intend to become professional judges, and their admission to the procedure for selecting candidates applying for the position of judges; the process of organizing the procedure for conducting inspections, as well as collecting information about candidates applying for the position of judges; passing anonymous testing (exam) by candidates applying for the position of judges and sending them to undergo special training; drawing up a qualification exam by candidates applying for the position of judges; drawing up by candidates applying for the position of judges of a re-qualification exam (if the qualification exam was not drawn up successfully the first time, then the candidate applying for the position of a judge can draw it up again, but not earlier than one year later); determination of the rating of candidates applying for positions of judges; the formation and assignment of candidates applying for the positions of judges to the reserve for their replacement of vacant positions of the judge in the future; passing a competition to fill a vacant position of a judge. It is noted that the prospects for further research in this direction are the study of the peculiarities of the procedure for the selection and appointment of candidates for the posts of judges of the Supreme Court.

Key words: court, judge, requirements for candidates for judges, selection of candidates for judges, appointment of candidates for judges, special (professional) training of judges, position of judge.

Постановка проблеми. Практика показує, що важливою складовою забезпечення незалежності професійних суддів виступає належний рівень кадрового забезпечення органів судової гілки влади висококваліфікованими та компетентними суддями. Здійснення судочинства професійними суддями має відбуватись у демократичній, незалежній, правовій та соціальній державі, при чому, вона має бути побудована так, щоб професійна діяльність суддів мала високий рівень довіри населення до неї. Для забезпечення високого рівня довіри громадян до діяльності професійних суддів необхідно зробити абсолютно незалежною, прозорою та чесною процедуру здійснення добору та призначення кандидатів на посади суддів.

Таким чином, опираючись на особливу актуальність проблематики добору та призначення профе-

сійних суддів на посади, в основу цього дослідження буде закладено основні аспекти цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблематикою добору та призначення професійних суддів на посади працювати, а також здійснюють дослідження у цьому напрямі такі науковці та юристи-практики, як, В. Гаркуша [1], В. Кравчук [2], А. Кулібаба [3], О. Потильчак [4], Б. Прокопенко [5], І. Юревич [6], А. Шевченко [7], Д. Шпенюв [8] та інші.

Так, О. Потильчак [4] наголошує на тому, що процедура добору та призначення суддів на посади повинна відповідати положенням та вимогам як міжнародно-правових актів, так і нормам та положенням вітчизняного (українського) законодавства.

Позиції щодо виконання вимог міжнародних стандартів у доборі та призначенні кандидатів

на посади суддів дотримується також Б. Прокопенко [5]. Науковець [5] стверджує, що процедура добору та призначення на посади суддів має відбуватися також і відповідно до вимог міжнародних стандартів. Окрім того, Б. Прокопенко [5] наголошує на тому, що у законодавство України необхідно імплементувати міжнародно-правові стандарти і норми, що дозволить у перспективі більш виважено підходити до здійснення процедури добору та призначення кандидатів на посади суддів, уникаючи при цьому помилок.

Поряд з тим, А. Кулібаба [3] дотримується думки, що одним із основних критеріїв, який враховується у процесі добору та призначення кандидатів на посади суддів, виступає критерій доброчесності. Науковець [3] зазначає і обґрунтовує думку про те, що оцінювання доброчесності судді являє собою методологічний процес перевірки того, що кандидат, який претендує на посаду судді:

- 1) є не причетним до корупції чи кримінальних правопорушень;
- 2) відповідає стилю життя, який він зазначив у декларації доброчесності судді;
- 3) є не причетним до вчинення різних правопорушень у сфері порушення прав людини та громадянина;
- 4) дотримується вимог закону та норм етичної поведінки [3].

Водночас В. Кравчук [2], розглядаючи особливості призначення суддів на посаду, виходячи із того, що це основний елемент їх конституційно-правового статусу, зауважує, що на основі конституційних і законодавчих вимог визначається порядок призначення кандидатів на посади суддів. З огляду на це, науковець зазначає, що до процедури добору та призначення кандидатів на посади суддів протиставляються конституційно-правові вимоги, оскільки суддя наділений специфічними правами і обов'язками та забезпечений гарантіями для ефективного здійснення правосуддя.

Окрім того, І. Юревич [6] у контексті свого дослідження наголошує на тому, що кандидати, які претендують на посади суддів, мають мати рівні права у процедурі проходження добору та призначення на посади суддів. Однак, виходячи із практики призначення кандидатів на посади, науковець стверджує, що існують випадки, за яких значно порушуються вимоги рівності та єдності усіх кандидатів у процедурі добору та призначення кандидатів на посади суддів.

Акцентуючи увагу на механізмі добору та призначення кандидатів на посади суддів, то Д. Шпенов [8] підходить до розкриття цього питання

більш конкретніше, оскільки у своєму дослідженні розкриває особливості адміністративно-правового механізму добору та призначення кандидатів на посади суддів у спеціалізованих судах України. Так, науковець зазначає, що процедура добору та призначення кандидатів на посади суддів у спеціалізованих судах регламентується положеннями статті 70 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII (із змінами і доповненнями), однак, якщо кандидат, що претендує на посаду судді, є діючим суддею у іншому суді нижнього рівня, то він зобов'язаний пройти повторний кваліфікаційний іспит.

Науковець А. Шевченко [7] у своєму дослідженні розглядає процес адміністративно-правового регулювання конкурсного відбору кандидатів на посади суддів. За результатами проведених досліджень науковець пропонує узагальнити процедуру добору та призначення кандидатів на посади суддів до такої послідовності етапів, як: а) подання оголошення про обійняття відповідної вакантної посади; б) встановлення порядку подання і прийняття заяв та документів від осіб, що мають намір стати кандидатами на посади суддів та взяти участь у конкурсі; в) проведення розгляду заяв і документів, а також спеціальної перевірки; г) проведення кваліфікаційного оцінювання; д) формування рейтингу кандидатів, які претендують на посади суддів, для участі в конкурсі; е) формування результатів проведеного кандидатами, що претендують на посади суддів, конкурсу і оголошення права про оскарження результатів конкурсу; є) прийняття спеціального нормативно-правового документа про призначення відповідного кандидата на посаду судді (А. Шевченко [7]).

Водночас В. Гаркуша [1], розглядаючи головні особливості процедури добору та призначення кандидатів на посади суддів, дотримується позиції, що процедуру по добору та призначенні кандидатів на посади суддів місцевих судів треба неодмінно спростити. Також дотримується думки, що спеціальну підготовку кандидатів, які претендують на посади суддів, необхідно проводити виключно по спеціальності яку обрав відповідний кандидат. З огляду на такі зміни, період спеціальної підготовки можна буде скоротити від року до пів року. Також В. Гаркуша за результатами проведених досліджень наголошує на тому, що запропоновані ним зміни дозволять значно покращити рівень кадрового забезпечення у органах судової гілки влади, а також дозволять підвищити рівень доступності громадян до суду, оскільки суд сприйматимуть як незалежний, у якому гарантуватиметься захист їх прав та свобод.

За результатами аналізування джерел [1–8] встановлено, що проблематика здійснення добору та призначення професійних суддів на посади є не до кінця розкритою та потребує проведення більш ґрунтовніших досліджень.

Мета статті. Метою статті є виявити і дослідити особливості здійснення добору та призначення професійних суддів в Україні у контексті конституційно-правових вимог до кандидатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті розкриття особливостей здійснення добору та призначення професійних суддів, виходячи із конституційно-правових вимог до кандидатів, необхідно розглянути положення вітчизняного законодавства про таку процедуру.

Так, відповідно до статті 70 «Порядок добору та призначення на посаду судді» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII (із змінами і доповненнями) [9] процедура добору і призначення суддів на посади відбувається у порядку, що визначений положеннями цього Закону. Так, основними етапами процедури добору та призначення суддів на посади є:

- етап ухвалення рішення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України про те, що оголошується добір кандидатів на посаду судді (посади суддів), при чому має бути визначена прогнозна кількість вакантних посад;
- етап розміщення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України цим же органом оголошення про те, що проводиться добір кандидатів на посаду судді (посади суддів);
- етап подання особами, що мають намір посісти посади суддів, відповідної заяви і документів, перелік яких визначений законодавством, до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- етап проведення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України перевірки на відповідність осіб, що звернулися із заявою про участь у доборі, визначеним законодавством вимогам, що висуваються до кандидатів, базуючись при цьому на документах, що подані такими особами;
- етап допуску осіб Вищою кваліфікаційною комісією суддів України до участі в доборі кандидатів на посади суддів і складенні вибіркового іспиту, якщо такі особи пройшли перевірку на відповідність установленим законодавством вимогам до кандидатів, що претендують на посади суддів;
- етап складення особами вибіркового іспиту, у випадку, якщо вони допущені до участі в доборі;
- етап визначення результатів вибіркового іспиту Вищою кваліфікаційною комісією суддів Укра-

їни, а також їх оприлюднення цим органом на офіційному веб-сайті;

- етап проведення щодо осіб, які отримали успішну оцінку за результатами вибіркового іспиту, спеціальної перевірки у порядку, який визначений законодавством у напрямку запобігання корупції, при чому мають бути враховані особливості проведення такої перевірки;
  - етап проходження кандидатами спеціальної підготовки, які до того успішно склали вибіркового іспит і успішно пройшли спеціальну перевірку, з метою одержання свідоцтва про проходження спеціальної підготовки;
  - етап зарахування кандидатів, що претендують на посади суддів, Вищою кваліфікаційною комісією суддів України до резерву, у якому кандидати можуть претендувати на заміщення вакантних посад судді, але там вони можуть потрапити тільки тоді, коли успішно склали кваліфікаційний іспит (Вищою кваліфікаційною комісією суддів України також визначається рейтинг кожного із кандидатів, що претендують на посади суддів, та оприлюднюється список таких кандидатів на офіційному-веб сайті цього органу судової влади);
  - етап оголошення конкурсу на заміщення вакантних посад Вищою кваліфікаційною комісією суддів України про наявність вакантних посад судді у місцевих судах;
  - етап проведення конкурсу Вищою кваліфікаційною комісією суддів України про заміщення вакантної посади судді (вакантних посад суддів), базуючись на даних у рейтингу про кандидатів, що претендують на посади судді, та взяли участь у конкурсі (на цьому етапі також вноситься рекомендація про призначення відповідного кандидата на посаду судді до Вищої ради правосуддя);
  - етап розгляду Вищою радою правосуддя рекомендації, наданої Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, та ухвалення цим органом рішення стосовно кандидата, який претендує на посаду судді;
  - етап видання указу Президентом України про призначення відповідного кандидата на посаду судді, але тільки у тому випадку, коли Вища рада правосуддя подала відповідне подання про призначення такого кандидата на посаду судді [9].
- Акцентуючи увагу на зазначеному вище, треба відзначити і те, що призначення кандидата на посаду судді здійснює Президент України при чому за поданням Вищої ради правосуддя у порядку, визначеному законодавством. Суддів призначається на посади у відповідності до проведеного конкурсу, за винятком випадків, що визначені

законом (згідно статті 128 Конституції України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами і доповненнями) [10]).

Що стосується оголошення про добір кандидатів на посади суддів, то у ньому має бути зазначений кінцевий термін подання до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України документів. Цей термін не має бути меншим за 30-ть днів від дати, коли було розміщено це оголошення. У оголошенні має бути також вказана прогнозна кількість посад, що є вакантними для кандидатів, що претендують на посади суддів, при чому на наступний рік [9].

Треба зауважити і те, що до кандидатів, які претендують на посади суддів, та мають стаж роботи мінімум 3-и роки на посаді помічника судді, процедура добору є дещо іншою, оскільки її особливості визначає Вища кваліфікаційна комісія суддів України на основі ухвалення відповідного рішення [9].

Акцентуючи увагу на документах, які повинен подати кандидат, що претендує на посаду судді до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, то для участі у доборі він має подати (згідно статті 71 «Заява кандидата на посаду судді до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [9]):

- заяву у письмовій формі про те, що він має намір взяти участь у доборі кандидатів на посаду судді (посади суддів);
- копію паспорта, що посвідчує громадянство України;
- заповнену анкету кандидата, що претендує на посаду судді, у якій міститься інформація про такого кандидата;
- мотиваційний лист, у якому наведені основні мотиви кандидата, чому він претендує на посаду судді;
- заповнену декларацію родинних зв'язків і заповнену декларацію доброчесності кандидата, що претендує на посаду судді;
- копію диплома про закінчення закладу вищої юридичної освіти в Україні, при чому із додатком;
- копію диплома про закінчення закладу вищої юридичної освіти закордоном, за наявності такої вищої освіти закордоном, при чому такий документ має бути визнаний в Україні;
- копію документів про науковий ступінь та вчене звання (за наявності);
- копію трудової книжки чи інших документів, що посвідчують трудову діяльність кандидата, який претендує на посаду судді;
- документи із медичних установ відповідного зразка про те, що кандидат, який претендує на

посаду судді, пройшов психіатричний і наркологічний огляд і перебуває на обліку в психоневрологічних чи наркологічних закладах охорони здоров'я;

- письмову згоду на зібрання, зберігання, оброблення і використання інформації про кандидата, що претендує на посаду судді, з ціллю оцінювання рівня його готовності до діяльності на посаду судді;
- згоду на здійснення стосовно нього спеціальної перевірки, яка регламентується відповідними законодавчими положеннями;
- копію декларації особи, яка уповноважена на виконання функцій органів державної влади чи функцій органів місцевого самоврядування, при чому така декларація має охоплювати річний період, який передує року, у якому кандидат, що претендує на посаду судді, подав документи (окрім того має бути відповідне посилання на таку декларацію у Єдиному державному реєстрі декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або органів місцевого самоврядування);
- копію військового квитка, якщо кандидат, що претендує на посаду судді, є військовослужбовцем чи військовозобов'язаним;
- документи, які підтверджують його відповідність вимогам на зайняття посади судді.

Акцентуючи увагу на порядку здійснення добору кандидатів, які претендують на посади суддів (згідно статті 72 «Порядок проведення добору кандидатів на посаду судді» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [9]), то треба зауважити, що процедура добору кандидатів повинна передбачати проходження такими особами, які допущені до добору, спеціального вибіркового іспиту. Окрім того, процедура добору також повинна включати організацію проведення спеціальної перевірки, яку проводить Вища кваліфікаційна комісія суддів України стосовно осіб, що мають намір стати кандидатами на посади суддів. Спеціальна перевірка має проходити відповідно до вимог закону.

Вища кваліфікаційна комісія суддів України зі своєї сторони має забезпечити прозору процедуру здачі кандидатами вибіркового і кваліфікаційного іспитів. На кожному із етапів процедури добору та призначення кандидатів на посади суддів мають бути представники ЗМІ, громадських об'єднань, а також судді і адвокати та представники органів суддівського самоврядування [9].

Окрім Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [9] процедура добору та призначення кандидатів на посади суддів регламентується

вимогами Положення про порядок розгляду питань та підготовки матеріалів щодо проведення добору кандидатів на посаду судді вперше [11], затвердженого Рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 18.10.2012 р. № 214/пп-12. Так, відповідно до цього документу загальна процедура добору та призначення кандидатів на посади суддів вперше відбувається через такі етапи:

- етап оголошення конкурсу про проведення добору кандидатів на відповідні посади;
- етап подання особами документів, які мають намір стати суддями, та їх допуск до процедури добору кандидатів, що претендують на посади суддів;
- етап організування і порядку проведення перевірок, а також збору інформації про кандидатів, які претендують на посади суддів;
- етап проходження анонімного тестування (іспиту) кандидатами, що претендують на посади суддів і направлення їх на проходження спеціальної підготовки;
- етап складення кандидатами, які претендують на посади суддів, кваліфікаційного іспиту;
- етап складення кандидатами, які претендують на посади суддів повторного кваліфікаційного іспиту (у випадку, якщо не було складено успішно кваліфікаційний іспит за першим разом, то кандидат, що претендує на посаду судді, може складати його повторно, але не раніше, ніж через один рік);
- етап встановлення рейтингу кандидатів, що претендують на посади суддів;
- етап формування і виведення кандидатів, що претендують на посади суддів, у резерв на заміщення ними вакантних посад судді у перспективі;
- етап проходження конкурсу на заміщення вакантної посади судді.

У контексті розкриття конституційно-правових засад порядку добору та призначення суддів на посади особливу увагу слід звернути на Положення про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді [12], яке затверджене рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 02.11.2016 № 141/зп-16. У цьому документі наведено особливості порядку проведення конкурсу на зайняття кандидатами посад суддів у місцевому, апеляційному, вищому спеціалізованому судах, а також у Верховному Суді. Окрім того, у документі також передбачено рекомендації про призначення кандидатів на посади суддів, які надаються Вищій раді правосуддя.

Треба зауважити, що процедура добору та призначення суддів на посади також регламентується

положеннями Київських рекомендацій щодо незалежності судочинства у Східній Європі, на Південному Кавказі та у Середній Азії [13]. Так, відповідно до п. 21 гарантія забезпечення прозорості процедури добору та призначення суддів на посади має бути чітко окреслена та визначена у законі. Доступними і водночас розширеними мають бути оголошення про наявність вакантної посади, умови зайняття такої вакантної посади. Що стосується списку кандидатів, які претендують на посади суддів, то він також повинен бути доступним та відкритим для публіки. Що стосується органу, до компетенції якого належить добір та призначення суддів на посади, то такий орган має бути незалежним, відповідальним та представницьким перед громадськістю. Цей орган має звітувати у формі інтерв'ю перед кандидатами, зокрема перед тими кандидатами, які увійшли у фінальний етап відбору.

Висновки і перспективи подальших розвідок. За результатами опрацювання наукових праць та джерел [1–13] розкрито особливості здійснення добору та призначення професійних суддів в контексті конституційно-правових вимог до кандидатів, і на основі цього встановлено, що особливості здійснення добору та призначення професійних суддів в контексті конституційно-правових вимог до кандидатів регламентуються: положеннями та нормами Конституції України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів»; Положенням про порядок розгляду питань та підготовки матеріалів щодо проведення добору кандидатів на посаду судді вперше, Положенням про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді, затверджених Рішеннями Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; Київськими рекомендаціями щодо незалежності судочинства у Східній Європі, на Південному Кавказі та у Середній Азії.

Визначено, що основними етапами процедури добору і призначення суддів на посади виступають 14-ть етапів, які можна і рекомендується систематизувати у такі (таким чином), як: оголошення конкурсу про проведення добору кандидатів на відповідні посади; подання особами документів, які мають намір стати суддями, та їх допуск до процедури добору кандидатів, що претендують на посади суддів; організування і порядку проведення перевірок, а також збору інформації про кандидатів, які претендують на посади суддів; проходження анонімного тестування (іспиту) кандидатами, що претендують на посади суддів і направлення їх на проходження спеціальної підготовки; складення кандидатами, які претендують на посади суддів,

кваліфікаційного іспиту; складення кандидатами, які претендують на посади суддів повторного кваліфікаційного іспиту (у випадку, якщо не було складено успішно кваліфікаційний іспит за першим разом, то кандидат, що претендує на посаду судді, може скласти його повторно, але не раніше, аніж через один рік); встановлення рейтингу кандидатів, що претендують на посади суддів; формування

і виведення кандидатів, що претендують на посади суддів, у резерв на заміщення ними вакантних посад судді у перспективі; проходження конкурсу на заміщення вакантної посади судді.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є дослідження особливостей процедури здійснення добору та призначення кандидатів на посади суддів Верховного Суду.

Література

1. Гаркуша В. Особливості порядку добору та призначення на посаду судді // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2020. № 3. С. 79–82. doi: <http://doi.org/10.31733/2078-3566-2020-3-79-82>.
2. Кравчук В.М. Порядок призначення суддів на посаду як елемент їх конституційно-правового статусу // Правові реформи в Україні: досвід, проблеми, перспективи: Матеріали підсумкової наук.-практ. конференції (м. Київ, 29 квітня 2013 р.). Ч. 1. 2013. С. 28–31.
3. Кулібаба А. Поняття добросовісності як ключовий критерій у процесі добору на посаду суддів // Підприємництво, господарство і право. 2018. № 2. С. 212–217.
4. Потильчак О.І. Добір та підготовка суддів: аналіз міжнародно-правових актів зарубіжного та вітчизняного законодавства // Юридична наука. 2014. № 11. С. 173–180. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2014_11_17 (дата звертання: 01.05.2021 р.).
5. Прокопенко Б. Міжнародні стандарти добору кандидатів на посаду судді. Часопис Київського університету права. 2013. № 1. С. 356–359. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_1_86 (дата звертання: 01.05.2021 р.).
6. Юревич І.В. Добір кандидатів на посаду судді: їх рівність при проходженні відбору та єдність критеріїв оцінювання // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2012. № 2. С. 424–431. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2012_2_59 (дата звертання: 01.05.2021 р.).
7. Шевченко А. Адміністративно-правове регулювання конкурсного відбору суддів України // Підприємництво, господарство і право. 2020. № 10. С. 183–188. doi: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.10.30>.
8. Шпенюк Д.Ю. Адміністративно-правовий механізм обрання чи призначення суддів до спеціалізованих судів України // Форум права. 2014. № 3. С. 443–446. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_3_75 (дата звертання: 01.05.2021 р.).
9. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звертання: 01.05.2021 р.).
10. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звертання: 01.05.2021 р.).
11. Положення про порядок розгляду питань та підготовки матеріалів щодо проведення добору кандидатів на посаду судді вперше: Затверджено Рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 18.10.2012 р. № 214/пп-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr214695-12#Text> (дата звертання: 01.05.2021 р.).
12. Положення про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді: Затверджено Рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 02.11.2016 р. № 141/зп-16. URL: https://www.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/provedennia_konkursu.pdf (дата звертання: 01.05.2021 р.).
13. Київські рекомендації щодо незалежності судочинства у Східній Європі, на Південному Кавказі та у Середній Азії / Бюро демократичних інститутів та прав людини, Дослідницька група з незалежності судочинства «Мінерва» Інституту Макса Планка. Київ, 23–25.06.2010. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/7/86319.pdf> (дата звертання: 01.05.2021 р.).

References

1. Harkusha V. Osoblyvosti poriadku doboru ta pryznachennia na posadu suddi // Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. 2020. № 3. S. 79–82. doi: <http://doi.org/10.31733/2078-3566-2020-3-79-82>.

2. Kravchuk V.M. Poriadok pryznachennia suddiv na posadu yak element yikh konstytutsiino-pravovoho statusu // Pravovi reformy v Ukraini: dosvid, problemy, perspektyvy: Materialy pidsumkovoї nauk.-prakt. konferentsii (m. Kyiv, 29 kvitnia 2013 r.). Ch. 1. 2013. S. 28–31.
3. Kulibaba A. Poniattia dobrochesnosti yak kliuchovy kryterii u protsesi doboru na posadu suddiv // Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2018. № 2. S. 212–217.
4. Potylchak O.I. Dobir ta pidhotovka suddiv: analiz mizhnarodno-pravovykh aktiv zarubizhnogo ta vitchyznianoho zakonodavstva // Yurydychna nauka. 2014. № 11. S. 173–180. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2014_11_17 (data zvertannia: 01.05.2021 r.).
5. Prokopenko B. Mizhnarodni standarty doboru kandydativ na posadu suddi. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2013. № 1. S. 356–359. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_1_86 (data zvertannia: 01.05.2021 r.).
6. Yurevych I.V. Dobir kandydativ na posadu suddi: yikh rivnist pry prokhodzheni vidboru ta yednist kryteriiv otsiniuvannia // Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu vnutrishnikh sprav. 2012. № 2. S. 424–431. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2012_2_59 (data zvertannia: 01.05.2021 r.).
7. Shevchenko A. Administratyvno-pravove rehuliuвання konkursnogo vidboru suddiv Ukrainy // Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2020. № 10. S. 183–188. doi: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.10.30>.
8. Shpenov D. Yu. Administratyvno-pravovy mekhanizm obrannia chy pryznachennia suddiv do spetsializovanykh sudiv Ukrainy // Forum prava. 2014. № 3. S. 443–446. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_3_75 (data zvertannia: 01.05.2021 r.).
9. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 r. № 1402-VIII (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (data zvertannia: 01.05.2021 r.).
10. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254к/96-ВР (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (data zvertannia: 01.05.2021 r.).
11. Polozhennia pro poriadok rozghliadu pytan ta pidhotovky materialiv shchodo provedennia doboru kandydativ na posadu suddi vpershe: Zatverdzheno Rishenniam Vyshchoi kvalifikatsiinoi komisii suddiv Ukrainy vid 18.10.2012 r. № 214/пп-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr214695-12#Text> (data zvertannia: 01.05.2021 r.).
12. Polozhennia pro provedennia konkursu na zainiattia vakantnoi posady suddi: Zatverdzheno Rishenniam Vyshchoi kvalifikatsiinoi komisii suddiv Ukrainy vid 02.11.2016 r. № 141/зп-16. URL: https://www.vkksu.gov.ua/user-files/doc/provedennia_konkursu.pdf (data zvertannia: 01.05.2021 r.).
13. Kyivski rekomendatsii shchodo nezalezhnosti sudochynstva u Skhidnii Yevropi, na Pivdenному Kavkazi ta u Serednii Azii / Biuro demokratychnykh instytutiv ta prav liudyny, Doslidnytska hrupa z nezalezhnosti sudochynstva «Minerva» Instytutu Maksa Planka. Kyiv, 23–25.06.2010. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/7/86319.pdf> (data zvertannia: 01.05.2021 r.).

Бруцька Тетяна Анатоліївна

*кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри права
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

Бруцкая Татьяна Анатольевна

*кандидат юридических наук, старший преподаватель кафедры права
Житомирский государственный университет имени Ивана Франко*

Brutska Tetyana

PhD in Law, Senior Lecturer of the Department of Law

Ivan Franko Zhytomyr State University

ORCID: 0000-0001-5733-3015

Бакало Лілія Олегівна

*адвокат, аспірантка кафедри конституційного права та правосуддя
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Бакало Лилия Олеговна

*адвокат, аспирантка кафедры конституционного права и правосудия
Одесского национального университета имени И.И. Мечникова*

Bakalo Liliia

lawyer, graduate student of the Department of Constitutional Law and Justice

Odessa National University named after I.I. Mechnikov

ORCID: 0000-0002-2948-3945

Музика Марія Петрівна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності
Національна академія*

Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Музыка Мария Петровна

*кандидат юридических наук,
доцент кафедры теории права и уголовно-процессуальной деятельности
Национальная академия*

Государственной пограничной службы Украины имени Богдана Хмельницкого

Muzyka Mariia

*PhD in Law, Associate Professor of the Department of
Theory of Law and Criminal Procedure*

Bohdan Khmelnytsky National Academy of the

State Border Guard Service of Ukraine

ORCID: 0000-0002-4933-7101

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-9-7565

**ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ
І ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ**

**ПРАВОВАЯ ЗАЩИТА ПРАВ РЕБЕНКА
И ЕГО РЕАЛИЗАЦИЯ В УКРАИНЕ**

**LEGAL PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS
AND ITS IMPLEMENTATION IN UKRAINE**

Анотація. Питання забезпечення прав дітей є одним з найбільш важливих напрямків юридичної науки. На сьогодні формування основ захищеності прав, свобод та інтересів підростаючого покоління є пріоритетним завданням держави. Складні соціально-економічні, воєнно-політичні та епідеміологічні проблеми змушують зосередити зусилля на аналізі та узагальненні основ, які визначають алгоритм правового захисту прав дітей і його реалізацію в Україні. У статті визначено міжнародні документи та акти національного законодавства, на підставі яких формуються основи правового захисту прав дітей в Україні. Наголошено на необхідності вирішення питань ювенальної пробації, соціального сирітства, реалізації прав дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах та потребують допомоги. Особливої уваги заслуговує процес правового, соціального, житлового забезпечення дітей, які перебувають в районі проведення ООС. За результатами дослідження сформовано перелік ключових позицій, які характеризують основи правового захисту дітей в сучасній Україні. Незважаючи на широкий спектр нормативно-правової регламентації, питання законодавчого забезпечення правового статусу дітей в Україні не є повністю вирішеними. Завдяки плідній роботі уповноважених органів (органів державної влади та їх представників, органів опіки та піклування, соціальних служб), батьків та дітей можливо досягнути високого рівня соціальної захищеності, вчасно реагувати на соціальні ризики та виклики, які виникають у сучасному суспільстві. Злагоженість та взаємодія ключових суб'єктів є необхідною складовою процесу правового захисту прав дітей. За умов чіткого дотримання передбачених законодавством положень, реалізації міжнародних стандартів та програмних документів, прийнятих на найвищому рівні, можливе суттєве покращення стану правового забезпечення прав дітей в Україні.

Ключові слова: права дітей, законодавча база, механізм захисту, соціальна захищеність.

Аннотация. Вопрос обеспечения прав детей является одним из наиболее важных направлений юридической науки. На сегодня формирование основ защищенности прав, свобод и интересов подрастающего поколения является приоритетной задачей государства. Сложные социально-экономические, военно-политические и эпидемиологические проблемы заставляют сосредоточить усилия на анализе и обобщении основ, которые определяют алгоритм правовой защиты прав детей и его реализацию в Украине. В статье определены международные документы и акты национального законодательства, на основании которых формируются основы правовой защиты прав детей в Украине. Отмечена необходимость решения вопросов ювенальной пробации, социального сиротства, реализации прав детей, оказавшихся в сложных жизненных обстоятельствах и нуждающихся в помощи. Отдельного внимания заслуживает процесс правового, социального, жилищного обеспечения детей, находящихся в районе проведения ООС. По результатам исследования сформирован перечень ключевых позиций, характеризующих основы правовой защиты детей в современной Украине. Несмотря на широкий спектр нормативно-правовой регламентации, вопросы законодательного обеспечения правового статуса детей в Украине не является полностью решением. Благодаря плодотворной работе уполномоченных органов (органов государственной власти и их представителей, органов опеки и попечительства, социальных служб), родителей и детей можно достичь высокого уровня социальной защищенности, своевременно реагировать на социальные риски и вызовы, которые возникают в современном обществе. Слаженность и взаимодействие ключевых субъектов является необходимой составляющей процесса правовой защиты прав детей. При условии четкого соблюдения предусмотренных законодательством положений, реализации международных стандартов и программных документов, принятых на высшем уровне, возможно существенное улучшение состояния правового обеспечения прав детей в Украине.

Ключевые слова: права детей, законодательная база, механизм защиты, социальная защищенность.

Summary. The issue of ensuring children's rights is one of the most important areas of legal science. Today, the formation of the foundations for the protection of the rights, freedoms and interests of the younger generation is a priority of the state. Complex socio-economic, military-political and epidemiological problems force to focus efforts on the analysis and generalized bases that determine the algorithm of legal protection of children's rights and its implementation in Ukraine. The article identifies international documents and acts of national legislation, on the basis of which the foundations of legal protection of children's rights in Ukraine are formed. Emphasis was placed on the need to address issues of juvenile probation, social orphanhood, and the realization of the rights of children who find themselves in difficult life circumstances and in need of assistance. The process of legal, social, housing provision of children who are in the area of environmental protection deserves special attention. According to the results of the study, a list of key positions that characterize the basics of legal protection of children in modern Ukraine has been formed. Despite the wide range of legal regulations, the issue of legislative support of the legal status of children in Ukraine is not a complete solution. Thanks to the fruitful work of authorized bodies (public authorities and their representatives, guardianship authorities, social services), parents and children it is possible to achieve a high level of social protection, timely respond to social risks and challenges that arise in modern society. Coherence and interaction of key actors is a necessary component of the process of legal protection of children's rights. Subject to strict compliance with the provisions of the law, the implementation of international standards and policy documents adopted at the highest level, it is possible to significantly improve the legal status of children's rights in Ukraine.

Key words: children's rights, legal framework, protection mechanism, social security.

Постановка проблеми. Розкриття правових аспектів захисту прав дитини є одним з найактуальніших напрямів вітчизняної науки. Формування сприятливих умов для розвитку дитинства, гарантування та забезпечення основоположних прав дитини є загальнонаціональним пріоритетом, що визначає зміст та спрямованість діяльності держави. Створення основ для захисту широкого спектру можливостей дітей, формування чіткого механізму їх забезпечення вимагає детального та послідовного аналізу теоретико-прикладних аспектів регламентації суспільних відносин у вказаній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення прав дітей, узагальнення інформації щодо проблемних аспектів гарантування захисту їх інтересів стало об'єктом вивчення багатьох вчених, зокрема ґрунтовні дослідження у такому напрямку проводять М. Бочан, Л. Тарасенко, Х. Приходько, Л. Лабенська, А. Дакал та багато інших. Порушене питання висвітлюється у нормативно-правових документах: міжнародних конвенціях, Законах України та підзаконних нормативно-правових актах. Стан забезпечення прав людини знаходиться на щоденному контролі Міністерства соціальної політики та Уповноваженого Верховної ради з прав людини, за результатами чого складаються відповідні матеріали та вживаються необхідні заходи реагування.

Разом із тим, на сьогодні залишається невирішеним ряд питань, пов'язаних із соціальним захистом дітей, наданням їм житла, вирішення труднощів, які є в українських сім'ях, особливо у зоні проведення ООС. Ці та інші обставини змушують постійно проводити додаткові наукові пошуки з метою створення дієвого механізму забезпечення прав дитини у складних соціально-економічних та воєнно-політичних умовах.

Метою статті є окреслення нормативно-теоретичних аспектів правового захисту прав дитини та визначення проблемних ділянок у їх забезпеченні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Права дитини в Україні регламентуються багатьма нормативно-правовими актами, що свідчить про підвищену увагу до питання захисту прав та інтересів дітей.

Під правами дітей у юридичній науці розуміють «права людини стосовно дітей», тобто, можливості, які необхідні особі для її комплексного та цілісного розвитку [1].

Попри те, що суб'єктивні права людини значною мірою визначають змістовне наповнення «прав дитини», їх потрібно розмежовувати, адже існу-

ють певні відмінності у правовому регулюванні, здатності набувати тих чи інших прав залежно від віку тощо. Нормативні основи правового захисту прав дітей в Україні закладені як у міжнародних документах, які ратифіковані Україною, так і актах національного законодавства.

Підвалини правового забезпечення, спрямованого на всебічну підтримку та гарантування прав дітей, закладено у Декларації прав дитини, прийнятої резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. Усвідомлюючи необхідність спеціальної охорони, піклування та захисту прав людини документ зафіксував основні 10 принципів, зокрема щодо: використання проголошених у Декларації прав без будь-яких форм дискримінації; користування дитиною особливим захистом і можливостями для нормального здорового розвитку; надання спеціального лікування освіти та догляду для фізично, розумово або соціально неповноцінних дітей; користування благами соціального забезпечення, отримання нормального харчування, житла, медичних послуг; зростання дитини під опікою та доглядом батьків у атмосфері моральної і матеріальної безпеки; отримання освіти; захисту від дискримінації; першочерговості надання допомоги та захисту; захисту від усіх форм занедбання, жорстокості та експлуатації [2].

Таким чином, документ започаткував встановлення особливого статусу дітям, які потребують широкої підтримки та допомоги у соціальній, сімейній, культурній, житловій та багатьох інших сферах. Порушення вказаних принципів є неприпустимою дією, що передбачає відповідну відповідальність згідно з нормами діючого в державі законодавства.

Одним з найбільш значимих правових документів, прийнятих на міжнародному рівні, що торкається питання забезпечення та захисту прав дитини, є Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989. Конвенція містить повний перелік прав дитини: на життя, на ім'я, на набуття громадянства, на піклування з боку батьків, на збереження своєї індивідуальності, право на свободу совісті та релігії; право на особисте та сімейне життя; недоторканість житла; таємницю кореспонденції та ін. Документ містить позиції щодо необхідності гарантування захисту дитини від усіх форм фізичного та психічного насильства, образ чи зловживань, економічної експлуатації, захисту права дитини на збереження індивідуальності, на громадянство, ім'я та сімейні зв'язки [3].

Вищезгаданий документ став ключовим актом правової регламентації прав дитини, у якому

відзначено необхідність їх забезпечення та закріплено основоположні права дітей. Ратифікувавши вказану Конвенцію у 1991 році, Україна взяла зобов'язання дотримуватися позицій, визнаних на міжнародному рівні та схвалених світовою спільнотою щодо формування гармонійного середовища для розвитку дітей.

На національному рівні основи правового захисту прав і свобод дітей висвітлюються у Конституції України [4], Сімейному кодексі України [5], Законі України «Про охорону дитинства» [6] та Цивільному кодексі України [7].

Формуючи Основний Закон держави — Конституцію України, законодавцями закріплено та визнано основоположні права, свободи та інтереси дитини, які повинні мати всебічний правовий захист, відповідати потребам дітей в Україні.

У Конституції України закріплено положення щодо загальних гарантій захисту прав дитинства. Конституція визначає підвалину захисту прав і свобод дітей, гарантуючи їм основоположні права (на життя, особисту недоторканість, безпеку тощо), надаючи можливість вільного розвитку, отримання освітніх, соціальних, культурних послуг відповідно до закону [4].

Таким чином, Конституцією України як актом найвищої юридичної сили закріплено перелік найважливіших прав, які повинні бути гарантовані дитині, покладено обов'язок щодо їх захисту уповноваженими органами та структурами.

Значної уваги заслуговує огляд правовідносин, які виникають у сім'ї, яка є середовищем виховання дитини, місцем, де формуються світоглядні орієнтири та цінності. Вказані правовідносини поставлені під охорону Сімейним кодексом України, окремі розділи якого присвячені регулюванню відносин між батьками та дітьми, правовому статусу та охороні прав дітей у сім'ї, захисту їх інтересів та забезпеченню належного виховання.

Сімейний кодекс України визначає, що мати та батько мають рівні права і обов'язки щодо дитини, у свою чергу, встановлена рівність прав та обов'язків дітей щодо батьків. За ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків настає відповідальність, передбачена законом (наприклад, позбавлення їх батьківських прав) [5].

Перелік документів, які регламентують гарантування права на свободу, особисту недоторканість, захист гідності дітей включає, зокрема, Закон України «Про охорону дитинства», яким перед-

бачено захист дітей від усіх форм насильства [6]. Документом визначено необхідність дотримання принципів взаємоповаги, справедливості і неможливості приниження честі та гідності дитини.

Важливою є позиція М. Бочан щодо того, що правові механізми захисту прав та інтересів дітей повинні мати реальний, а не декларативний характер, застосовувати підхід до дитини як рівноправного члена суспільства [8].

Дійсно, українське законодавство у сфері захисту прав дітей перейняло та використало міжнародний досвід регулювання вказаних правовідносин. Яскравим підтвердженням цьому є ратифікація міжнародних документів та використання їх при створенні національного законодавства. Однак, без всебічної підтримки та фінансування вказані позиції не можуть бути повністю реалізовані.

На порядку денному профільного міністерства — Міністерства соціальної політики перебувають питання, які стосуються забезпечення прав дітей та потребують негайного вирішення, зокрема щодо: забезпечення права кожної дитини зростати і виховуватись у сімейному оточенні або наближеному до сімейного; забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; попередження соціального сирітства; організації роботи служб у справах дітей в умовах децентралізації [9].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Основи правового захисту людини визначені нормами міжнародного та національного законодавства, які регламентують ключові аспекти забезпечення прав, свобод та інтересів дітей в Україні. Конституція України, Сімейний кодекс та Закони України, що регулюють проблематику впровадження та ефективного використання правових механізмів гарантування прав дітей, заклали фундамент для позитивного вирішення основних проблем розвитку підростаючого покоління. Існуючі виклики сьогодення, пов'язані зі складною економічною, суспільно-політичною, соціальною обстановкою не дають повною мірою забезпечити проголошені принципи та норми, які мають на меті захистити дітей від соціальних ризиків та складних життєвих обставин.

У перспективі наступних розвідок передбачено створити покроковий алгоритм вирішення проблем у сфері забезпечення прав дітей, надання необхідного обсягу фінансування та державної підтримки, максимального забезпечення прав найбільш вразливих верств населення.

Література

1. Права дитини. Довідково-інформаційна платформа правових консультацій «WikiLegalAid». URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B8 (дата звернення 10.09.2021).
2. Декларація прав дитини, прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (дата звернення 10.09.2021).
3. Конвенція про права дитини (20 листопада 1989 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (дата звернення 10.09.2021).
4. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 10.09.2021).
5. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III (Редакція станом на 01.01.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 10.09.2021).
6. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III (Редакція станом на 17.03.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2402-14> (дата звернення 10.09.2021).
7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV (Редакція станом на 14.08.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення 10.09.2021).
8. Бочан М.І. Проблеми захисту прав дитини в Україні. Актуальна юриспруденція: інтернет-конференція. URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=937%3A251114-24&catid=109%3A1-1214&Itemid=135&lang=ru (дата звернення 10.09.2021).
9. Захист прав дітей є одним із пріоритетів Мінсоцполітики. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19236.html?PrintVersion> (дата звернення 10.09.2021)

References

1. The official site of the WikiLegalAid (2021), «The rights of the child. WikiLegalAid Legal Advice Reference Platform», available at: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B8 (Accessed 10.09.2021).
2. The official site of the Verkhovna Rada of Ukraine (1959), «Declaration of the Rights of the Child, adopted by UN General Assembly Resolution 1386 (XIV) 20 November 1959», available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (Accessed 10.09.2021).
3. The official site of the Verkhovna Rada of Ukraine (1959), «Convention on the Rights of the Child», available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (Accessed 10.09.2021).
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine «The Constitution of Ukraine», available <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 06.09.2021).
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine «Family Code of Ukraine», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 10.09.2021).
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine «On the protection of childhood», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2402-14> (Accessed 10.09.2021).
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine «Civil Code of Ukraine», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (Accessed 10.09.2021).
8. Bochan, M.I. (2014), «Problems of protection of children's rights in Ukraine» Aktual'na iurysprudentsiia [Current jurisprudence], Naukovo-praktychna Internet-konferentsiia [Scientific and practical Internet conference], [Online], available at: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=937%3A251114-24&catid=109%3A1-1214&Itemid=135&lang=ru (Accessed 10.09.2021).
9. The official site of the Ministry of Social Policy (1959), «Protection of children's rights is one of the priorities of the Ministry of Social Policy», available at: <https://www.msp.gov.ua/news/19236.html?PrintVersion> (Accessed 10.09.2021) (Accessed 06.09.2021).

Sus Yuliya

*Postgraduate of the Department of Civil Law and Procedure
Leonid Yuzkov Khmelnytsky University of Management and Law*

Сусь Юлія Степанівна

*аспірант кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

Сусь Юлія Степановна

*аспірант кафедри гражданского права и процесса
Хмельницкого университета управления и права имени Леонида Юзькова*

ORCID: 0000-0001-9733-3909

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-9-7533

**THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS OF DETERMINING
THE VOLUME OF INHERITANCE PROPERTY OF SPOUSES
AND PERSONS LEGALLY EQUALIZED TO SPOUSES**

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВИЗНАЧЕННЯ ОБСЯГУ
СПАДКОВОГО МАЙНА ПОДРУЖЖЯ ТА ОСІБ, ЮРИДИЧНО
ПРИРІВНЯНИХ ДО ПОДРУЖЖЯ**

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ОБЪЕМА
НАСЛЕДСТВЕННОГО ИМУЩЕСТВА СУПРУГОВ И ЛИЦ,
ЮРИДИЧЕСКИ ПРИРАВНЕННЫХ К СУПРУГАМ**

Summary. *The academic paper provides a theoretical and legal analysis of the amount of inherited property of spouses and persons legally equated to spouses. The research is based on an analysis of the inheritance rights of subjects: persons who have registered a marriage in accordance with the procedure established by law and persons legally equated to spouses. It has been established that the determination of the volume of inherited property is the first and major stage in the process of opening an inheritance by a notary. It has been determined that the amount of inherited property of the spouses includes equal shares, however, the shares of each spouse may differ according to the circumstances as follows: the acquisition of property during the regime of separate residence of the spouses, conclusion of a marriage contract, a contract on the division of the spouses' property, an inheritance agreement. It has been proved that the regime of separate residence of spouses creates problems in determining the amount of inherited property of spouses in terms of establishing the moment of termination of such a regime and measuring the share of common property that they have acquired after its termination. The features of the marriage contract in terms of assigning the spouses' property rights have been established. It has been revealed that the disadvantage of a marriage contract is the absence of a requirement for its registration in the State Register of Rights to Immovable Property after notarization. It has been found that the agreement on the division of the spouses' property somewhat complicates the determination of the volume of the spouses' inherited property, forasmuch as after its conclusion, further acquisition of property into ownership is possible, which will not be defined in the contract; and, therefore, it may acquire a different legal regime than the property specified in the contract. It has been established that the conclusion of an inheritance agreement excludes the inclusion of the property determined by it in the hereditary estate, and the transfer of property under an inheritance agreement is not a type of inheritance. It has been proven that persons living in de facto marital relations are only partially equated to spouses in inheritance rights. The grounds for the emergence of actual marriage relations have been highlighted. It has been proposed to make alterations to the family legislation of Ukraine, which would improve the legal regulation of the amount of inherited property of spouses and persons legally equated to spouses.*

Key words: *inheritance, inheriting, will, inheritance rights.*

Анотація. У статті здійснюється теоретико-правовий аналіз обсягу спадкового майна подружжя та осіб, юридично прирівняних до подружжя. Дослідження ґрунтується на аналізі спадкових прав суб'єктів: осіб, які зареєстрували шлюб у встановленому законодавством порядку та осіб, юридично прирівняних до подружжя. Встановлено, що визначення обсягу спадкового майна є першим і основним етапом в процесі відкриття спадщини нотаріусом. Визначено, що обсяг спадкового майна подружжя включає рівні частки, проте частки кожного з подружжя можуть відрізнятися при наступних обставинах: придбання майна під час режиму окремого проживання подружжя, укладення шлюбного договору, договору про розподіл майна подружжя, спадкового договору. Доведено, що режим окремого проживання подружжя створює проблеми у визначенні обсягу спадкового майна подружжя в частині встановлення моменту припинення такого режиму і визначення частки загального майна, яке вони придбали після його припинення. Встановлено особливості шлюбного договору в частині врегулювання майнових прав подружжя. Встановлено, що недоліком шлюбного договору є відсутність вимоги щодо його реєстрації в Державному реєстрі прав на нерухоме майно після нотаріального посвідчення. Встановлено, що договір про розподіл майна подружжя дещо ускладнює визначення обсягу спадкового майна подружжя, так як після його укладення можливе подальше придбання майна у власність, не буде визначено в договорі, а тому воно може набувати іншого правового режиму, ніж майно, визначене в договорі. З'ясовано, що висновок спадкового договору виключає включення майна, визначеного ним, до спадкової маси, а перехід майна за спадковим договором не є різновидом спадкування. Доведено, що особи, які проживають у фактичних шлюбних відносинах тільки частково прирівняні до подружжя в спадкових правах. Виділені підстави виникнення фактичних шлюбних відносин. Запропоновано внести зміни в сімейне законодавство України, які б удосконалили правове регулювання обсягу спадкового майна подружжя та осіб, юридично прирівняних до подружжя.

Ключові слова: спадщина, спадкування, заповіт, спадкові права.

Аннотация. В статье осуществляется теоретико-правовой анализ объема наследственного имущества супругов и лиц, юридически приравненных к супругам. Исследование основывается на анализе наследственных прав субъектов: лиц, зарегистрировавших брак в установленном законодательством порядке и лиц, юридически приравненных к супругам. Установлено, что определение объема наследственного имущества является первым и основным этапом в процессе открытия наследства нотариусом. Определено, что объем наследственного имущества супругов включает равные доли, однако доли каждого из супругов могут отличаться при следующих обстоятельствах: приобретение имущества во время режима отдельного проживания супругов, заключение брачного договора, договора о разделе имущества супругов, наследственного договора. Доказано, что режим отдельного проживания супругов создает проблемы в определении объема наследственного имущества супругов в части установления момента прекращения такого режима и определения доли общего имущества, которое они приобрели после его прекращения. Установлены особенности брачного договора в части урегулирования имущественных прав супругов. Установлено, что недостатком брачного договора является отсутствие требования по его регистрации в Государственном реестре прав на недвижимое имущество после нотариального удостоверения. Установлено, что договор о разделе имущества супругов несколько затрудняет определение объема наследственного имущества супругов, так как после его заключения возможно дальнейшее приобретение имущества в собственность, не будет определено в договоре, а поэтому оно может приобретать иного правового режима, чем имущество, определенное в договоре. Выяснено, что заключение наследственного договора исключает включения имущества, определенного им, в наследственную массу, а переход имущества по наследственному договору не является разновидностью наследования. Доказано, что лица, которые проживают в фактических брачных отношениях только частично приравнены к супругам в наследственных правах. Выделены основания возникновения фактических брачных отношений. Предложено внести изменения в семейное законодательство Украины, которые бы усовершенствовали правовое регулирование объема наследственного имущества супругов и лиц, юридически приравненных к супругам.

Ключевые слова: наследствие, наследование, завещание, наследственные права.

Problem statement. An important aspect of ensuring the rights and legitimate interests of spouses, a guarantee of the preservation of their common property and the fulfillment of the will of the deceased on disposing the property is a correctly defined amount of property that can be inherited.

Correctly allocated inherited property is a guarantee of issuance of a legal certificate of the right to

inheritance and it minimizes the occurrence of cases of appealing such a certificate in court.

The evolution of family relations creates a necessity for their legislative regulation, including the improvement of the inheritance rights of spouses and persons legally equated to spouses, determining the relevance of the present research.

Analysis of recent studies and publications. The scientific basis of the research comprises the works

of domestic scholars studying the inheritance rights of spouses and the rights of persons legally equated to spouses.

For instance, Romanovych T. H. [5], Ovchatova-Redko A.O. [3] are among the scientists who have studied the issues of joint property of spouses and persons legally equated to spouses. The essence of marital and similar legal relations was investigated by Vatrás V. A. [1], Kyrychenko T.S. [2].

The purpose of the academic paper is to conduct a theoretical and legal analysis of determining the

amount of inherited property of spouses and persons legally equated to spouses.

Presentation of the basic material. The system of inheritance rights of spouses has special subjects; the particular features and grounds of acquisition are determined, which in general affects the volume of inherited property (Figure 1).

Registration of marriage is a legal fact as a result of which persons acquire the inheritance property rights of spouses: the right to inherit by law from the spouse who has survived the testator, as the heir

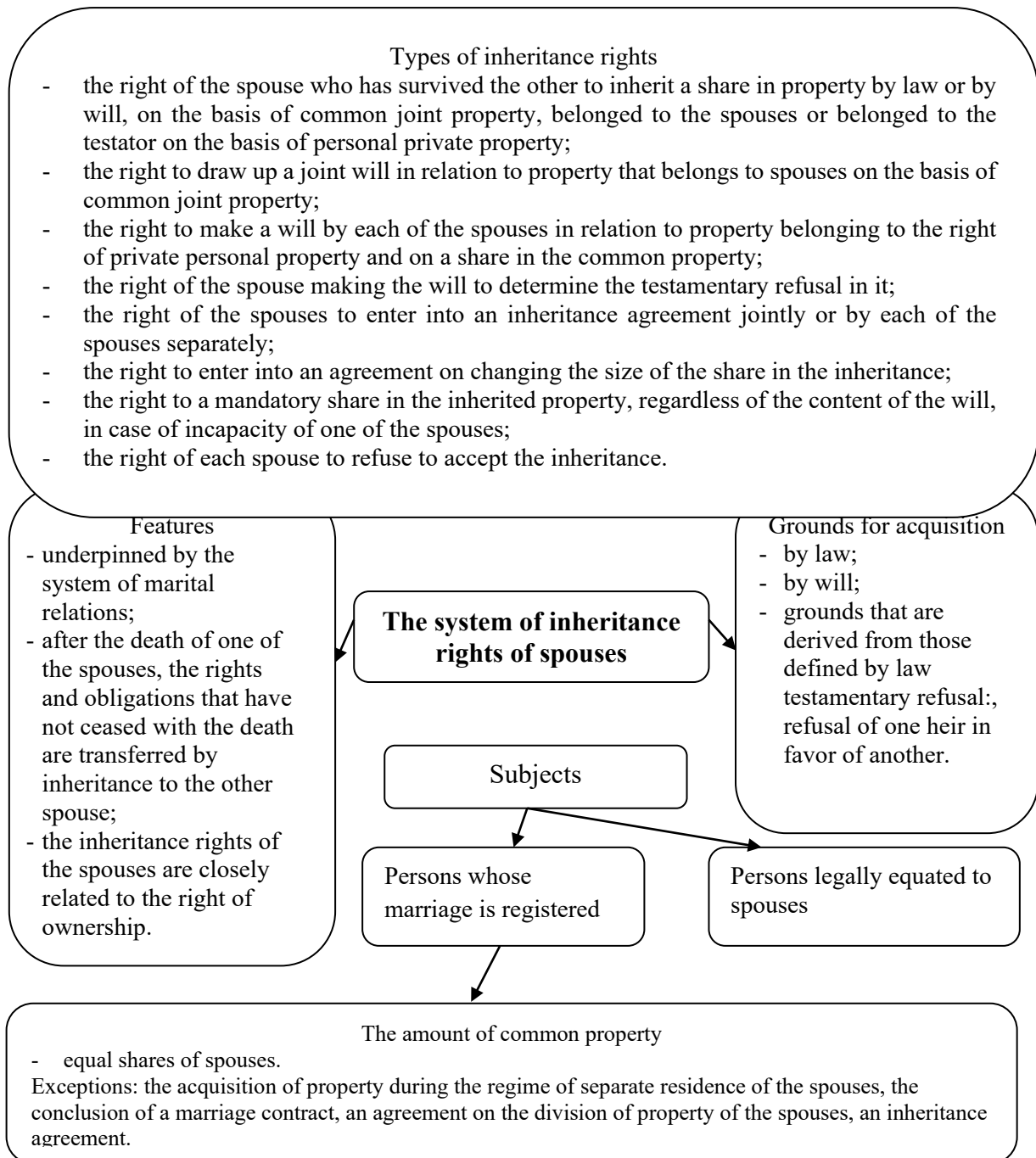

Fig. 1. The system of inheritance rights of spouses

of the first queue (Article 1261 of the Civil Code of Ukraine (hereinafter — CCU)) in equal shares with others members of this queue, if such exist and if an agreement on changing the size of shares has not been concluded between them and the other of the spouses; it provides legal certainty in the ownership of property acquired by the spouses throughout life, in accordance with Part 2 of Article 60 of the Family Code of Ukraine (hereinafter — FCU); it is considered that everything acquired during the marriage, except for things for individual use is the object of the right of common joint property of spouses [6]; inheritance by one of the spouses according to the law ensures the safety of family property, as well as the possibility for the spouse who has survived the deceased, on the invariability of mode of life and living conditions created by him and the deceased during his life.

After the death of one of the spouses, the notary opens the inheritance and determines the amount of the inherited property. Considering that the property acquired by the spouses during their lifetime, most often, belongs to them on the basis of the right of common joint property, in which each of the spouses has an “ideal” share, the notary, first of all, must find out the volume of the spouses’ common property from which to allocate a share that belonged to the deceased husband or wife, and only subsequently to take further actions necessary for registration of acceptance of inheritance by heirs.

The volume of the spouses’ joint property and the share of the deceased in such property, as a general rule, include equal shares. However, the shares of each spouse may differ according to the circumstances as follows: acquisition of property during the regime of separate residence of the spouses, the conclusion of a marriage contract, a contract on the division of property of the spouses, a hereditary agreement (Figure 1):

– the regime of separate residence of the spouses. Establishing a regime of separate residence does not terminate the rights and obligations of the spouses (Part 1 of Article 120 of the FCU) [6], and, therefore, if one of the spouses died during the separate residence, the other has the right to inherit by law as the heir of the first queue. In the case of a separate residence regime, property acquired in the future by the wife and husband will not be considered acquired in marriage (paragraph 1, part 2 of Article 120 of the FCU) [6]. Thus, when a notary reveals the inherited property, the latter must find out whether a separate residence regime has been established between the spouses

and, if yes, during what period such a regime has been existed. This fact is of significant importance, forasmuch as the property acquired by the deceased during the regime of separate residence completely passes into the hereditary estate (without allocating the share of the other spouse in it), and the property acquired by the other spouse in the same period is not subject to division between the spouses and subsequent inheritance.

The regime of separate residence is established by the court, and it is terminated in case of resumption of family relations or by a court decision (Part 2 of Article 119 of the FCU) [6]. If the beginning and the end of the regime is determined by a court decision and such a decision is submitted to a notary, then the notary has the possibility to determine the ownership of each of the spouses’ property acquired during the regime of separate residence. However, if the termination of the separate residence regime is occurred in a way of resuming family relations without going to court, which is possible by law, then the notary is not able to establish the exact date of such renewal, which means that it is impossible to establish to whom the property acquired during the regime of separate residence belongs and whether it is subject to inclusion in the hereditary estate.

In order to ensure the proper allocation of inheritance property and the observance and protection of the spouses’ inheritance rights, amendments should be made to Part 2 of Art. 119 of the FCU, establishing that the separate residence regime is terminated in case the fact of renewal of family relations is observed, established by a court decision on the basis of an application by one of the spouses.

– conclusion of a marriage contract. In accordance with Part 1 of Article 93 of the FCU, such an agreement regulates property relations between spouses, defines their property rights and obligations [6]. The marriage contract may establish the extension of the regime of the right of common joint ownership to the personal property of each of the spouses and, conversely, the attribution of property to personal private property, acquired during staying in a registered marriage jointly by the wife and the husband, and the shares of each of the spouses in common property may be changed.

The features and disadvantage of the marriage contract is that it is subject to notarization, however, it is not registered in any register. In other words, one of the spouses must notify the notary of the existence of the marriage contract. We believe that such a rule in the form of the obligation of the parties to the marriage contract should be enshrined

in law. Along with this, mandatory state registration of a marriage contract in the State Register of Real Property Rights should be introduced, namely: to oblige the notary, who has certified the marriage contract, to attach a scanned copy of such a contract to the “person of the wife and the husband”.

– notarized agreement on the division of common property. The right to enter into such an agreement is provided by Article 69 of FCU. The agreement on the division of common property, in the case of its notarization, is a document of title; with its conclusion, the right of common joint property of the spouses terminates and the right of common shared ownership arises, which greatly facilitates the work of a notary to determine the inheritance property.

The agreement on the division of common property is concluded during the life of both spouses; after its conclusion, further acquisition of property in ownership is possible, which will not be specified in the agreement. With regard to the issue of the movable property, the code does not contain a requirement for the conclusion of a notarized agreement on its division. Consequently, such agreements can be concluded in the usual written form and, when determining the inherited property, must be provided to a notary; otherwise, the features of the division of property, defined by such an agreement, will not be taken into account when determining the share of the deceased in the common property.

– conclusion of an inheritance agreement. An inheritance agreement mediates the disposal of property during the life of both spouses, and the actual transfer of property occurs after the death of one of them or both (depending on the terms of the agreement). The conclusion of an inheritance agreement makes it impossible to include the property defined by it in the hereditary estate. The transfer of property under an inheritance agreement is not a kind of inheritance, but it is a transfer of property under a civil contract.

In practice, there are situations when a notary issues a certificate of the right to inheritance to the other of the spouses for the property that is the subject of an inheritance agreement, however, this is a violation of the acquirer’s rights under such an agreement. Such practical situations arise by virtue of paragraph 2, clause 8.6. Chapter 2 of the Procedure for performing notarial acts by notaries of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Justice of Ukraine as of 22.02.2012 № 296/5 (hereinafter — the Procedure), according to which the inheritance agreement of the spouses may es-

tablish that in case of death of one of the spouses the inheritance passes to the other, and in case of death of the other spouse his property passes to the acquirer under the agreement [4]. The specified norm of the Procedure duplicates Part 2 of Article 1306 CCU, at the same time it directly contradicts other provisions of the CCU and does not correspond to the established judicial practice.

The subject of the inheritance agreement concluded by the spouses with the acquirer can be both common property and personal property of each of the spouses. In case one follows the logic of setting out the content of the rules of Part 2 of Article 1306 of the CCU, which is duplicated by a similar rule of the Procedure, in case of the death of one of the spouses, all the property determined by the inheritance agreement (both the joint property of the spouses and the personal property of each of them) is inherited, which is impossible because the person cannot inherit the property already belonging to him.

The will of the spouses is similar to the inheritance agreement. The scholar Romanovych T. G. successfully distinguishes them: the will of the spouses can be drawn up only in relation to property belonging to the spouses on the basis of common joint property, and the subject of the inheritance agreement may be both property belonging to the common joint property of the spouses, and property that is the personal property of one of the spouses; during the life of the wife and the husband, each of them has the right to refuse a joint will, and such refusal is subject to notarization. The CCU does not provide for a rule under which spouses may waive the inheritance agreement. Its termination is possible only in court at the request of the alienator or the acquirer in case of non-compliance by the acquirer with the alienator’s orders; in case of death of one of the spouses the notary imposes a ban on the alienation of property, as defined in the will of the spouses. The notary imposes a ban on alienation at the time of certification of such a transaction on the property that is the subject of the inheritance agreement, despite the absence of such an event as the death of one of the spouses [5, p. 157].

In order to avoid misunderstandings regarding the legal grounds and the procedure for the transfer of property from the deceased to the other of the spouses under the inheritance agreement, it is necessary to amend the Civil Code of Ukraine and the Procedure, setting out the norms of Part 2 of Article 1306 GКУ and paragraph 2 clause 8.6. Chapter 2 of the Procedure as follows: the inheritance agreement of the spouses may establish that in case of death of

one of the spouses, the property passes to the right of possession and use to the other, and in case of death of the other spouse such property passes to the acquirer under the agreement.

Separate inheritance rights are also granted to those persons between whom a de facto marital relationship has arisen. It should be noted that the term “persons”, legally equated to spouses is also used to describe such persons, however, such “equating” is quite conditional, forasmuch as such persons have only a rather limited range of rights and responsibilities in common with the spouses.

The basis for the emergence of actual marriage relations is the long coexistence of a man and a woman in one family, maintaining a common household, mutual material and moral support without registering a marriage between them. In addition, a supplementary feature is also distinguished in the science as an external manifestation of actual marital relations, which are not hidden in relation to third parties [3, p. 8–9], which is important in proving the fact of the existence of actual marriage relations, in the event of their non-recognition or dispute by third parties.

The law determines for persons who are in a de facto marital relationship the right to common joint ownership of property acquired during joint residence (Article 74 of the FCU); in this aspect, they are legally equated to the spouses. An important condition for the emergence of the relevant rights is not being of any of these persons in marriage with another person. In addition, if the cohabitation of such persons lasts for at least five years, they have the right to inherit property by law after the death of one of them as heirs of the fourth queue.

Thus, we can conclude that persons living in de facto marital relations, in matters of joint property, are equated to spouses, as well as partially equated in inheritance rights.

The religious rite of marriage is another reason for the emergence of relations similar to marriage. Relationships arising on the basis of such a ritual have no legal consequences. From a legal point of view, the status of persons who have married in the church is not different from the status of unmarried persons. Herewith, if after the conclusion of a marriage in the church, persons live together, run a common household and support each other, then the status of persons in de facto marital relations may extend to them.

In the modern science of family law, the issue of the possibility of the emergence of family legal relations between persons of the same sex is debatable. Same-sex marriages have become widespread

in foreign countries, including Denmark, Norway, Sweden, Greenland, Iceland, the Netherlands, France, Belgium, Germany, Finland, Luxembourg, New Zealand, the United Kingdom and Northern Ireland, and the Czech Republic, as well as in some regions of North and South America, the possibility of creating same-sex unions has been enshrined at the legislative level. Their creation has legal consequences similar to marriage. A feature of such a union is the absence of common biological children in it; however, its members are given the right to adoption [2, p. 208]. Taking into account the legislative definition of marriage as a union of a man and a woman (part 1 of article 21 of the FCU), we believe that currently in Ukraine there are no prerequisites for granting legal status to same-sex family unions. In this regard, we fully share the scientific viewpoint of V. A. Vstras. The scholar, without denying the possibility of implementing and protecting this kind of human relations by law, considers it inexpedient to endow same-sex couples with family legal status [1, p. 70]. Thus, there are no prerequisites for classifying the subjects of same-sex family relations as persons equated to spouses by legal status in Ukraine nowadays; however, it is possible that in the future science will be developed in the direction of giving such relations the status of marital relations.

Thus, living as a family, running a joint household and not being in another registered marriage are the only grounds for the emergence of certain inheritance rights of spouses, persons who are not in a registered marriage.

Consequently, the chief basis for inheritance by law after the death of one of the spouses is marriage and the acquisition of property in the common joint property of the spouses. For this reason, we support the viewpoint of Ovchatova-Redko A.O., who has generalized the conclusion that the living of a man and a woman in a common family without registering a marriage creates quite significant problems in the implementation of the ownership right to a share in property, which is the object of common joint ownership of the actual spouses. Furthermore, more problems arise in case of the death of one of them; therefore, the only prerequisite for the effective implementation of such a right is knowledge of the relevant legislation and the ability to implement this knowledge into practice [3, p. 5–6].

Inheritance rights of persons equated to spouses are quite limited, they include as follows: the right to inherit by will, the right to inherit by law (provided living in a common family for at least five years) and the rights related to them.

The inheritance by will is the most effective type of inheritance after the death of one of the persons who have been in a *de facto* marital relationship. Considering that the property acquired by such persons during their lifetime is their common joint property, by analogy with the property of the spouses, the person has the right to bequeath his share in the property to its determination and allocation in kind.

At the same time, after the death of the testator and the opening of the inheritance, the notary must allocate the share of the other co-owner from the common property (who was with the deceased in actual marital relations), and the rest of the property, that is, the share of the deceased, should be included in the hereditary estate. In case the inheritance is conducted by will, but the testator has not determined the size of the shares of the heirs, then such shares are equal. However, it should be borne in mind that the co-owner, who is the person who was in a *de facto* marriage relationship with the deceased, may claim the pre-emptive right to a share in the common property in kind. Such a division may affect the rights of other heirs.

The size of the share in the inherited property of a person who was in a *de facto* marital relationship with the deceased is affected by the presence of persons entitled to inherit the obligatory share. Mandatory shares are first allocated from the hereditary estate, and only then the remaining property is distributed among the testamentary heirs.

In contrast to the inheritance rights of spouses, persons who lived in a common family without registering a marriage are not entitled to draw up a common will in relation to the property belonging to them on the basis of the right of common joint ownership. It should be noted that the assignment of such a right to the spouses was aimed, to a greater extent, at protecting the property interests of the survivor of the deceased. In the case of drawing up a joint will, the other spouse retains the right to use things / property that they together acquired with the deceased prior to his death, ensuring the invariability of living conditions, maintaining house-keeping.

Persons living in a common family without registration of marriage are deprived of the right to draw up a joint will, which is considered as a restriction of their rights, according to our viewpoint, taking into account the following arguments. The FCU equated the property rights of spouses and cohabitants without registration of marriage, recognizing the presumption of common joint ownership of property acquired during marriage or cohabitation. The

joint will of the spouses is a guarantee that in case of death of one of the spouses the other will not be deprived of the property acquired in the marriage, in connection with the transfer of part of such property to the heirs. He will be guaranteed until death the right to own and use the property acquired in marriage, with the exception of the right to dispose it. Persons living together without registration of marriage are deprived of a guarantee for the use of joint property until the death of both of them, forasmuch as the share in the joint property of the deceased will be inherited in the manner prescribed by law. In our opinion, ensuring the right of common joint ownership of persons being in a *de facto* marital relationship should be carried out both at the stage of acquiring such property and in case of death of one of the co-owners by granting such persons the right to make a joint will.

Another inheritance right granted to persons who have lived together without registration of marriage is the right to inherit by law. In accordance with Article 1264 of the Civil Code of Ukraine, persons who have lived with the testator in a common family for at least five years, have the right to inherit under the law in the fourth queue prior to opening of the inheritance [7]. Without contradiction, the fact of living in a common family with the deceased must be proved in court, however, this will ensure as follows: first, the exclusion from the property to be distributed by inheritance, the share of the person who was with the deceased in the actual marital relationship; secondly, it will provide the person with the right to inherit by law as the heir of the fourth queue. Although, the inheritance of such a queue is not frequent, the very fact of acquiring the right is important. In the time following, the order of the queue can be changed by agreement of all heirs, drawn up by a notarized contract, or, subject to certain conditions, in court. For instance, Article 1259 of the CCU stipulates that a person who is an heir at law of the subsequent queues may, by court decision, receive the right to inherit together with the heirs of the queue that has the right to inherit, provided that he has long cared for, materially provided, ensured another assistance to the testator who was helpless due to old age, serious illness or disability [7].

The experience of European countries in the legal regulation of inheritance by persons who are in an unregistered marriage after the death of one of the *de facto* spouses is ambiguous. For example, in Austria, since 2009 spouses and extra-marital registered same-sex partners have been equal in

succession. Now, the so called Lebensgefährte (non-registered partner) can also be intestate heir, but only if there're no other eligible heirs. Additionally, the law recognizes him a special succession right, i.e. the right to stay in the family house and to use the chattels therein. This right normally belongs to the non-registered partner only if the partnership lasted at least 3 years. The partnership should not be an extra marital one. The special right recognized to the non-registered partner has duration of only 1 year from the deceased's death [8, p. 15].

In Belgium, there're some differences between the succession rights of the surviving spouse, the surviving legal cohabitant and the surviving de facto cohabitant. The spouse is intestate heir and has a right to a reserved share too: he or she inherits at least 1/2 of the estate in usufruct and his or her reserve must include at least the usufruct of the family home and its furniture. The legal cohabitant has a usufructuary or a tenancy right on the house of the main residence as well as a usufructuary right on its furniture. However, the deceased can disinherit him or her or limit his or her right by means of a will. There are no specific succession law rules dealing with the inheritance rights of de facto cohabitants [8, p. 38].

In France, there is no distinction between the inheritance rights of heterosexual and homosexual couples, whether married or in a civil partnership. However, a partner's rights differ from those of a spouse in that a partner in a civil partnership is not automatically an heir. To enjoy inheritance rights, the partner must be designated in a will. The partners in a registered partnership only have the

usufruct rights over the family house after their partner's death in accordance with article 763 of the Civil Code [8, p. 250].

Conclusions. Therefore, the basic issue in ensuring the inheritance rights of spouses is determining the shares of each of them in the joint property in order to allocate the inheritance. The following circumstances may influence on changing the size of the spouses' shares in the common property, namely: the conclusion of a marriage agreement, the acquisition of property during the regime of separate residence of the spouses, the conclusion of an agreement on the division of the spouses' property, the conclusion of an inheritance contract. The current legislation requires amendments in the context of creating additional opportunities for the notary to clarify the fact of the existence of these circumstances in a particular case.

Persons, who are not in a registered marriage, have only separate inheritance rights, the basis for the occurrence of which is living in a common family, running a common household and not being in another registered marriage. The volume of inheritance rights of persons legally equated to the spouses is much smaller than the volume of similar rights of the spouses. However, persons, being in a de facto marital relationship, have the right to inherit in the event of the death of one of them both by law and by will, subject to statutory restrictions. The analysis of the legal regulation of the institution of inheritance rights of persons legally equated to spouses, gives grounds to conclude that the current legislation needs to be revised towards expanding such rights, as well as detailing their legal regulation.

Literature

1. Ватрас В. А. Особливості суб'єктного складу подружніх і прирівняних до них правовідносин / В. А. Ватрас // Університетські наукові записки. 2009. № 1 (29). С. 65–70.
2. Кириченко Т. С. Одностатеві шлюби: міф чи реальність? / Т. С. Кириченко // Право і безпека. 2012. № 5. С. 207–210.
3. Овчатова-Редько А. О. Майнові правовідносини жінки та чоловіка, які перебувають у фактичному шлюбі, за законодавством України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / А. О. Овчатова-Редько. Одеса, 2009. 20 с.
4. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року № 296/5 // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>
5. Романович Т. Г. Правове регулювання спільної сумісної власності подружжя / Т. Г. Романович // Тези доповідей VIII Міжнародної науково-практичної інтернет конференції «Актуальні проблеми правового регулювання в Україні та країнах ближнього зарубіжжя» (Львів, 21 грудня 2018 року). Львів: Видавництво «Растр-7», 2018. С. 156–158.
6. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n5895>

8. Family Property and Succession in EU Member States: National Reports on the Collected Data / [L. Ruggeri, I. Kunda, S. Winkler та ін.]. Rijeka, 2019. 743 p.

References

1. Vatrás V. A. (2009). Osobly'vosti sub'yektnogo skladu podruzhnix i pry'rivnyany'x do ny'x pravovidnosy'n [Features of the subjective composition of marital and equivalent legal relations]. *University scientific notes*, 1 (29), 65–70 [in Ukrainian].

2. Ky'ry'chenko T. S. (2012). Odnostatevi shlyuby': mif chy' real'nist'? [Same-sex marriages: myth or reality?]. *Pravo i bezpeka — Law and Security*, 5, 207–210.

3. Ovchatova-Red'ko A. O. (2009). Majnovi pravovidnosy'ny' zhinky' ta cholovika, yaki perebuvaly u fakty'chnomu shlyubi, za zakonodavstvom Ukrayiny' [Property legal relations of a woman and a man who are in a de facto marriage, according to the legislation of Ukraine]. Extended abstract of candidate's thesis. Odesa [in Ukrainian].

4. Poryadok vchy'nennya notarial'ny'x dij notariusamy' Ukrayiny', zatverdzheny'j Nakazom Ministerstva yusty'ciyi Ukrayiny' vid 22.02.2012 roku № 296/5 [The procedure for performing notarial acts by notaries of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 22.02.2012 № 296/5] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>

5. Romanovy'ch T.G. (2018). Pravove regulyuvannya spil'noyi sumisnoyi vlasnosti podruzhzhya [Legal regulation of joint joint property of spouses] VIII Mizhnarodnoyi naukovo-prakty'chnoyi internet konferenciyi “Aktual'ni problemy' pravovogo regulyuvannya v Ukrayini ta krayinax bly'zhn'ogo zarubizhzhya” — VIII International Scientific and Practical Internet Conference “Actual Problems of Legal Regulation in Ukraine and CIS Countries” (pp. 156–158). L'viv: Vy'davny'cztvo “Rastr-7” [in Ukrainian].

6. Simejny'j kodeks Ukrayiny' vid 10.01.2002 roku № 2947-III [Family Code of Ukraine of January 10, 2002 № 2947-III] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

7. Cy'vil'ny'j kodeks Ukrayiny' vid 16.01.2003 roku № 435-IV [Civil Code of Ukraine of 16.01.2003 № 435-IV] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n5895>

8. Ruggeri L., Kunda I., Winkler S. (2019). Family Property and Succession in EU Member States: National Reports on the Collected Data. Rijeka [in Croatia].

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Юридичні науки»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Юридические науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Juridical sciences»

№ 9(43)

Головний редактор — *Курило В.І.*

Київ 2021

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38 (044) 222 58 89
Контактний телефон: +38 (067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 30.09.2021. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура UkrainianSchoolBook. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 9,53. Тираж 100. Заказ № 220.
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.